

אלול התשפ"ד | ספטמבר 2024

"חרבות ברזל" גיליון שלישי בלב מלחמה

בגיליון:

על שתיקת הקצינים (4) | טיהור מרחב (10) | איפה התחבולה (22) | על הצורך של כוחות היבשה ביכולות שליטה בתעבורה האווירית (28) | תקומת ההגנה המרחבית (32) | תקיפות החות"ים בים האדום ובים הערבי (48) | דה-מיליטריזציה של חברות מובסות: כיצד לכפות שינוי אופי על חברה? (56) | ועוד

גיליון שלישי בלב מלחמה.

בשנתיים האחרונות העולם מתמודד עם שני עימותים מרכזיים המשפיעים על סדרי הכוחות העולמיים: מלחמת רוסיה-אוקראינה ומלחמת "חרבות ברזל". על אף השוני הגאוגרפי והפוליטי בין שני הסכסוכים, שניהם משקפים את מורכבות העידן המודרני של המלחמות ושניהם משפיעים על מערכת הכוחות העולמית.

"חרבות ברזל" מסמלת שלב חדש בעימות ארוך השנים בין ישראל לארגוני הטרור. העימות לא רק חידש את המאבק המורכב, אלא גם הביא להשלכות גאופוליטיות חדשות כאשר מדינות רבות התערבו דיפלומטית בניסיון להביא לרגיעה. במרחק אלפי קילומטרים מלחמת רוסיה-אוקראינה ממשיכה להכות גלים. מתקפת הנגד האוקראינית הפתיעה את רוסיה, ובעיקר את העולם המערבי, שהיה בטוח כי אוקראינה תמשיך במלחמת התשה מול הרוסים ולא צפה כי תיזום התקפה.

למרות ההבדלים המובהקים בין שתי המלחמות, יש קווי דמיון המאפשרים הבנה מעמיקה יותר של תהליכי השינוי בעולם. ראשית, שני העימותים משקפים את המתח בין מדינות וארגונים המנסים לשמר את הסדר הקיים לאלה המבקשים לשנותו. שנית, החשיבות הגוברת של טכנולוגיה בלוחמה המודרנית, בין במערכות הגנה כמו "כיפת ברזל" בישראל ובין במערכות ל"א או מל"טים המשמשים באוקראינה. שלישי, השפעתם העולמית של העימותים ברורה. המלחמה באוקראינה הביאה לשינויים כלכליים רחבי היקף, כולל זעזועים בשוק האנרגיה העולמי והתגברות המחסור במזון. בה בעת, "חרבות ברזל" חידדה את המתחים הבינ-לאומיים באזור מצד מעצמות שונות. גיליון זה עוסק במלחמה הנוכחית גם ברובד הטקטי, תחבולה, פשיטה, שימוש בכלים אוטונומיים וטיהור מרחב, וגם ברובד האסטרטגי, האיום החות'י, הגנה מרחבית, דפוס "היוון העתיד" בתרבות הצה"לית, מגמות יסוד בחמאס ורעיון הדה-מיליטריזציה כפתרון אפשרי.

דווקא בעידן שבו טכנולוגיה מתקדמת ודיפלומטיה מתוחכמת משמשות מרכיבים חשובים בכל עימות, העולם ניצב בפני שאלות חדשות בנוגע לתפקיד מדינות, בריתות וארגונים בין לאומיים במניעת עימותים ובהבטחת שלום ארוך טווח. **מערכות** מחזק את הלוחמים, מרכזין ראש לזכר הנופלים, מאחל החלמה לפצועים ומייחל לחזרת החטופים בהקדם.

קריאה מועילה,
עדי לרנר
עורך מערכות

בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי
נוסד בתרצ"ט 1939

גיליון 503 | אלול התשפ"ד | ספטמבר 2024
<http://maarachot.idf.il>

מפקד מערכות: ד"ר אמיר גילת

עורך מערכות: עדי לרנר

סגני עורך: ניצן לוטן, יעל קולטון זיו

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר

רכזי מערכת: רבי"ט גל נוף, טור' נעמה לוי וטור' אור קינן

ISSN 0464-2147

טלפון: 03-7607585

דוא"ל המערכת: maarachot@idf.il

כתובת למכתבים: ד"צ 02624 צה"ל

יצא לאור באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור

הדעות והתפיסות המובעות במאמרים מבטאות את דעתם האישית של הכותבים.

תגובות למאמרים יפורסמו בגיליון העוקב בלבד.

לכניסה לאתר **מערכות** החדש
סרקו את הקוד

לתכנים נוספים בנושאי צבא וביטחון לאומי
הצטרפו לדף הפייסבוק של **מערכות**.

לעדכונים שוטפים הצטרפו לערוץ הטלגרם של **מערכות**.

עקבו אחר תכני **מערכות** באינסטגרם.

לציורים שוטפים הצטרפו לחשבון X של **מערכות**.

בשער:

צוות הקרב של חטיבה 401 ב"חרבות ברזל"
צילום: אתר צה"ל

מערכות עושה מאמץ לאתר את בעלי הזכויות של התמונות המתפרסמות בגיליון, והשימוש בחלק מהן נעשה לפי סעיף 27א בחוק זכויות יוצרים. אם זיהית תמונה שהזכויות עליה בבעלותך, באפשרותך לפנות למערכת ולבקש להסירה.

4 | שתיקת הקצינים

ד"ר אמיר גילת, מפקד "מערכות"

פרסום מאמרים עם דעות שאינן קונפורמיסטיות על ידי קצינים הוא בעל חשיבות עצומה למערכת הצבאית בכללותה. הבמה לליבון סוגיות אלה תשמש בעיקר למען הדורות הבאים. לשם כך אנו זקוקים היום למפקדים עם אומץ לפרסם

10 | מפנקסו של מפקד

טיהור מרחב - ההיית או חלמתי חלוס?

סא"ל (מיל') מתן גרובר, מג"ד 87 בחטיבת המחץ (14), בוגר האקדמיה למפקדי גדודים במילואים. בעבר מ"פ בגדוד 87 ובגדוד 7001 וסמג"ד 87

ברור לכול כי התמרון הקרקעי בעזה יהיה דומה בחלק ממאפייניו לזה הצפוי במלחמה בצפון. על כן נכון יהיה לשקול הסטה של תקציבי בניין כוח לשלבי טיהור המרחב, אשר הוזנח עם השנים לטובת קרב ההתקפה, בעל המאפיינים השונים, ואף לאמת את הכוחות לקרבות טיהור מרחב סיופיים וקשים לא פחות מהקרבות שבשלב ההתקפה

18 | פשיטה - דשדוש לתכלית

שמואל שמואל, ראש המכון למחקר צבאי במרכז דרו

הצורך לשחוק מערכים גדולים של האויב מחייב פעולה בסדר כוחות גדול, למשך זמן ממושך. מערכה סדורה של פשיטות חוזרות ונשנות, ככוחות גדולים, עשויה להקנות לנו חלק מהיתרונות המבצעיים והמורליים הגלומים בפעולה קרקעית רחבת היקף, בלי לשלם מחירים מדיניים ופוליטיים הנגזרים מכיבוש המרחב

22 | איפה התחבולה?

סרן (מיל') גל פרל, חוקר במרכז דרו

האם צה"ל הצליח לתרגם במלחמה את מימוש עקרונות התחבולה מהרמה הטקטית לרמה האופרטיבית באופן שפירק את המערכת היריבה וקיצר את משך המלחמה? נוכח האפשרות שצה"ל ידרש לתמרון בלבנון, עלינו ללמוד היטב את המערכה ברצועת עזה, כדי לשפר את מוכנות הכוחות למערכה הבאה, אם תיפתח

22

28 | על הצורך של כוחות היבשה ביכולות שליטה

בתעבורה האווירית

רס"ד (מיל') לירז מודריק, לוחם בפלוגת העורב של חטיבת הנגב ומשתתף בתורידוקטורט במחלקה להנדסת מכונות, אווירונאוטיקה וחלל של בית הספר לתארים מתקדמים של הצי האמריקני

בשל השימוש ההולך והגובר בכלי טיס בקרבת כוחות היבשה, על הכוחות לקבל אחריות על ניטור המרחב האווירי הקרוב אליהם ולא להסתמך בלעדית על מערך הבקרה האווירית של חיל האוויר. כך יתיעל תהליך העברת המידע בין מערך השליטה ובין הכוחות בשטח ויאפשר לכוחות היבשה להתמודד טוב יותר עם מגוון האיומים הן מבחינת התמגנות והן מבחינת נטרול

28

32

32 | תקומת ההגנה המרחבית

רס"ן (מיל') לילך אשתר, רבש"צית, שימשה כקצינת הגמ"ד בגזרת לבנון

הגנה מרחבית טובה הייתה ועודנה הבסיס לבניית החוסן של תושבי הספר, ושל ישראל כולה. היא אומנם קמה מחדש מתוך שבר ותחושת חוסר אמון, אבל אזרחי ישראל יצרו את התשתית עבור צה"ל והמשטרה לבניית מערך הגנה של ממש. חמש נקודות מרכזיות, הנמצאות בליבת הצטמקותו של עולם ההגמ"ד, ופתרונות אפשריים להחזרת כשירותו

40 | מגמות יסוד בתנועת חמאס ממצע "צוק

איתן" ועד "חרבות ברזל"

רס"ן (מיל') גיא אביעד, לשעבר קצין וחוקר במחלקת ההיסטוריה של צה"ל. השתתף בצוותי תחקור מטכ"ליים שעסקו בלחימה בעזה בשנים 2014-2021, ומחבר הספר לקסיקון חמאס

במהלך כ-15 שנה הקימה חמאס צבא של ממש בעזרת מנגנוני התנועה בחו"ל, וערכה את ההתאמות הנדרשות במבנה הארגוני שלה. הכול לטובת תוכנית מבצעית התקפית, שיישמו בשטחה הריבוני של ישראל ב-7 באוקטובר, ועתידה להילמד דורות רבים קדימה במיטב המכללות הצבאיות. מאמר על הצד האחר של הגבעה: חמש מגמות מרכזיות בתנועת חמאס בשנים 2014-2023 אל מול יעדי העל ויעדי המשנה שלה

48 | השפעת חיכוך צבאי במרחב הימי על

הביטחון הלאומי של ישראל: תקיפות החות"ים

ביום האדום וביום הערבי

קרן שחר, סגנית בכירה ליועצת המשפטית, משרד החוץ

גיל בן עמי, סגן בכיר לראש מלמ"ב, משרד הביטחון

אלי"ם ארז בן ציון, רמ"ח אמל"ח, חיל הים

אלי"ם אחסאן דקסה, מח"ט 401

מלחמת "חרבות ברזל" והחיכוך באזור באב אל-מנדב מדגישים את המתח שבין עצמאות ישראל והבטחת חופש הפעולה שלה, ובין ההכרח בשיתוף פעולה בין-לאומי במרחב הימי. על ישראל לפעול לגיבוש קואליציות במרחב בהרכבים ומטרות שונים, ממקום של עוצמה

56 | דהימיליטריזציה של חברות מובסות:

כיצד לכפות שינוי אופי על חברה?

סא"ל (מיל') ד"ר רועי נאון

לאחר השגת הכרעה של החברה העזתית, יהיה צורך בשינוי פוליטי עמוק באמצעות בניית מערכת פוליטית ומסגרת חוקתית שתשריין את השינוי התרבותי והחברתי ותאפשר קיום חברה דהימיליטריסטית בשנים הקרובות. לתהליך צפוי מחיר מדיני, וכלל לא בטוח שישראל תהיה מוכנה לשלמו

64 | העתיד כבר כאן? דפוס "היוון העתיד"

בתרבות הארגונית של צה"ל

סא"ל ד"ר איתי חימיניס, סגן מפקד מרכז דרו

ד"ר תא"ל (מיל') מאיר פינקל, ראש תחום המחקר במרכז דרו בשנים האחרונות צה"ל אימץ דפוס שבמסגרתו הצהיר על יכולות צבאיות מתקדמות מבחינה טכנולוגית או על ביצוע פעולות המבטאות שינוי תפיסתי. בפועל, התקיים פער בין החזון למציאות. בעתיד יצטרך צה"ל להפריד בין יכולותיו בזמן נתון ותוכניות מלחמה המבוססות עליהן ובין תפיסות בניין כוח אשר מימשן אורך שנים

70 | הערות שוליים

שתיקת הקצינים

פרסום מאמרים עם דעות שאינן קונפורמיסטיות על ידי קצינים הוא בעל חשיבות עצומה למערכת הצבאית בכללותה. הבמה לליבון סוגיות אלה תשמש בעיקר למען הדורות הבאים. לשם כך אנו זקוקים היום למפקדים עם אומץ לפרסם

כתיבת מסמך פנימי היא כלי יעיל ולגיטימי של הבעת דעה, אך היא אינה פותרת את הבעיה של המורא מהמפקד. אזור: בוריס דיקרמן

של הבעת דעה עסק בהרחבה אל"ם אמיר אבולעפיה במאמרו "האומץ להביע דעה עצמאית".¹ אבולעפיה הגיע למסקנה שלקצינים רבים בצה"ל אין אומץ לחלוק על מפקדיהם. לדבריו יש לתופעה זו סיבות שונות ותוצאה אחת הרסנית: צבא פחות טוב ויעיל שיתקשה לבצע את משימותיו כראוי.

שלוש סיבות ארגוניות ומבניות מנה אבולעפיה כדי להסביר את מקור התופעה: נטייתם של מפקדים רבים לראות במחלוקת התקפה אישית עליהם; דיונים רבים מתנהלים כטקס, ואינם מעודדים שיח והגעה לתובנות משותפות; הסגנון הפיקודי של המפקד הבכיר, מידת ביטחונו העצמי, רקעו המקצועי וניסיונו משפיעים ישירות על הקצינים הכפופים בבואם להביע את עמדותיהם. המסקנה העולה מכאן היא שמפקד הרוצה לעשות את מלאכתו נאמנה חייב לא רק לעודד את פקודיו להביע את דעתם, אלא לוודא שהוא נחשף לדעות האמיתיות הרווחות ביחידתו ולמתרחש תחת פיקודו. כל זאת באמצעות יצירת מנגנונים יעילים, רשמיים ושאינם רשמיים. מגוון הדעות הוא האינטרס של הארגון לשם שמירה על איזונים נכונים, הימנעות מקונספציות ומציאת פתרונות יצירתיים.²

אפשרות אחרת, מקובלת פחות, העומדת בפני קצין להביע את דעתו הסותרת את עמדת מפקדיו היא בהדלפת ביקורתו לתקשורת. ככל שדרגת המבקר גבוהה יותר, ומכאן בדרך כלל

סוגיית האומץ של מפקדים בצה"ל להביע דעה עצמאית, במיוחד אם היא ביקורתית, נדונה בעבר. בשל סיבות שונות, ובהן התרבות הארגונית והצורך לרצות את הדרג הממונה, שתיקת הקצינים הייתה הנורמה. קצין שהעז להביע את דעתו נתפס אמיץ. החשיבות של הבעת דעה עצמאית וחשיבה ביקורתית התחדדה לאחר אירועי 7 באוקטובר 2023, וצריכה להפוך ממשא הרובץ על כתפו של הקצין ודורש ממנו תעצומות נפש לפעולה שגרתית, נורמטיבית וערכית של המפקד בצה"ל.

במאמר זה נסקור את הכלים השונים העומדים בפני המפקד להביע עמדה עצמאית, ודאי כזו הנוגדת את התפיסות המקובלות הצבא ומפקדיו. שניים מתוכם הם כלים לגיטימיים: לומר את דברו בחדר הדיונים, או באמצעות כתיבת מסמך פנימי. כלי שלישי, ראוי פחות ולמעשה אינו דורש את אותו אומץ, הוא הדלפה של העמדה לאמצעי תקשורת או לגורמי חוץ. הכלי היעיל ביותר, במיוחד בסוגיות של תפיסות ומדיניות, הוא הכלי הרביעי - כתיבת מאמר שיבטא את המחשבה העצמאית והביקורתית של המפקד הכותב.

היכן אפשר להביע דעה?

המקום הטבעי ביותר שבו יכול מפקד להביע את עמדתו, במיוחד בנושאים מבצעיים ואישיים, הוא חדר הדיונים. באופן זה

ד"ר אמיר גילת, מפקד "מערכות"

אופי פעילות זה לגיטימי לחלוטין - דיון ענייני בחדר הדיונים הוא מאבני היסוד של התנהלות ארגונית תקינה, והיא כאמור תשתפר אם יעודד המפקד להשמיע דברים הנוגדים את עמדתו. בעניין זה הציג בזמנו מפקד פיקוד הדרום, אלוף אליעזר טולדנו, את הדברים בנאום שנשא ביום עיון לזכרו של אריאל שרון שנערך במכללות הצבאיות בראשית 2023: "שתיקת הקצינים הזו, סופה להתנגש בקיר. גם שולחן הדיונים שלי לא מספיק תוסס, ולא מספיק מרעיש, ולא מספיק מתנגד. מהר מאוד מתלכדים לפי הנרטיב שאני רוצה שיהיה בחדר, ואני מזמין את השיח האחר. בדיונים עם פקודי אני אומר שאני אולי הכי בכיר בחדר, אבל אני לא הכי חכם בחדר. אולי גם לא הכי אמיץ בחדר, ואני יכול ללמד אתכם עוד דבר, אבל אל תשתקו. אם יש משהו שקשה למפקד מול רמה כפיפה, זה להיות פחות אמיץ מהכפיף שלו. והרבה פעמים שמפקד יבוא עם יוזמות ויגידו לו שהוא לא מבין את התמונה הכללית, המפקד הזה צריך להגיד: זה לא תפקידי להבין את התמונה הכללית. תפקידי להציע לך רעיונות שישפיעו על התמונה הכללית."

כתיבת מסמך פנימי היא כלי יעיל ולגיטימי של הבעת דעה, אך היא אינה פותרת את הבעיה של המורא מהמפקד, וגם הנמענים של המסמך הם פורום מצומצם. ההבדל הבולט בין שני הכלים טמון בנושא שנדון בהם: השיח בחדר הדיונים עוסק בדרך כלל בנושאים מבצעיים שאסור שיגיעו לדיון רחב מחוצה לו. כך גם המסמך הפנימי. פרט לנושא המבצעי יכולים שני הכלים הללו לעסוק גם בנושאים אישיים. מכאן, שהכלי היעיל ביותר לבידור נושאים שאינם מבצעיים ואינם פרסונליים, כלומר נושאים של תפיסות ודוקטרינות, הוא פרסום מאמר.

הדלפות מפי בכירים הן נשמת אפה של תקשורת במדינה דמוקרטית, אך המערכת הצבאית אינה יכולה לעודד זאת. צה"ל חייב להילחם בתופעה, הפוגעת ביחסים הבין-אישיים בין המפקדים ויוצרת חוסר אמון

שלושה נושאים, לשם ההדגמה, היו ראויים לפרסום לפני 7 באוקטובר, ויכלו לאתגר את המערכת לחשוב מחדש על תפיסותיה:

א. הערכה מחודשת של תפיסת ההגנה בגבול עזה: ניתוח ביקורתי של מערך ההגנה הפיזי והאלקטרוני בגבול, כולל בחינת תרחישי קיצון של חדרה המונית. המאמר היה יכול לבחון את ההנחות הבסיסיות של תפיסת ההגנה, לזהות נקודות תורפה פוטנציאליות ולהציע שיפורים במערכות ההתרעה, התגובה המיידית וההגנה על האוכלוסייה האזרחית.

ב. אתגרי המודיעין והערכת האיום מול חמאס: בחינה מעמיקה של יכולות איסוף וניתוח המודיעין מול התנועה, תוך התמקדות בזיהוי סימנים מקדימים להסלמה. המאמר היה יכול לדון בצורך בשינוי פרדיגמות בהערכת כוונות ויכולות האויב ולהציע דרכים לשיפור ההבנה של דפוסי פעולה חדשים ובלתי צפויים של חמאס.

ג. תפיסת ההפעלה של כוחות המילואים בתרחישי חירום: ניתוח מקיף של מוכנות מערך המילואים לתגובה מהירה

גם דרגת המבוקר, כך יעלה העניין התקשורתי בדבריו.³ הדלפות מפי בכירים הן נשמת אפה של תקשורת במדינה דמוקרטית, אך המערכת הצבאית אינה יכולה לעודד תופעה זו או לתמוך בה. העיתונאים, בשם העקרונות של "זכות הציבור לדעת" וחופש הביטוי, חייבים להמשיך ולטפח מקורות שיעבירו להם מידע מסוג זה. צה"ל חייב להילחם בתופעה זו, הפוגעת ביחסים הבין-אישיים בין המפקדים ויוצרת חוסר אמון.

לצד שני כלים אלה להבעת דעה, עומדת לרשות המפקד האפשרות לכתוב מסמכים ולשגרם לרמות הממונות. דוגמה מובהקת לכך היא מסמך סיכום תפקיד של קצין בכיר, שבו חשף שורה של ליקויים ארגוניים, תרבותיים ומבצעיים בהתנהלות הצבא בכלל, ובפיקוד שבו שירת בפרט.⁴

החלק הראשון של המסמך נוגע בדיוק לתוכנו של מאמר זה, והוקדש לפחד להביע דעה. הקצין ציטט בעניין זה אדם מתוך המערכת, שהסביר לו: "החוצפה שלך להגיד את הדברים באופן אמיתי ומדויק הייתה אחלה עד לדרג מפקד הפלוגה, והיא מסכנת אותך החל מדרג המג"ד". הקצין כתב כי זו אמירה מדויקת, אך סירב לאמצה: "העובדה שאנו מבצעים כנסי סגל פיקוד כללי ומאפשרים לכולם לעמוד ולדבר, לא הופכת אותנו לפלורליסטים. הצליל מונוטוני. יותר ויותר פעמים בנוגע ליותר סוגיות אני שומע את עמיתי משתמשים בביטוי 'המלך הוא עירום' בהתכוונם לבכירי המערכת שלא משמיעים את קולם בסוגיות שנתפסות על ידם כבעייתיות".⁵

טבלה 1: ההבדלים בין הכלים להבעת דעה עצמאית

	חדר הדיונים	הדלפה	כתיבת מסמך פנימי
מספר נמענים	מצומצם	רחב	מצומצם
שיטת הבעת דעה	דיבור	דיבור	כתיבה
חורא מהמפקד	קיים	לא קיים	קיים
אופי הפעילות	לגיטימי	לא לגיטימי	לגיטימי
אופי טיפוס של הנושא	מבצעי ואישי	אישי	מבצעי ואישי

לכל אחד משלושת הכלים יש יתרונות וחסרונות, וניתוח נכון שלהם יוביל לבחירה בכלי המתאים ביותר (ראו: טבלה 1). כתיבת מסמך היא כלי טוב של מפקד להביע את עמדתו, עם זאת הוא מגיע לתפוצה מצומצמת של נמענים ואינו זוכה לחשיפה רחבה. לעומת זאת, בדיון סגור מספר הנמענים השומעים את עמדת הקצין בעל הדעה העצמאית מצומצם (מכאן גם סיכוי מופחת להדלפה) והמסר מועבר בשיח בעל פה (דיבור), תוך אפשרות למורא מן המפקד הבכיר שעל עמדתו חולקים.

מרכז אש משולב. פרסום מאמר מקצועי מאפשר ליצור קשרים חדשים ושיתופי פעולה ולהרחיב את הרשת המקצועית. צילום: אתר צה"ל

נושאים: היסטוריה והיסטוריה צבאית; טקטיקה ואסטרטגיה; מנהיגות; ניהול וכושר קבלת החלטות; טכנולוגיה ועוד. בשל כך קבע רא"ל כוכבי כי יש הכרח לחזק את הממד המחשבתי-אינטלקטואלי, באמצעות קריאת ספרות מקצועית וצפייה בסרטים דוקומנטריים רלוונטיים. בכל שנה הגדיר ספר, מאמרים ומדיה דיגיטלית חובה לקציני צה"ל מדרגת סא"ל ומעלה, כאשר קבע כי כל מפקד זרוע או אגף יגדיר ספר חובה לכלל הקצינים שתחת פיקודו. הספרות והמדיה יהיו מותאמים למאפייני הגופים השונים.⁶

לצד נדבך הקריאה יש להוסיף את נדבך הכתיבה, כפי שכתב הרמטכ"ל הנוכחי, רא"ל הרצי הלוי, בדברי ברכה לספר במלאת 80 שנים ל"מערכות": "המקצוע הצבאי הוא מקצוע מעשי ועיוני כאחד. הוא מחייב את העוסק בו להיות משכיל, יצירתי, סקרן, ביקורתי, צמא דעת ומחושב". רא"ל הלוי התייחס למימוש עקרון הספרא וסיפא וקבע: "המקפיד לקרוא מעשיר את ידיעותיו, מחדד את חשיבתו ומשפר את ביצועיו. מי שכותב הופך את כל אלה לאפשריים".⁷

חוקר הצבא בעז זלמנוביץ' הסביר כבר לפני כמה שנים שלכתיבה יש משמעות לעשייה הצבאית וליכולת הפעולה של צה"ל בשני עניינים: יכולת החשיבה ולקייח אחריות. מעבר להעברת מסר וליצירת תקשורת בין אנשים, הכתיבה היא אמצעי חשיבה. היא מחייבת אותנו לסדר בצורה הגיונית, רצופה ומהודקת

בתרחישי חירום קיצוניים. המאמר היה יכול לבחון את יעילות מערכות הגיוס, ההכשרה והציוד של כוחות המילואים, ולהציע רפורמות לשיפור זמני התגובה והאפקטיביות המבצעית בעת משבר פתאומי.

פרסום וקידום שיח מעמיק בנושאים אלה היו עשויים לתרום לשיפור המוכנות והתגובה של צה"ל לאירועים דוגמת 7 באוקטובר. מאמרים אלה אינם עוסקים בנושאים מבצעיים או אישיים, לא היו חושפים מידע רגיש והיו מאפשרים שיח עקרוני בסוגיות של תפיסות ומדיניות.

המפקד הכותב

במהלך שנות קיומו של צה"ל נכתב רבות על החשיבות של קריאה בקרב מפקדיו, כחלק מהתפיסה של "חיזוק הצבא כפרופסיה". ביטוי לכך אפשר למצוא בהחלטת הרמטכ"ל ה-22, רא"ל אביב כוכבי, לחייב את מפקדי צה"ל בקריאת ספרות מקצועית. בבסיס ההחלטה עומדת ההבנה כי מפקד בכלל ומפקד המוביל חיילים לקרב בפרט, הוא איש מקצוע שנדרש ללמוד ולרכוש ידע רלוונטי, ובכלל זה לצבור ידע על אירועי עבר צבאיים, מקרי בוחן ודוגמאות שמהן יוכל להשתמש ברגע האמת.

המקצוע הצבאי ייחודי, שכן הוא משלב החלטות תחת אש ויכולת ניתוח מהירה ומקצועית. הוא מחייב ידע במגוון

את המחשבות שמתרוצצות במוחנו. "ברגע שניסחנו את מחשבותינו בכתב, אנו מעמידים אותן לביקורת - גם שלנו וגם של אחרים. הכתיבה החשובה ביותר, אך גם הקשה ביותר, היא כתיבתה של פקודת מבצע ובמיוחד הגדרת המטרה, המשימה והרעיון המרכזי המבוטאים בסעיף 'שיטה כללית'. זלמנוביץ' מצא סיבה חשובה לעידוד הכתיבה בקרב מפקדים, אך יש לה תפקיד חשוב נוסף: היותה כלי לגיטימי ורחב תפוצה לדיון ענייני בסוגיות שונות.⁸

שלא כבדיון ובמסמך פנימי, שהם תוצר של הכותב בלבד, מאמר עובר בקרה של גורמים חיצוניים, אובייקטיביים ומקצועיים, המשמשים מסננת למסר המועבר לנמען. הם בוחנים את תוכנו, סגנונו ובעיקר את התאמתו לפרסום על פי תבחינים אחידים

במאמר אחר שפרסם ב"מערכות" סא"ל ניב מינקוב, נכתב כי הקצין צריך להיות בין היתר בעל מיומנויות ויכולות של חשיבה ביקורתית, יכולת לימוד מעמיקה של המציאות והובלת מחקרי עומק, כאשר כל אלה יכולים להשתכלל באמצעות כתיבת דפי מפקד, ניירות עמדה וגם פרסום מאמרים ודיון ביקורתי עליהם.⁹

מדוע לפרסם מאמר ביקורתי?

בסקר שנערך ב-2017 בקרב 23 חניכי פו"ם אפק ו-9 חניכי תוכנית מנדל בצה"ל, סברו 70% מהנשאלים שמאמרים כתובים משפיעים על דעות, על עמדות ועל החלטות של מפקדים בכירים. 50% מהנשאלים השיבו כי לא היו מעוניינים לכתוב בעתיד מאמר ולפרסמו, כשהגורם העיקרי שעשוי לעודד את הגברת הכתיבה הוא עידוד מפקדים, אך גם סיוע מקצועי במהלך ההכשרות והתפקיד.¹⁰

פרסום מאמר נותן מענה לחסרונות של הכלים האחרים, ובמידה מסוימת אף מקהה את המורא של המפקד בעל הדעה העצמאית מהמפקד הממונה, שכן אין הוא נדרש להתעמת עימו בחדר הדיונים. הכתיבה עצמה אף מאפשרת לכותב להתמקד בצורה עניינית בעמדתו, ללא הטחת האשמות בעל על פה או בכתב (כפי שקיים במסמך) וללא ירידה לפסים אישיים. מאמר מתאפיין בסגנון המזכיר כתיבה אקדמית (בהשוואה לכתבי עיתונאית סנסציונית). הכותב שוקל כל מילה, כותב כמה טיוטות ואינו מציג עמדה שנשלפה כלאחר יד.

לכך יש להוסיף את המבנה של המאמר, שמתחיל במבוא ובסקירת הבעיה ובקריאת הספרות שנכתבה עליה, עובר להצגת התזה, דן בה לגופו של עניין ומסכם אותה. בנייה זו דורשת התמצאות בחומר, התעמקות בו, חידוש מסוים שמבקש כותב המאמר להביא, הצגת נימוקים לטיעונו והצעת פתרונות אפשריים למימוש תפיסתו.

שלא כבדיון ובמסמך פנימי, שהם תוצר של הכותב בלבד, מאמר עובר בקרה של גורמים חיצוניים, אובייקטיביים ומקצועיים, המשמשים מסננת למסר המועבר לנמען. הם בוחנים את תוכנו, סגנונו ובעיקר את התאמתו לפרסום על פי תבחינים אחידים. נוסף על כך, עריכת התוכן והלשון של המאמר מסייעת להנגיש את התוכן לקורא בצורה מיטבית, וכך עמדתו של הקצין הכותב

רואה אור כמוצר ממוקד, ענייני ונטול רגשות. במהלך השנים פרסמו קצינים בכירים בעולם מאמרי ביקורת. ב-2007 פרסם לוטננט קולונל פול יינגלינג מאמר בכתב העת האמריקני Armed Forces Journal תחת הכותרת A failure in generalship, ובו מתח ביקורת על הכשלים של הפיקוד הצבאי האמריקני - שהוא בשר מבשרו - במהלך מלחמת וייטנאם ובעת כיבוש עיראק.¹¹ במאמר אחר, The Rise of the Missile Carriers, חלק קומנדר פיליפ פורנל על התפיסה המקובלת בפיקוד הבכיר של הצי האמריקני, שהמשיך להתמקד בנושאות מטוסים כעמוד השדרה של הכוח הימי. הוא טען שהצי צריך לשנות את הדגש שלו מנושאות מטוסים גדולות וחשופות לפגיעה, לטובת כלי שיט קטנים יותר ומבוזרים יותר הנושאים טילים, דבר שהיה מנוגד לדוקטרינה המקובלת בצי באותה עת.¹² ב-1992 פרסם גנרל דגלאס מקגרגור מאמר בשם Future Battle: The Merging Levels of War ובו כתב שמבצע "סופת מדבר" הקנה לכוחות המזוינים של ארצות הברית מבט חטוף ושימושי לעבר הלוחמה העתידית.¹³ לדבריו: "עלינו להתקדם ולהתאים את תורת הלחימה שלנו לדרישות העתיד, על אף שאולי לקצונה הבכירה אין הדרישות הללו נהירות."¹⁴

נכון, מצד אחד קיים צורך דחוף בנייתו ביקורתי של הכשלים המערכתיים שהתגלו, לצורך הפקת לקחים ושיפור המוכנות העתידית, אולם מצד אחר יש שיקולים של לכידות ארגונית ומורל בתקופת משבר. דווקא בעת זו חשיבה ביקורתית ובלתי תלויה היא הכרחית לשיפור יכולותיו של צה"ל, ולהתאמתו לאתגרים העכשוויים והעתידיים

אחריות המפקד לפרסום דעה עצמאית

פרט לעידוד ולתמריצים המערכתיים מוטלת גם על המפקד עצמו האחריות לפרסום דעה עצמאית. הוא יעשה זאת בצורה מיטבית אם יבין את החשיבות, ההכרח ואת הדחיפות, ככל שמדובר בתקופת מלחמה. נכון, מצד אחד קיים צורך דחוף בנייתו ביקורתי של הכשלים המערכתיים שהתגלו, לצורך הפקת לקחים ושיפור המוכנות העתידית, אולם מצד אחר יש שיקולים של לכידות ארגונית ומורל בתקופת משבר. דווקא בעת זו חשיבה ביקורתית ובלתי תלויה היא הכרחית לשיפור יכולותיו של צה"ל, ולהתאמתו לאתגרים העכשוויים והעתידיים.

בחסות מערכת מעודדת ומאפשרת, פרסום מאמר עם דעות שאינן קונפורמיסטיות יהיה צעד חשוב עבור המפקד, הן מבחינה אישית והן מבחינה מקצועית. זו הזדמנות עבורו לבטא קול מקצועי אותנטי, תוך השפעה אפשרית על מדיניות ותהליכי קבלת החלטות ברמות גבוהות. הוא יוכל לבנות לעצמו מוניטין בתחומו ולפתוח עבורו דלתות לקידום ולהזדמנויות חדשות בתוך הצבא ומחוצה לו.

פרסום מאמר מקצועי מאפשר ליצור קשרים חדשים ושיתופי פעולה ולהרחיב את הרשת המקצועית. בטווח הארוך, זו הזדמנות להשאיר חותם ולתרום לשיח, ולהותיר מורשת מקצועית. המפקד בעל הדעה מפתח כישורי מנהיגות, חשיבה עצמאית ויכולת ניתוח מעמיקה. הוא לומד להביע את דעותיו

שיחת מפקדים במילואים. פרסום מאמר מקצועי מאפשר ליצור קשרים חדשים ושיתופי פעולה ולהרחיב את הרשת המקצועית. צילום: דו"ץ

התרבות הארגונית של צה"ל, והציע רעיונות שעיקרם יצירת הבנה בקרב כל קצין שמצופה ממנו להביע דעה כחלק משגרה.¹⁷ מאמרים קודמים אלה התייחסו לכתיבה בכלל, כחלק מעיצוב דמותו של המפקד וטיפולו כישוריו. הדגש במאמר זה הוא לא על עצם הכתיבה, אלא על האומץ להביע דעה עצמאית וחשיבה ביקורתית, שבמקרה זה יש להביעה באמצעות הכתיבה והפרסום. כדי להפוך את הכתיבה הביקורתית לחלק מובנה של הפעילות, יש ליצור מסגרת רשמית שמעודדת כתיבה ביקורתית ורעיונות חדשניים. הדבר ייעשה באמצעות ארגון סדנאות וכנסים תקופתיים, הענקת פרסים ותעודות הוקרה מטעם רמות ממונות שונות - למאמרים המציגים את הרעיונות החדשניים ביותר.

פרסום מאמרים או ספרים ביקורתיים על ידי מפקדים יכול לשמש כמנגנון חיוני לשבירת דפוסי חשיבה מקובעים ולעידוד חדשנות בתפיסות מבצעיות ואסטרטגיות. לכתב עת צבאי מקצועי יש תפקיד בתהליך הלמידה והשיפור הארגוני של צה"ל בכמה היבטים:

1. מקום לדיון מקצועי ומעמיק בסוגיות. למעשה, מדובר בזירה מבוקרת המאפשרת העלאת רעיונות ביקורתיים, תוך שמירה על רמה אקדמית ומקצועית גבוהה.
2. שימור ידע ארגוני. פרסום מאמרים מאפשר תיעוד וניתוח שיטתי של לקחים. זהו כלי חיוני בבניית זיכרון ארגוני,

באופן מושכל ומבוסס, תוך שמירה על כבוד למערכת ורגישות לסוגיות ביטחוניות. בסופו של דבר, פרסום כזה הוא צעד חשוב בהתפתחותו האישית והמקצועית. הדבר יחזק את מעמדו בתוך המערכת ויאפשר לו להשפיע על עיצוב עתיד הצבא.

עידוד הכתיבה של מאמרי ביקורת

"תופעת היעדר האומץ להביע דעה והדיקטטורה המחשבתית בצה"ל לא השתנו ואף החמירו. התופעה חלחלה לדרגי הפיקוד הזוטר ולהפתעת רבים גם למערך המילואים. יש לכך השלכות מרחיקות לכת על היוזמה, ההתקפיות וערך הניצחון הנדרש מצה"ל כצבא לוחם", מתוך ספרו של תא"ל (מיל') גיא חזות צבא ההייטק וצבא הפרשים, שבימים אלה יצא לאור בהוצאת מערכות.¹⁵

בתקופה שלאחר 7 באוקטובר, תפקידם של כתבי העת המקצועיים הופך הכרחי יותר מתמיד בהובלת תהליך הפקת הלקחים, עידוד החדשנות המחשבתית ובניית בסיס ידע מוצק לשיפור יכולותיו של צה"ל בעתיד. לשם כך יש לעודד את המפקדים לכתוב מאמרים ביקורתיים. כתיבה זו צריכה להיות חלק מהתרבות הארגונית של צה"ל, חלק מובנה בקורסים ובהכשרות, וכפי שהראה סרן יוסף גנסבורג במאמרו, צורך שקיים בכל הרמות ולא רק בקרב הקצונה הבכירה.¹⁶ גם מינקוב הצביע במאמרו על החשיבות של גיבוש תוכנית שתשנה את

- ובהבטחה שהתבוננות יישמרו ויהיו נגישות לדורות הבאים.
3. קידום חשיבה ביקורתית. הפרסום יכול לעודד ניתוח ביקורתי והצגת רעיונות חדשניים.
  4. גישור בין תאוריה לפרקטיקה. כתב העת מאפשר שילוב בין ניתוחים תאורטיים לתובנות מעשיות מהשטח, דבר חיוני במיוחד בעקבות אירועים מורכבים כמו 7 באוקטובר.
  5. קידום דיאלוג בין זרועי פרסום מאמרים מזרועות שונות של צה"ל יכול לקדם הבנה הדדית ושיתוף פעולה.
  6. זרז לשינוי ארגוני. מאמרים יכולים לשמש כבסיס לדיונים ברמות הגבוהות של הצבא, ולהוביל לשינויים בדוקטרינה ובתפיסות מבצעיות.
  7. שיקוף מקצועי למערכת האזרחית. כתב העת הוא חלון ראווה מקצועי המאפשר למערכת האזרחית להבין את תהליכי הלמידה והשיפור בצבא, וכך לתרום לשיקום אמון הציבור.
  8. פיתוח מנהיגות אינטלקטואלית. עידוד קצינים לכתוב ולפרסם מאמרים תורם לפיתוח דור של מנהיגים צבאיים, בעלי יכולת ניתוח וחשיבה ביקורתית מפותחת.

הטמעת הכתיבה הביקורתית חייבת להיעשות בכל הרמות: החל במג"דים וברע"נים, עבור למח"טים ומאו"גים וכלה באלופים. איש איש בתחומו. גם אם המאמרים של הדרג הזוטר לא יתפרסמו בכתב עת מקצועי, הרי שעצם תרגול הכתיבה ודיון על המאמר בפורומים קבועים יעצבו אותו כחלק מההבניה של התרבות הארגונית החדשה מצד המפקדים. הללו צריכים לדאוג גם לתוכנית ליווי (מנטורינג) לכתיבה הביקורתית, ולחבר בין קצינים צעירים לבכירים או אנשי אקדמיה בעלי ניסיון בכתיבה מקצועית. תהליך זה יכול הנחיה וליווי בתהליך הכתיבה, מגיבוש הרעיון ועד לפרסום וסיוע בפיתוח מיומנויות כתיבה אקדמית וביקורתית.

אמצעי נוסף, אולי החשוב מכולם, הוא להפוך את פרסום המאמר המקצועי המאתגר את המערכות לאחד התנאים לקידום בדרגות בכירות, תוך מתן משקל מיוחד למאמרים המציגים רעיונות חדשניים או ביקורתיים. כך יוכל הרווח: למפקד יהיה תמריץ לחפש נושאים מתאימים לכתיבה ולפרסומם, והמערכת תתייחס לכתיבת המאמר כחלק טבעי מתהליך הקידום. משכך, היחס למאמר הביקורתי יהיה גלוי, ולמפקד המבוקר יהיה קשה להתנכל לכותב בשל הפרסום שלו, שעה שכתבה זו היא מחויבת המציאות ואי אפשר יהיה לפרשה כקריאת תיגר.

סיכום

למאמר המבטא חשיבה ביקורתית ועמדה עצמאית של מפקד יתרונות על פני דברים שנאמרים בחדר הדיונים או במסמך פנימי. כתיבת מאמר מחייבת הבנה והתעמקות בעניין, עוברת מסננות מקצועיות ומגיעות לציבור רחב יותר - מה שיכול להוביל לשיח ציבורי רחב ולהשפעה על מדיניות. המאמר נותן מענה לחולשות האנושיות: הקצין הכותב מביע את דעתו המקצועית, ואינו נכנס לנושאים אישיים. בדרך זו הופך השיח לפחות טעון רגשית, והעמדה מובעת בצורה מושכלת וממוקדת יותר, תוך צמצום השפעת הרגשות על השיח.

פרסום מאמרים עם דעות שאינן קונפורמיסטיות על ידי קצינים הוא בעל חשיבות עצומה למערכת הצבאית בכללותה. ראשית, הם מקדמים תרבות של חשיבה ביקורתית ופתיחות לרעיונות חדשים. בסביבה צבאית, שלעתים נוטה לשמרנות ולהיצמדות

לנהלים מסורתיים, חשיבה מחוץ לקופסה חיונית להתפתחות ולהסתגלות לאתגרים משתנים. כמו כן פרסומים אלה מעשירים את השיח המקצועי בצה"ל. הם מביאים לשולחן הדיון נקודות מבט חדשות, מאתגרות ולעתים אף מהפכניות, שיכולות לשפר בתחומים שונים - מאסטרטגיה צבאית ועד לניהול משאבי אנוש. שנית, כתיבה ביקורתית מעודדת שקיפות ואחריותיות בתוך המערכת הצבאית. היא מאפשרת דיון פתוח בנושאים מורכבים ומאתגרים, וכך מחזקת את אמון הציבור במערכת הביטחון. כל אלה יכולים לשמש זרז לחדשנות. רעיונות שמועלים במאמרים יכולים להוביל לפיתוח טכנולוגיות חדשות, שיטות אימון מתקדמות או אסטרטגיות מבצעיות חדשניות.

שלישית, כתיבה ופרסום מאמרים מקצועיים מחזקים את הקשר בין הצבא לאקדמיה ולתעשייה. הם יוצרים גשר בין התאוריה לפרקטיקה ומעודדים שיתופי פעולה בין תחומים. נוסף על כך המאמרים מסייעים בשימור ידע ארגוני וביצירת זיכרון ארגוני. הם מתעדים תובנות, לקחים והצעות לשיפור, שיכולים לשמש דורות עתידיים של מפקדים וקובעי מדיניות.

מאמרים יכולים להשפיע ולפתח שיח שיוביל להבנה עמוקה של הנושאים המדוברים ולשיפור טקטיקות או מדיניות צבאית. מגמה זו חשובה פי כמה לאחר 7 באוקטובר. ביום שאחרי המלחמה, ישתתף כל מפקד בתהליכי הפקת לקחים באמצעות דיונים מקצועיים, גם אם נוקבים, בסוגיות הרבות המצריכות בירור ולמידה

עידוד קצינים לכתוב ולפרסם מחזק את תרבות הלמידה המתמדת בצבא. הדבר מעביר מסר חשוב שכל מפקד יכול וצריך לתרום לשיפור המערכת, ושרעיונות טובים יכולים לצמוח מכל דרג ותפקיד.

הכתיבה לא רק מפיקה תועלת למפקד הכותב, אלא יוצרת תרבות של כתיבה ופרסום מאמרים ביקורתיים המבטאים מחשבה עצמאית, המחזקת את הצבא כארגון לומד, מסתגל וחדשני, המוכן טוב יותר להתמודד עם האתגרים המורכבים של המאה ה-21. כמו כן קצינים המעויזים להשמיע את קולם ולאתגר את המוסכמות אינם מגלים רק אומץ אישי, אלא מניחים את היסודות לצבא חזק, גמיש ומוכן יותר לאתגרי העתיד.

מאמרים יכולים להשפיע ולפתח שיח שיוביל להבנה עמוקה של הנושאים המדוברים ולשיפור טקטיקות או מדיניות צבאית. מגמה זו חשובה פי כמה לאחר 7 באוקטובר. ביום שאחרי המלחמה, ישתתף כל מפקד בתהליכי הפקת לקחים באמצעות דיונים מקצועיים, גם אם נוקבים, בסוגיות הרבות המצריכות בירור ולמידה. המאמר הביקורתי ישמש במה לליבון סוגיות אלה ויעמוד בעיקר לרשות הדורות הבאים של המפקדים בצה"ל. לשם כך אנו זקוקים היום למפקדים עם אומץ לפרסם, כאלה שיקראו תיגר על שתיקת הקצינים.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

טיהור מרחב - ההיית או חלמתי חלום?

ברור לכול כי התמרון הקרקעי בעזה יהיה דומה בחלק ממאפייניו לזה הצפוי במלחמה בצפון. על כן נכון יהיה לשקול הסטה של תקציבי בניין כוח לשלבי טיהור המרחב, אשר הוזנח עם השנים לטובת קרב ההתקפה, בעל המאפיינים השונים, ואף לאמן את הכוחות לקרבות טיהור מרחב סיזיפיים וקשים לא פחות מהקרבות שבשלב ההתקפה

סריקת מבנה בעזה ב"חרבות ברזל". ככל שאחיות כוחותינו במושא התקפתם הולכת ועולה, כך אנו הופכים לפגיעים יותר, לחלשים יותר, כשירים פחות, ובעלי גורמי סיוע מעטים יותר. צילום: אתר צה"ל

למרות זאת, ההכנות שנעשו לקראתו בהקשרי בניין הכוח והרכבו, באימונים, במודיעין ובכשירות הפרט והצק"ג היו לקויות, ולא תאמו את הנדרש מאיתנו בלחימה. הדרג שהוביל שלב זה היה בעיקרו דרג הפלוגה, נטול היכולות המשלימות הנדרשות לשלב זה, דוגמת אש, חבלה ואיסוף קרבי, ולכן שלב זה ארך זמן רב, ובוצע בצורה חלקית בלבד.

הבעיה בגוף ראשון

בשלב מתקדם של מלחמת "חרבות ברזל", הגדוד שעליו אני מפקד קיבל משימה להיכנס ולהחליף כוח אחר במשימת טיהור מרחב ציר החוף, המסדרון שכחודשיים לפני כן כבשה אוגדה 162 מזיקים ועד שאטי. זה היה פחות משבוע לאחר שיצאנו ממשימת התקפה וטיהור מרחב ח'רבת אחזעה, הכפר שממנו יצאו המחבלים שטבחו בקיבוץ ניר עוז הסמוך.

בעשור האחרון החל צה"ל לפרק את הציווי האלמותי אותו קיבל כל כוח מתמרון, "יתקוף ויכבוש", להישגי משנה. ההישגים המבצעיים תורגמו לכדי טכניקות קרביות שנועדו להפריד את שלב ההתקפה וההסתערות, מהשלים שאחריה - כיבוש, טיהור מרחב, השגת שליטה מבצעית וכדומה.

ואולם, בחלוף יותר מעשור מאז החלו להטמיע מונחים אלה, ניתנה לי לראשונה ההזדמנות כסגן מפקד צק"ג משוריין להבין את משמעותם, את הפיזיקה של כל שלב בקרב, את ההכנות שעשיתי לקראתם, ואת הדברים שלא הכנתי נכון להשלמתם. התאפשר לי לראות את ההכנות והמימוש של קרב ההתקפה, לעומת ההכנות והמימוש של קרבות טיהור מרחב וקרבות נסיגה.

בבסיס מאמר זה עומדת הטענה כי שלב טיהור המרחב ברמת הגדוד והחטיבה הוא השלב המשמעותי, הארוך, הסיזיפי והמאיים ביותר לכוחותינו בקרבות מלחמת "חרבות ברזל".

סא"ל (מילי) מתן גרובר, מג"ד 87 בחטיבת המחץ (14), בוגר האקדמיה למפקדי גדודים במילואים. בעבר מ"פ בגדוד 87 ובגדוד 7001 וסמג"ד 87

ולהגדרת האויב: מצורת קרב ("יתקוף ויכבוש") להישג המבצעי ("יטהר", "ישלוט מבצעית", "ישמיד אויב", "בוודד" וכדומה). כך גם הגדרת האויב חדלה מלהשתמש במונחים של סד"כ מוחלט ("מחלקה", "פלוגה") ועברה להגדרת האויב כמערכת, לרבות המערכים הרב ממדיים שבהם האויב משתמש ושאותו התמרון עתיד לפגוש.

כעת אפשר לבחון לראשונה את התפיסות החדשות שהונחלו. את אופן מימוש הטכניקות הקרביות והתרגולות מצדנו, את התנהגות האויב בהתאם להן, את תמונת המודיעין הקיימת (אם בכלל) בכל שלב ושלב, את מנהיגות המפקדים והכישורים הנדרשים מהם בכל שלב, את ההבדל, אם קיים בכלל, בין טיהור לבידוד, בין השמדת אויב לשליטה מבצעית. בשנת 2010 פרסם צה"ל, לאחר שנים רבות של דיונים, את הטיוטה לתורת הקרב העדכנית ללחימה היבשתית, לאחר

לקרב ההתקפה בח'רבת אחזעה נערכנו ימים רבים. לקרב טיהור מרחב ציר החוף הייתה מערכת הכנות שונה בתכלית. הדבר בא לידי ביטוי בזמן שהוקדש לנוו"ק, במערכת הכנות הרק"ם והאנשים, בהכרת השטח המקדימה שהייתה לנו וגם בכשירות המנטלית שאיתה נכנסנו. חשבתי שזה יהיה עוד קרב דומה, בהובלת החטיבה והגדוד, עם אש מלווה ואיסוף קרבי וחוזי עילי. ואולם, כבר עם כניסתנו לגזרת החוף הופתעתי לראות אויב תוקפני יותר, כזה שאינו מתחבא ומחכה עד יעבור זעם ההתקפה, אלא אויב יוזם וחותר למגע, בעיקר באמצעות מארבים ופשיטות. זה אויב שלמד את תרופותינו והגיב בהתאם. לצערי, הדבר אף עלה במחיר דמים של לוחמים ומפקדים קרובים ויקרים לי.

"חרבות ברזל" כמקרה בוחן

בשנים שקדמו למלחמת "חרבות ברזל" החל צה"ל להנחיל בהדרגה לדרג המתמרון תפיסות חדשות לניסוח המשימה

שלב טיהור המרחב ברמת הגדוד והחטיבה הוא השלב המשמעותי, הארוך, הסיזיפי והמאיים ביותר לכוחותינו בקרבות מלחמת "חרבות ברזל". למרות זאת, מערכת ההכנות שנעשתה אליו בהקשרי בניין הכוח והרכבו, באימונים, במודיעין ובכשירויות הפרט והצק"ג היו לקינות, ולא תאמו את הנדרש מאיתנו בלחימה

כוח של צה"ל בעזה ב"חרבות ברזל". בשנים שקדמו למלחמה החל צה"ל להנחיל בהדרגה לדרג המתמרון תפיסות חדשות לניסוח המשימה ולהגדרת האויב. צילום: אתר צה"ל

דחפורי D9R ו-D9N משוריינים מורצים ציר במהלך התמרון הקרקעי ב"צוק איתן". תמרון מוגבל כפי שבוצע בזמנו, הביא ל"התקפה" בת דקות אחדות ושיטוט של שבועות ארוכים בחיפוש אחר פירי מנהרות, מפקדות ותשתיות אחרות. צילום: אתר צה"ל

ל"התקפה" בת דקות אחדות ושיטוט של שבועות ארוכים בחיפוש אחר פירי מנהרות, מפקדות ותשתיות אחרות. עתה, בחלוף חודשים רבים של תמרונים במסגרת "חרבות ברזל", אפשר לבחון תפיסה זו לעומק.

הפער בין ההישג המבצעי לפגיעות כוחותינו

מלחמת "חרבות ברזל" אפשרה לראשונה, בצורה מערכתית וחוצת מדרגים, לבחון אם אכן קיים הבדל בין שלב ההתקפה, שבו בדרך כלל קיימים הישגים מבצעיים התקפיים דוגמת חיפוי והשגת שליטה מבצעית, ובין שלב טיהור המרחב, הכולל הישגים מבצעיים דוגמת השמדה, חיפוי, בידוד ונטרול. נוסף על כך, המלחמה אפשרה לבחון את מימוש הטכניקות נוכח פני אויב ואת האופן שבו הוא מגיב לכל אחת מן הטכניקות.

מלחמת "חרבות ברזל" אפשרה לראשונה, בצורה מערכתית וחוצת מדרגים, לבחון אם אכן קיים הבדל בין שלב ההתקפה, שבו בדרך כלל קיימים הישגים מבצעיים התקפיים דוגמת חיפוי והשגת שליטה מבצעית, ובין שלב טיהור המרחב, הכולל הישגים מבצעיים דוגמת השמדה, חיפוי, בידוד ונטרול

בהיבטים רחבים יותר, אפשר לבחון את בניין הכוח, הרכש והאימונים והתאמתם למימוש כל אחד מהשלבים והטכניקות

שלא עודכנה מאז 1963.¹ בחלוף שנתיים, איגדו בצה"ל את כל ההערות שהתקבלו לטיטה, ובראשית 2012 הוציאה זרוע היבשה את גרסתה האחרונה לתורת הקרב. לראשונה החל צה"ל לדבר במונחים של "הישגים מבצעיים בשדה הקרב",² תוך הגדרה מדויקת ושיטתית של 12 הישגים מבצעיים טקטיים שכל מפקד טקטי יכול להגדיר לאנשיו לבצע. בשנים שלאחר מכן החל צה"ל להנחיל בהדרגה תפיסה זו ביחידות, והיא הפכה לבסיס להתפתחות התפיסות הצבאיות הרב ממדיות שצה"ל החל לפתח ולממש בעשור שלאחר מכן. הדבר הביא להקמתן של יחידות, לסגירתן של אחרות, לרכש מסיבי והשקעות במקומות מסוימים ולהחלשה של מערכים אחרים.

כצעד משלים לתורה החדשה, החלה זרוע היבשה להגדיר טכניקות קרביות גנריות ולהנחילן לדרג הפלוגה והגדוד.³ זרוע היבשה יצרה הבחנה בין שלבי קרב ההתקפה השונים: הוגדרה טכניקה לחשיפה ולניהול האש טרם ההגעה ליעד, הטכניקה לכיבוש הפאתים, הטכניקה לכיבוש היעד והטכניקה לבסס את ההגנה ביעד. כל הטכניקות, מטבע הדברים, עסקו ביעדים המצויים בשטחים בנויים. לטכניקות אלה הוגדרו טכניקות משלימות הנדרשות למימוש בצוות הקרב, דוגמת חציית שטח נשלט או מעבר הכרחי, הטכניקה לפינוי הנפגעים, מעבר כוח דרך כוח וכדומה. בפיקודים המרחביים עסקו בהגדרת טכניקות גזרתיות נוספות, והפיצו אותם במסגרת אימוני הסף וההכנות לתעסוקה מבצעית.

מבצע "צוק איתן" היה מבחן האש הראשון של טכניקות אלה, ולמעשה הוא חידד אותן. תמרון מוגבל כפי שבוצע בזמנו, הביא

מגן בעזה במהלך "חרבות ברזל". באבטחת המגנים לא היה כלל שימוש במכ"מים טקטיים, שלהם יכולת כיסוי רחבה. צילום: דו"ץ

ואינן תמיד מועילות. מבחינת נוהל הקרב, ניכר היה במהלך כל המלחמה כי הכוח שעתיד להיכנס לתמרון מאפשר לכוחותיו עד דרג הגדוד והפלוגה לבצע נוהלי קרב סדורים וממושכים, שאפשרו את מיצוי המודיעין שנצבר על היעד והורדת פקודות סדורה. לעומת זאת, קרבות טיהור המרחב, שכללו הן התקפות והן פשיטות, הן "אלמנות קש" והן מארבים, וכן הפעלת אש וסנכרון פעולות בין כוחות סמוכים, נערכו על פי רוב בנוהל קרב חפוז למדי. נוסף על כך, האויב אומנם נערך נגדנו כמערכת, אך מרגע שהשטח כבר חווה התקפה וטיהור, קשה לומר כי התנהלותו המשיכה להיות כמערכת. נראה שהוא החל להתפרק לגורמים המתפקדים זה בנפרד מזה. בנוהל הקרב, טרם התחלת ההתקפה, ברור כי המנהור הוא חלק ממערכת פלוגתית או מחלקתית שבמרכזה המארב, אך עם תחילת התמרון וכתישת התשתיות הידועות, הרי שהמכלול שנשאר בידי האויב, והאויב שנשאר כדי להשתמש בו, אינו מנוהל ריכוזית ואינו מהווה מערכת כי אם אוסף פריטים המשתמש במה שנותר לו בצורה הטובה ביותר מבחינתו. יתרה מכך, בקרבות ההתקפה הראשונים לתוך שטח הרצועה לקראת סוף אוקטובר, אפשר היה לראות כי האויב מממש לחימה רב ממדית קלסית, לרבות שימוש באש מותנית מסייעת תמרון, שימוש ברחפנים לתצפית ולהתקפה וחידוש מלאים

או השגת שליטה ביעדים, כחלק משלב טיהור המרחב. טרם הכניסה לשטח, הצליח צה"ל להשיג מודיעין בעיקר באמצעי סיגינט ויומינט שונים, והוא שימש לגיבוש תמונת המצב ותכנון קרבות ההתקפה. לעומת זאת מודיעין קרבי היה דל למדי בשלב זה, והתבסס בעיקר על התצפיות הגזרתיות של אוגדת עזה ותצפיות חטיבתיות וגדודיות שנפרסו לפני הכניסה לתמרון. עם המעבר משלב ההתקפה לשלבי טיהור המרחב, חלה ירידה חדה בהיקף המודיעין שהתקבל ממקורות סיגינט, לעומת עלייה ניכרת שחלה במודיעין הקרבי שנאסף: מפות שנמצאו, חקירות שבויים, הפרות קרקע, תצפיות אופקיות ואנכיות ועוד. לא זו אף זו, כניסה לשטח שכבר נתקף מפרה את המודיעין שהושג על תשתיות, כך לדוגמה "בית פעיל תמ"ס" כבר אינו משמש בתפקידו לאחר התקפה חטיבתית או גדודית. לעומת זאת מערכים פרוביזוריים המוקמים יש מאין, ונשענים לרוב על סמיכות לפיר המאפשר הגעה מוסלקת ובריחה מהירה, מתגלים רק באמצעים חזותיים המופעלים על ידי הדרג המתמרון, ולכן המודיעין הנצבר כמעט אינו מסייע להכרתם. נראה אפוא שהעושר הרב שנצבר ערב התמרון מתחוויר לעומת דלות המודיעין שמושג אחרי תחילת התמרון. לא רק שאותו מודיעין הופך ללא רלוונטי, הוא במידת מה אפילו מתיש את מפקדי הצק"גים. התראות מודיעיניות חוזרות ונשנות מועלות למפקד צק"ג, תוך כדי לחימה, בקרב ההתקפה, מתישות אותו

קרב ההתקפה, מטבע ההכנות הנעשות לקראתו, כורך עימו מערכת הכנות רבה המעמידה את הדרג המבצע ברמת דריכות גבוהה. דריכות זו הולכת ופוחתת בחלוף הימים והשבועות שבהם הכוח שוהה במרחב ומטהר אותו. לעומתנו, האויב כמעט אינו בא לכדי חיכוך עם ההתקפה המבוצעת לשטחו, והוא מעדיף להתבסס בתשתיות שהקים כדי לחכות לשעת כושר. למעשה קיימת מעין נדנדה שבה ככל שצה"ל דרוך לקראת התקפה, הרי שהצד השני מתחפר ואדיש לפעולות אויבו, ומנגד ככל שאנו מתרגלים לשטח שבו אנו שוהים, הרי שהצד השני יוצא ממחפורותיו ומתחיל ליזום. בחלק מן המקרים האויב מצליח כך לפגוע בכוחותינו, אולם ברוב המקרים יוזמות אלה מביאות לגילוי ולסיכולו. עם זאת אעיר כי בשבועיים הראשונים של התמרון היו ניסיונות של האויב לבסס התקפות כנגד התמרון ובמקביל לתמרון. התקפות אלה הלכו ונמוגו ככל שהתמרון העמיק ושחיקת האויב גדלה.

קרבות ההגנה וקרבות ההתקפה שבהם השתתפתי היו קרבות שנוהלו, רוכזו והובלו על ידי מפקדת הצק"ח. לעומתם, קרבות טיהור המרחב הובלו ורוכזו בעיקר על ידי מפקדות הצק"ג, ולעיתים רמת ההכפפה וההובלה הייתה עד למ"פ עצמו. הדבר בא לידי ביטוי בעוצמת האש המקדימה והמלווה שהלכה ופחתה ככל שהתמרון התקדם

ככל שהאט התמרון, עם המעבר משלב ההתקפה לשלב טיהור המרחב, ניכר היה שהאויב החל ללמוד אותנו ואת השגרה שבה נקטנו, והוא מתאים עצמו אליה. לא בכדי, הגדיר תא"ל (מיל') גיא חזות, ראש מערך הלמידה המבצעית בזרוע היבשה, כי "אנחנו מתמודדים עם שני צבאות טרור לומדים ותחרות הלמידה איתם קשה מאוד. החוכמה היא לא רק ללמוד אלא גם להשתנות".⁸

דין והמלצות

כדי להבין כיצד עוצמת האויב הלכה ונבנתה, יחד עם היחלשותו כמערכת, וכיצד עוצמת התמרון החטיבתי הלכה ופחתה במקביל לעליית קרנו של מפקד הצק"ג במימוש קרבות טיהור המרחב, יש לבחון את התפתחות המלחמה לאורך ציר הזמן (ראו: תרשים 1). בחינה שכזו מלמדת כי קיימת אי הלימה בין ההשקעה של צה"ל בהתעצמות, הכנה ובניין כוח להתקפה, לעומת ההתעצמות, האימונים וההכנות של צה"ל למימוש שלבי טיהור המרחב, אשר הם חלק הארי של הזמן והמאמץ המושקע בתמרון.

אי הלימה זו נובעת מכמה גורמים, שיוצגו להלן בהתאם לחמש אבני בניין הכוח לצד המלצות להתמודדות עימם.

הכשרות ואימונים

רוב הקרבות במלחמה זו היו קרבות שבוצעו בנוהל קרב חפוז, לעיתים חפוז ביותר. הפקודות ניתנו לעיתים בקשר, על גבי מכסה המנוע, סיפון טנק או כתדריך ממש טרם יציאת הכוחות למשימה. תכלית נוהל הקרב החפוז היה תיאום נקודות הממשק

באמצעות מערכי סיוע. זוהי אומנם מערכת, אולם בחלוף קרבות אלה, חדל האויב מלתפקד כמערכת, דבר המעלה את השאלה אם יש להשתמש במונח זה במהלך כל שלבי התמרון, או שמא לחזור למינוחים הישנים בהגדרת האויב עבור שלב זה.

בשלל הקרבות שהשתתפתי בהם, מקרבות ההגנה, עבור בקרבות ההתקפה וכלה בקרבות טיהור המרחב, אפשר לומר כי מאפייני הפיקוד הולכים ומתבזרים ככל שמתרחקים משטחנו. קרבות ההגנה במלחמה היו ת"פ חטיבה צפונית ודרומית של אוגדת אזח"ע, ולאחר 7 באוקטובר גם ת"פ החטיבה המרכזית שהוקמה יש מאין, בתחילה בהובלת חטיבה 35 ולאחר מכן בהובלת חטיבה 5. בקרבות אלה ניכר שימוש מובהק בפיקוד פרטני. לעומתם, קרבות ההתקפה היו בפיקוד מוכוון משימה וקרבות טיהור המרחב היו במאפייני פיקוד משימה מובהק עוד יותר.

באחד מן הקפ"קים שמעתי את הביטוי "עלינו לחט"מ"ר את הגזרה". כוונתו של הדובר, מפקד של אחת החטיבות, הייתה לאשר בעצמו כל פעולה, כל מיקום של כוח ואף את הוראות הפתיחה באש, זאת פחות משבוע לאחר החדירה של אלפי המחבלים והפורעים לתוך שטח ישראל, בהבנה הולכת וגוברת כי המדינה במלחמה. לעומת זאת, ככל שנכנסנו לתמרון מעבר לגדר הגבול, הרי שמאפייני הפו"ש חזרו למאפיינים הנלמדים בקורסים ובתרגילים: פיקוד משימה מוכוון מטרה. גם בקרבות ההגנה שבהם השתתפתי מעברו השני של הגדר, היה שימוש בפיקוד משימה מוכוון מטרה, ולכן רק בקרבות ההגנה שמצדו הישראלי של הגדר נעשה שימוש בפיקוד פרטני.

אציין כי קרבות ההגנה וקרבות ההתקפה שבהם השתתפתי היו קרבות שנוהלו, רוכזו והובלו על ידי מפקדת הצק"ח. לעומתם, קרבות טיהור המרחב הובלו ורוכזו בעיקר על ידי מפקדות הצק"ג, ולעיתים רמת ההכפפה וההובלה הייתה עד למ"פ עצמו. הדבר בא לידי ביטוי בעוצמת האש המקדימה והמלווה שהלכה ופחתה ככל שהתמרון התקדם. זאת משום שגורמי האש הקיימים לדרג הגדודי והפלוגתי לא קרובים בהיקפם לאלו שיש בדרג החטיבה ואף האוגדה. אש זו גם לא באמת נצרכה ככל שההתקפה הלכה ונמוגה, שכן ההתבססות על קווים מסוימים, הקמת מגננים ויציאה מהם לפשיטות ולמארבים לא הצריכה הפעלת אש זו, או שלא היה בידי המ"פ את הידע והקשב להפעיל את האמצעים הללו.

כך גם במימוש קווי תיאום חטיבתיים בשלב ההתקפה, ההכרחיים ביותר לסנכרון הקרב לעבר האויב, לעומת היעדרם של קווים כאלה בשלבי טיהור המרחב, שבהם כל גדוד ופלוגה מביאה את עצמם לידי ביטוי בגזרתם, תוך אי מעבר גבול גזרה כגורם כמעט בלעדי במניעת התנגשויות ותיאום בין כוחות.

באחד הימים בטיהור מרחב ציר החוף, לא אגזים אם אומר כי בגזרה גדודית שבה שהיתי נוהלו 4 קרבות פלוגתיים, מנותקים זה מזה, ברמה שאפשרה למג"ד לבחור באיזה מבין הצק"פים ברצונו להתמקם, אם בכלל. כל אחד מהקרבות היה ברמת חשיבות זהה, ללא הגדרתו כמאמץ עיקרי העדיף על פלוגה אחרת שלחמה בגזרה הסמוכה, והמג"ד רק עסק באישור תוכניות והותרת ההובלה של המבצע למ"פ בלבד. בשלבים אלה, החטיבה הייתה לגורם שאינו מופעל לדבר מלבד הפעלת מסוקים לפינוי פצועים והכפפת מוקדי זיק ומסק"ר לצק"גים שבמרחב, בכפוף לצורך מבצעי.

פיר מנהרה שהתגלה בעזה. צה"ל לא השכיל לבנות כוח משמעותי, בסד"כ אוגדתי, הנותן מענה לדרג הצק"ג לכמות הפירים שהתגלו. צילום: אתר צה"ל

ברמת הגדוד לחשיפת איום מסוג זה ולסיכולו? אם איום זה כה רחב, בצורה שלא הפתיעה איש, מדוע לא נבנה הכוח המתמרן באופן שייתן מענה אינהרנטי לאיום זה?

דוגמה נוספת היא הצורך באבטחת המגננים, צורך אשר הוליד פתרון יש מאין של מצלמות אבטחה, ליום וללילה, המאפשרות אבטחה ריכוזית של מרחב גדול סביב המגננים והבתים ששימשו להגנה. מצלמות אלה הגיעו אלינו בעיקר מתרומות, השאלות מחברות אזרחיות, ללא כל הכנה סדורה של מענה למשך השהייה במגננים. לא היה כלל שימוש במכ"מים טקטיים, שלהם יכולת כיסוי רחבה. כמעט לא נעשה שימוש ברום הקרוב לקרקע להצבת אמצעים אוחזים להגנה ולכיסוי בטווחים הקרובים סביב מרחבי שהייה. אילו השימוש ברחפן ברום הקרוב לקרקע למשימות שהייה וטיהור מרחב היה מתוכנן מראש, הרי שהיו רוכשים רחפנים מעוגנים לקרקע, בעלי יכולת שהייה כמעט אין סופית מעל המרחב הנדרש לאבטחה.

נוסף על כל אלה, היעדר המודיעין הסיגינטי קירב ברוב המקרים את האויב לכוחותינו ואפשר לו לחמוק מגילוי ויזינטי ולהתקרב לכוחותינו באופן שסיכן אותם. נשאלת כאן השאלה אם נעשה די כדי לייצר מודיעין סיגינטי עבור שלב טיהור המרחב, בו הערכות האויב משתנה תדירות, בו התשתיות כבר מופרות ברובן, בו האויב מגיב בקבועי זמן קצרים ולא מממש ניהול סדור של קרב ההגנה אותו תיכנן.

על המשתמש המבצעי לדעת כי עם תחילת מימוש קרבות

בין הכוחות השותפים למבצע, הגדרת הטכניקות הצפויות להתממש והסד"כ שיבצען, והסדר לביצוען. בינו ובין נוהל הקרב הסדור קיים קו הפרדה ברור: סדר הפעולות וכמות פעולות המפקד וקציניו, עומק הניתוח, רמת התיאום, ארגון המרחב והארגון המשלים ועוד.

מדוע אם כן מרבית התרגילים, בעיקר בקורסים ובהכשרות, נעשים לאחר השלמת נוהל קרב סדור? מדוע לא נכון למסד את טכניקת מימוש נוהל הקרב החפוז כטכניקת ברירת המחדל, ואילו את נוהל הקרב הסדור כאפשרות משלימה, שאליה מגיעים רק אם הזמן וסל האמצעים מאפשר זאת? ניכר שמיומנות נוהל הקרב החפוז ויציאה מהירה לתרגיל תדמה טוב יותר את מצבם של מרבית המפקדים הקרביים בשטח, שכן למעט קרב ההתקפה הראשון, שום קרב לא בוצע לאחר השלמת נוהל קרב סדור.

אמל"ח

ניכר כי ההשקעות בהצטיידות ובניין הכוח מכוונות לקרב ההתקפה, ולא לצורכי טיהור המרחב. דוגמה לכך אפשר לראות במענה האיטי לריבוי התת"ק הנובע מהיעדר סד"כ מספק של לוחמי הנדסה בעלי יכולת חקר והשמדה, בכלבים ובאמל"ח משלים. חוסר זה יצר מצבים של שהייה ארוכה והמתנה לאותם כוחות שיגיעו לבצע את משימתם, והרי כל משימתם היא לטהר מרחב ולא משימת התקפה קלסית. מדוע אם כן אין פתרון

ההקפה סביר שתהייה רוויה מודיעינית גדולה אשר השימוש בה עלול להקשות ואף להטעות את מפקד הצק"ג, ולכן נכון יהיה לא לסמוך כלל על הכלים האלה.

תכנון וארגון

בהינתן טיהור מרחב ארוך, ניכר כי חוסר יכולת לתת מענה אמיתי, מקיף ואבסולוטי למרחב התת קרקע מאפשר לאויב להכתיב את משך הזמן שהטיהור יימשך, את אורכה של המלחמה, את התחמושת שתושקע בה וכדומה. לכן דרוש לבנות מענה ארגוני מקיף לאיום זה.

בשלבים רבים של התמרון התגלו פירים, כאלה הקשורים למערכת טקטית וכאלה הקשורים למערכות המאפשרות נידוי גייסות אויב לאורך הרצועה ולרוחבה. צה"ל לא השכיל לבנות כוח משמעותי, בסד"כ אוגדתי, הנותן מענה לדרג הצק"ג לכמות הפירים שהתגלו. נתקלתי בתופעה זו בשטח בעת קבלת כוח ת"פ, אשר יודע לתת מענה לתווך הזה, המצויד באמל"ח מתאים וקטלני דיו, ובוודאי לא כזה שנותן מענה טקטי בזמן אמת לפירים שהופללו באויב שחמק אליהם. אולי נכון היה לפתוח מרחב זה לתמרון של כל מערכי החי"ר? לשיטתו של תא"ל (מיל') גיא חזות, משוכת התת קרקע נראית היום כפי שנראו מחנות הפליטים טרם מבצע "חומת מגן", משוכה שנפרצה בסופו של דבר בבלאטה ובעסכר ובשאר מחנות הפליטים.

תו"ל

הדרג הטקטי מוצא עצמו נבוכ בבואו לטהר את המרחב. הדבר בא לידי ביטוי בתרגולות ובטכניקות שאינן מספקות לטיהור מוחלט. דוגמה מובהקת לכך עלתה במבצע לטיהור בית החולים שיפא, מרחב מצומצם לכאורה, ואולם המבצע ארך כמעט שבועיים. גם אם נבדל את נושא פינוי החוסים והצוות הרפואי, הרי שהדבר ארך לכל הדעות זמן רב מדי, וגם היציאה משם הייתה לא בגדר זיכוי מלא של האתר, אלא "מיצוי" של המהלך שנעשה שם.

הדרג הטקטי מוצא עצמו נבוכ בבואו לטהר את המרחב. הדבר בא לידי ביטוי בתרגולות ובטכניקות שאינן מספקות לטיהור מוחלט. דוגמה מובהקת לכך עלתה במבצע לטיהור בית החולים שיפא, מרחב מצומצם לכאורה, ואולם המבצע ארך כמעט שבועיים

השלכה רוחבית של המקרה בשיפא למרחבי טיהור גדולים יותר מביאה למסקנה הברורה כי לא קיימת טכניקה אמפירית, מהירה ובעיקר אבסולוטית, לאפשר טיהור מרחב "על מלא". בשונה ממלחמת יום הכיפורים, שבה השמדת חטיבות הטנקים המצריות שיצאו למתקפתם מזרחה הייתה אמפירית ומוחלטת, הרי שהתקפות המחבלים דהיום לא מאפשרות לנו להבין אם האיום סוכל במלואו.

כוח אדם

גדוד השריון נכנס למלחמה הנוכחית לא מותאם לחימה מהסוג הנוכחי. בהינתן כי המלחמה המודרנית אינה נמשכת שישה ימים

או 24 ימים, אלא אורכת חודשים ואף שנים, הרי שאין ברירה מלבד להכשיר ולאמן סד"כ הגדול בהרבה מסך הסד"כ שהיה בידי ערב המלחמה. הדבר דרש ממני להסב במהירות צוותי טנקים רבים כדי לבנות רזרבה זמינה. הפעלתה נבעה מהחיכוך שהלך והאריך, שעיקרו ברמת הפלוגה.

גדוד השריון מצא עצמו במצב מורכב עוד יותר, שכן האפשרות של המג"ד לפקד, אך בעיקר לשלוט על צק"ג, בעדיפות חי"ר, פחותה בהרבה מזו של מג"ד החי"ר. את היעדר החפ"ק הרגלי, אמצעי השו"ב, הפלוגה המסייעת, הפת"ן ואמצעי החוזי ברום הקרוב לקרקע מילאו תרומות, לוחמים שהוסטו מתפקידם לתפקיד אחר או קורסים מזוזים.

סיכום

מלחמת "חרבות ברזל" עדיין בעיצומה. אחדים יגידו שכל עוד לא מומש תמרון בחזית לבנון, וכל עוד המלחמה עם איראן עדיין בהיקף שאינו ברור, כנראה שהיא עוד בראשיתה. ואולם, ברור כי התמרון הקרקעי בעזה יהיה דומה בחלק ממאפייניו לזה הצפוי במלחמה בצפון. בחזית לבנון, ההתקפה לכפריים המבוזרים, תפיסת פאתי השטח הבנוי וכניסה לימים ארוכים וממושכים של שהייה בכפר וטיהורו יהיה דומה במשך הזמן ובאמל"ח שבאמצעותו האויב ינסה לזנוב בנו. גם בלבנון, כוחות טיהור המרחב יפגשו אויב שהולך וצובר ביטחון, לעומת שחיקה מתמשכת בעוצמתם.

אפשר להניח כי השימוש בנ"ט ארוך טווח ורחפנים תוקפים יהיה נרחב בהרבה מזה שאיתו התמודד התמרון ברחבי רצועת עזה. אפשר גם להניח שאיכות האויב הצפוי לצה"ל בלבנון גבוהה מאיכות האויב בעזה, וסביר להניח שחלק מהאמור במאמר זה יש בו כדי לשפוך אור על הצפוי בתמרון הצפוי בצפון - התקפה עוצמתית ומהירה לכפרי האויב והתחפרות אויב הולכת וגוברת ככל שהתמרון יעמיק.

קרבות ההתקפה הצפויים בצפון יהיו בניהול חטיבתי ובאש מקדימה מסיבית שתונחת במרחב התמרון על ידי הפיקוד והאוגדה. ואולם ככל שהתמרון יכבוש כפר ויחל בטיהורו, האש מנגד תפחת, האויב יאבד את מרכיבי הפו"ש שבידו וחוליותיו תחלנה לפעול באקראיות כזו המותירה בידינו מודיעין מקדים דל עד אפסי. כוחותינו יאבדו את יתרונותיהם הנגזרים מהתמרון ההתקפי ויחלו בדעיכה, שאליה יצטרפו גורמים כמו שחיקת האמל"ח והלוחמים. סוג האמל"ח שאותו מפעיל האויב כנגד התמרון העוסק בטיהור ישתנה בהתאם, שכן השימוש בנ"ט ארוך טווח ירד בחשיבותו בתוך הכפר, לעומת הצורך בשימוש בנ"ט קצר טווח ומטענים.

אני צופה שיהיו עוד מאפייני לחימה שישתנו בין הלחימה בעזה לצפון. יש לבחון כל מאפיין, קרב, אמל"ח ואפילו לוחמים ומפקדים, כאלה שתפקדו וכאלה שלא תפקדו, כאלה שעמדו במוטל עליהם בתמרון בעזה עד כה וכאלה שלא. בחינתם צריכה להיעשות בהתאם לשלב הלחימה שבו הם באים לידי ביטוי: בהגנה, בהתקפה או בטיהור המרחב. נכון יהיה לשקול הסטה של תקציבי בניין כוח לשלבי טיהור המרחב, אשר הוזנח עם השנים לטובת קרב ההתקפה, בעל המאפיינים השונים, ואף לאמן את הכוחות לקרבות טיהור מרחב סזיפיים וקשים לא פחות מהקרבות שבשלב ההתקפה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

פשיטה - דשדוש לתכלית

הצורך לשחוק מערכים גדולים של האויב מחייב פעולה בסדר כוחות גדול, למשך זמן ממושך. מערכה סדורה של פשיטות חוזרות ונשנות, בכוחות גדולים, עשויה להקנות לנו חלק מהיתרונות המבצעיים והמורליים הגלומים בפעולה קרקעית רחבת היקף, בלי לשלם מחירים מדיניים ופוליטיים הנגזרים מכיבוש המרחב

פשיטת כוח צנחנים בשכונת רימאל בעזה, נובמבר 2023. יש כמה סוגי פשיטות (מודיעין, חבלה והשמדה), הנבדלים זה מזה בתכלית המבצע, בשיטת הביצוע ובהיקף הכיבוש של היעד לפני הנסיגה. צילום: דו"ץ

להיקף הכוח, סוג הכוח, הסביבה, האויב וכדומה. למעט מקרים ייחודיים של פשיטות אסטרטגיות שעורכים כוחות מיוחדים, יש יחס ישר בין היקף הכוח העורך את הפשיטה ובין משכה והנוק שהיא מסוגלת לגרום לאויב. מאמר זה ינסה לבחון את הפשיטה בסדרי כוחות גדולים ולתת מספר דגשים לניהול מבצעים כגון אלה.

פשיטה ארוכת משך בכוח גדול - קווים לדמותה

במהלך שנות קיומו, צה"ל חובב מושבע של מבצעי פשיטה. בהיסטוריה של ישראל התקיימו פשיטות משוריינות, מוסקות, אמפיביות ורגליות רבות מספור, בסד"כ רב-חטיבית ומטה.³ יתרונותיהם של פעולות אלה על פני הפשיטות המיוחדות הקטנות יותר טמונים בהיקפן, בעוצמתן ובהתאם גם בתוצא הפוטנציאלי שלהן. חטיבה העורכת פשיטה משוריינת יכולה להישאר במרחב ימים מספר, לנהל מבצעי משנה ולגרום נזק רב לאויב - תוך שהיא נסוגה עם השלמת המשימה, ונמנעת מהעלויות המבצעיות והמדיניות הכרוכות בכיבוש מלא וארוך טווח של השטח.

מה הם המאפיינים הייחודיים לפשיטות ארוכות משך של יחידות גדולות, המבדילים אותן מאלה של יחידות קטנות יותר - מיוחדות או רגילות? הפשיטה של כוח גדול דומה בצורתה המבצעית הכללית לפשיטה של כוח מיוחד בהבדל עיקרי אחד, הגורר מספר שינויים בתכנון ובביצוע, משך קיום העליונות היחסית של הכוח הפושט על פני המגן. בספרו: Spec Ops: Case Studies in Special Operations Warfare Theory & Practice על התיאוריה והמעשה של מבצעים מיוחדים, תיאר האדמירל האמריקני ויליאם ה' מקרייבן תבנית תיאורטית למבצעים מיוחדים.⁴ בתבנית זו, על המבצע המיוחד לחתור מהר ככל האפשר להשיג עליונות יחסית על פני המגן. עליונות

השימוש הבסיסי ביותר של כוח יבשה הוא לשם תפיסת שטח או הגנתו. ייחודו של הכוח היבשתי, בשונה מהכוח האווירי או הימי, הוא בנוכחותו המתמשכת במרחב מסוים. עם זאת, במהלך ההיסטוריה נהגו כוחות יבשה לתפוס שטחים זמניים, כאמצעי להשגת מטרות אחרות. צורת קרב זו מכונה פשיטה, ומלווים אותה הגיונות ושיטות יישום ייחודיים.

מבחינה תורתית, הפשיטה היא משימה בתורת קרב התקפה, המתבססת על הכנסת כוח צבאי בהפתעה למרחב מבצעים והוצאתו מיד לאחר השלמת המשימה. יש כמה סוגי פשיטות (מודיעין, חבלה והשמדה), הנבדלים זה מזה בתכלית המבצע, בשיטת הביצוע ובהיקף הכיבוש של היעד לפני הנסיגה. פשיטות יכולות להיערך בסיוע לקרב או מערכה נרחבים יותר או כמבצע עצמאי. הרעיון הטמון ביסוד הפשיטה הוא להחדיר כוח קטן יחסית שייצר תוצא גדול, ללא עלויות נלוות גדולות - בדם, דמים או "בוץ" מדיני. כך, פשיטה למטרות מודיעין עשויה להביא חומר מודיעיני יקר ערך; פשיטת חבלה יכולה להשמיד רכיבים קריטיים במערך האויב ופשיטות השמדה יכולות לשחוק את האויב. כל זאת בלי לגרור הפעלת סדרי כוחות גדולים מאוד וחשוב מכך, ללא צורך לערוך מבצעים ממושכים לטיהור המרחב ולהחזקתו למשך זמן ארוך. לפיכך, מבצעי פשיטה יכולים לקרוץ לדרג המדיני אם הוא נדרש לפתרון צבאי, אך אינו מעוניין לשאת בעלויות הכרוכות בדרך כלל בהפעלה נרחבת של כוחות יבשה.¹ בדמיון הפופולרי הפשיטה מתפרשת לעיתים כמבצע שהוא מנת חלקם של כוחות מיוחדים - קבוצת חיילים קטנה, בעלת הכשרה ייעודית ואמצעים מיוחדים, המגיעה אל היעד בשקט ויוצאת ממנו בזריזות ובמהירות. מבצעים מיוחדים רבים הם פשיטות, וסוג מבצעים זה הוא לחם חוקם של כוחות מיוחדים בכל רחבי העולם.² אולם הפשיטה היא צורת קרב בסיסית, ולכן כל כוח צבאי אמור להיות מסוגל לערוך אותה - תוך התאמת המשימה

טור נגמ"שי M-113 צה"לי בתנועה בכפר לבנוני במהלך מבצע ליטני, 15 במרס 1978. בהיסטוריה של ישראל התקיימו פשיטות משוריינות, מוסקות, אמפיביות ורגליות רבות מספור, בסד"כ רב-חטיבתי ומטה. צילום: מיכאל צרפתי, דו"ץ

אל היעד בזריזות, לבצע את המשימה בזמן הקצר ביותר האפשרי ולסגת במהירות. ההפתעה, הזריזות והמהירות, הן גורמי מפתח בפשיטה, ובמובנים רבים עומדים בבסיס צורת קרב זו. בעוד קל להבין איך אפשר להפעיל כוח לוחם קטן בזריזות, מהירות והפתעה, הפעלת כוח גדול יותר גוררת עימה דרישות המגבילות את המהירות ומקשות על השגת ההפתעה. בראש ובראשונה, כוח גדול צריך לרכז במרחב מסוים לפני הפעלתו. ככל שהכוח גדול יותר וכולל מספר רב של פלטפורמות לחימה - תהיה הסתרתו קשה יותר, ריכוזו "רועש" יותר ויצריך זמן ארוך יותר. בעוד צוות כוחות מיוחדים אפשר להטיס מבסיס המרוחק מקו המגע ולהנחיתו באופן חשאי סמוך ליעד, גדוד טנקים נדרש להתאסף בשטחי כינוס ואז לעבור לשטחי היערכות. אם קיים מכשול, עליו לפרוץ אותו ואז לנסוע כל הדרך אל היעד.

בעוד בעבר היה אפשר לעשות זאת בלי להתגלות לאויב, כיום יש מגוון אמצעים המאפשרים לאויב התראה על כל ריכוז כוחות גדול, בטח כזה הכולל כלי רכב רבים. בין אמצעים אלה אפשר למנות צילומי לוויין אזרחיים, קהילת "מודיעין ממקורות פתוחים" העוקבת כמעט בקנאות אחרי תנועות צבאיות בעולם - כולל בזירות המרוחקות מעין הציבור בשגרה,⁵ דלף בשל שימוש במכשירים סלולריים על ידי החיילים ואזרחים המצלמים תנועות כוחות, יכולות איסוף טקטי על ידי רחפנים וכטב"מים הפועלים בצידו השני של הגבול וכדומה.

על אף שיש דוגמאות להפתעה מערכתית באמצעות סד"כ גדול,⁶ בעת המודרנית, הנחת המוצא של המתכנן צריכה להיות שאי אפשר יהיה להשיג הפתעה בהינתן ריכוז סד"כים גדולים - קל וחומר באופן חוזר ונשנה ובהינתן המרחבים המצומצמים לפריסת כוחות בגבולות ישראל. המענה לאתגר זה עשוי לבוא מתפיסת הפעלת כוח בשם "התחלה קרה" (Cold Start). תפיסה זו גורסת שיש להציב בשגרה במרחב הגבול כמות כוחות

שמואל שמואל, ראש המכון למחקר צבאי במרכז דדו

זו מוגדרת כיתרון מכריע של הכוח התוקף על פני המגן. כיוון שהכוח התוקף במבצע מיוחד תמיד יהיה קטן וקל מיריבו, העליונות צריכה להיות מושגת ברגע המכריע במבצע - לעיתים אף לפני הקרב עצמו.

עם השגת העליונות היחסית, נדרש הכוח התוקף לשמרה כדי להבטיח את השגת יעדיו, שרידותו וסיומה המוצלח של המשימה. אולם עקב חולשתו הפנימית ביחס למגן, שימור העליונות הוא משימה קשה ולכן על הכוח התוקף לסגת בהקדם האפשרי. זאת מכיוון שעם התפוגגות העליונות היחסית, יהיה כוח זה בנחיתות הולכת וגדלה (לעיתים במהירות) שעשויה להביא לכישלון המבצע, גם אם יעדיו כבר הושגו, ואף השמדתו. השגת העליונות נעשית באמצעות הפתעה, באמצעות איכות הכוח ובאמצעות מיקוד יכולות ומשאבים גדולים - מודיעין, נכסים מסייעים, אימונים לפני המבצע וכדומה - בפעולה תחומה בזמן ומרחב.

על המבצע המיוחד לחתור מהר ככל האפשר להשיג עליונות יחסית על פני המגן. עליונות זו מוגדרת כיתרון מכריע של הכוח התוקף על פני המגן. כיוון שהכוח התוקף במבצע מיוחד תמיד יהיה קטן וקל מיריבו, העליונות צריכה להיות מושגת ברגע המכריע במבצע - לעיתים אף לפני הקרב עצמו

פשיטה של כוח גדול דומה למבצע מיוחד בשאיפה להכניס למרחב המבצעים כוח בסד"כ מוגבל, לזמן מוגבל ולתכלית מוגבלת, אך היא שונה ממבצע מיוחד ביכולת לתחזק את העליונות היחסית. כוח גדול יכול לייצר יתרון מכריע על פני האויב בראשית המבצע (ואף לפני ההיתקלות), ואז לבדוד את המרחב ולהמשיך לקיים את עליונותו בתוך מרחב המבצעים למשך זמן ארוך - ימים ואף שבועות. תחזוק זה של העליונות היחסית מביא לכך שמטרות הפשיטה יכולות להיות שאפתניות ונרחבות מאלה של מבצע מיוחד, אך גם שהמשאבים המושקעים במבצע צריכים להיות בהתאם. בהתנהלות הפשיטה, לפיכך, יש חשיבות מיוחדת לשלושה תחומים השונים ממבצע מיוחד "רגיל" הנדרשים להשגת העליונות היחסית ולקיומה - השגת ההפתעה בהינתן כוח גדול, הלוגיסטיקה לקיומו של כוח גדול ובידוד מרחב המבצעים למשך זמן הפשיטה (כולל הנסיגה מן המרחב).

ההפתעה

הבסיס של כל הפשיטות, ללא קשר לגודלן, משכן והרכב הכוחות המשתתף בהן - נותר זהה. יש לנצל את גורם ההפתעה, להגיע

מבצע "ניתוח מקומי" - פשיטת כוחות צה"ל על מפקדת הטרור בבית החולים שפאא', 1 באפריל 2024. הפשיטה מדגימה יכולת, נכונות ותעוזה לפעול בתוך שטח האויב גם לנוכח מחירים אפשריים בדם. צילום: דו"ץ

צירים לוגיסטיים, החזקתם ואבטחתם תוך כדי הלחימה. בסוף המבצע יהיה צורך לפנות החוצה את כל היכולות הלוגיסטיות, לעיתים תחת אש. כל אלה שונים מהותית ממבצע מיוחד, מחייבים תשומת לב והכרחיים לשם קיום העליונות היחסית במהלך המבצע.

תשומת הלב ללוגיסטיקה הנדרשת לכוח פושט ניכרת בארגון האוגדות המוטסות בצבא האמריקני. במלחמת העולם השנייה, לדוגמה, היו באוגדה מוטסת אמריקנית (בשנת 1945) אגד לוגיסטי אוגדתי וגדוד סיוע מנהלתי רגימנטלי שתמכו ב־2,364 חיילים פר רגימנט. זאת בשונה מאוגדת חי"ר רגיל בה הייתה פלוגת אפסנאות ופלוגת חימוש בדרג האוגדה ועוד פלוגת סיוע מנהלתי רגימנטלית שתמכו ב־3,256 חיילים פר רגימנט.⁸ בחיל הנחתים יהיה בכל כוח משימה גורם לוגיסטי שווה גודל לגורם המתמך. בצוותי הקרב החדשים שמקים חיל הנחתים (המכונים גם רגימנטים ללחימה במרחבי החופים - MLR) מתוקנן גדוד לוגיסטיקה לכל רגימנט, כדי לתמוך בכוח הקטן בכ־200-400 איש ביחס לצוות קרב גדודי "רגיל" (MEU).⁹

כדי לסבר את האוזן באשר לכמות האספקה הנדרשת לפשיטה גדולה וממושכת נביא דוגמה ממלחמת וייטנאם. בחודש מאי-יוני 1969 ערכו האמריקנים פשיטה רב־חטיבתית¹⁰ (מבצע Apache Snow) להשמדת כוחות וייטקונג וצבא צפון וייטנאם ומתקניהם במרחב עמקים א־שאו (A Sau) ודה־קרונג (Da Krong). במהלך 28 יום תוספקו הכוחות באמצעות 2,181 גיחות מסוקים (רובם המכריע מסוקי תובלה בינוניים מדגם CH-47 ו־CH-47)¹¹ הלחימה הצריכה כ־1,987 טון מזון מים וצר־פ, 2,250 טון דלקים ושמינים, 740 טון חומרי בניה ו־4,387 טון תחמושת. זאת ועוד, נדרש טיפול ופינוי רפואי לכ־121 הרגומים ו־719 פצועים שספג הכוח הפושט. כל זאת, כאשר הכוח הפושט הוא בעיקרו חי"ר וארטילריה, ולא כלל רכיב משמעותי של רק"ם או רכב.¹² כך, אפשר לראות שמבחינה לוגיסטית, פשיטה היא לחימה התקפית עצימה לכל דבר ועניין ואינה בבחינת "זבנג וגמרנו". קל וחומר שבנוסף צריך מראש לתת בה את הדעת לסוגיית הנסיגה - שגם היא במידה רבה סוגיה לוגיסטית.

שתאפשר פתיחה בפעולה צבאית ללא צבירת סד"כ נוסף. לפי רעיון זה, הכוח המוצב בגבול נדרש להיות גדול מספיק, ולכלול כוחות כשירים ומצוידים למשימות התקפיות כדי שיהיה אפשר להפריש כוחות לעריכת פעולות ההתקפיות.

הצבא ההודי מחזיק כיום בתפיסה מעין זאת כדי שיוכל לתת מענה התקפי מוגבל לתוקפנות פקיסטאנית באמצעות שלוחים, תוך הימנעות מחציית הסף למלחמה גרעינית. כך, לפי התפיסה, אמורים ההודים להציב בגבול עם פקיסטאן סד"כ של כ־8 צוותי קרב אוגדתיים למטרת התקפה מהירה (תוך 48-96 שעות) לטווחים מוגבלים בתוך שטח פקיסטאן (עד 80 ק"מ). נוסף על כך, הצבא ההודי מחזיק צוותי קרב אחרים הנמצאים בהגנה, כדי לתפוס שטחים שולטים לטובת השגת הסדר מדיני לסיום סבב הלחימה ולשם השמדת כוחות הצבא הפקיסטאני במרחב, ללא שאיפה להגיע להכרעה ואגב כך להסתכן בהסלמה למלחמה גרעינית.

התפיסה הקודמת הצריכה גיוס נרחב של כוחות והנעתם לשטחי כינוס סמוך לגבול. פעולה זו הצריכה זמן רב ונתנה לממשלת פקיסטאן שהות להיערך בעצמה מחד גיסא ולגייס את הקהילה הבין־לאומית להרגעת המצב מאידך גיסא - תוך שהיא נמנעת מתשלום על תמיכתה בשלוחים שתקפו מטרות בהודו.⁷ היקפי סד"כ, הזמן והמרחב בתפיסה ההודית גדולים משמעותית מאלה שיידרשו לצה"ל בכל אחד מגבולותיו, אך העיקרון דומה - הצבת כוחות התקפיים בשגרה תקשה על האויב להשיג התרעה לפני הפעלתם. בעוד בין הודו לפקיסטאן שורר מאזן אימה גרעיני המקשה על הפעלת כוחות יבשה בשגרה במבצעים חודרי גבול, הרי שבין ישראל לצבאות הטרור שבגבולותיה לא שורר מאזן זה ולכן העלות המדינית המרבית של פעולה קרקעית בשטח האויב קטנה בהרבה - בטח ובטח אם ייסוגו כוחותינו מהשטח לאחר סיום הפעולה.

הלוגיסטיקה לפשיטה

קיום הכוח במבצע מיוחד הנערך על ידי כוח קטן נעשה על ידי הכוח עצמו, באמצעיו. כוח קטן שכזה נדרש לשאת בעצמו את כל האמצעים, התחמושת, המים והמזון שיידרשו לו למשך המבצע - או להחזיק את היכולת להשיגם בעצמו בתוך מרחב המבצעים. זאת תוך הנחה שתספוקת או הפעלת יכולות חבירות עשויה לחשוף את הכוח ולסכן את גורם ההפתעה. זאת ועוד, כוח קטן לא אמור לערוך לחימה בדרכו אל היעד, וגם במקרה שמשמית הפשיטה היא השמדה, הלחימה על היעד אמורה להיות מצומצמת מאוד והוא לא אמור לשאת אמל"ח כבד כמעט בכלל. לפיכך, צריכת התחמושת והצר־פ של הכוח אמורה להיות מצומצמת. האתגר הלוגיסטי של מבצע מיוחד הוא לפני היציאה למבצע - בהעמסתו במספיק אספקה לשם קיומו במהלך המבצע עד לחזרתו לשטחנו, תוך שמירה על זריזותו וטביעת רגל מצומצמת.

מנגד, כוח גדול, המתכנן להישאר במרחב זמן מה ולקיים בו לחימה עצימה, מחייב לוגיסטיקה שתאפשר את קיום לחימה זו. הלוגיסטיקה של כוח פושט מחייבת אספקה רבה מאוד, יכולות אחזקה (כולל חילוץ כלים פגועים, ואולי אף תיקונם בשטח אם הפשיטה ארוכה מספיק) ורפואה. מכאן שקיום כוח פושט המתכנן לפעול במרחב מסוים זמן מה תחייב הקמה של "בסיס מבצעים קדמי" ארעי, מיגונו, אבטחתו והשמדתו עם נסיגת הכוח. בהתאם, פשיטה של כוח גדול מחייבת גם פריצת

ההיערכות להגנה

העליונות היחסית של מבצע מיוחד מתחילה להישחק מייד עם היחשפות הכוח. בשלב זה יכול המגן להזרים כוחות למרחב, לעבות את הגנת היעד לפשיטה ולהיערך להדוף את התקפת הפושט או לסכל את נסיגתו. גם פשיטה של כוח גדול מסתכנת באובדן העליונות היחסית עם חשיפת המבצע וסיכול תכליתו. אם תכלית הפשיטה היא השמדת אויב, עשויים הכוחות המגנים במרחב לנסות ולסגת ממנו או להזרים אליו תגבורות חדשות. הכוח המגן יכול לאבטח טוב יותר יעדים ואמצעים בעלי ערך מודיעיני, או להגביר את ערנותו מפני חבלה במתקניו.

במהלך המבצע, הכוח הפושט עשוי להידרש להתמודד עם לחימה מכמה אגפים - נגד כוח האויב במרחב ונגד כוחות אויב התוקפים אותו מבחוץ. לפיכך, כדי לקיים עליונות יחסית בתוך מרחב המבצעים, יש לבודד אותו למשך המבצע. הנקודה המדויקת של בידוד המרחב במהלך המשימה תלויה במטרות הפשיטה. אם המטרה היא לחסל כמה שיותר לוחמי אויב - יש צורך לסגור את השטח אפילו לפני תחילת הקרבות העיקריים. אם לחלופין מעוניינים לרוקן את המרחב מאזרחים, או להניח לכמה שיותר כוחות אויב להימלט כדי שאפשר יהיה להתפנות להשמדת תשתיות - ייעשה בידוד המרחב בשלב מאוחר יותר. בעוד בפשיטה קצרה אפשר להסתמך על חסימת צירים באמצעות כוחות קלים, בידוד מרחב לזמן ממושך מחייב הקמת מגננים קדמיים על שטחים שולטים וצמתים, שיאפשרו שהייה של הכוחות החוסמים וימנעו תנועה בין מרחב המבצעים למרחבים סמוכים.

מגננים אלה נדרשים להיות מסוגלים להתמודד עם לחימה "מבחוץ-פנימה" של כוחות המנסים לפרוץ את הכיתור, ו"מפנימה-החוץ" של כוחות אויב המנסים לסגת מהמרחב. הם עשויים להידרש לפעול בנתק לזמן מה, כפועל יוצא מכך שהאויב הנסוג ינוע לכיוונם מעורפם והאויב המנסה להבקיע ינוע לעברם מחזיתם. הם עשויים להידרש להשתתף במשימות טיהור המרחב ולהוציא לפועל פשיטות משנה אגב כך. לבסוף, מגננים אלה עשויים להידרש לחפות על נסיגת הכוח העיקרי ולפרוץ מכיתור אפשרי בעצמם. בהתאם, עליהם להיות כוחות איתנים המסוגלים לעמוד בלחימה עצימה.

תכלית הפשיטה

היעדר מאזן השמדה ההדדי, בד בבד עם חוסר הרצון להגיע לכדי מלחמה עצימה, הביאו את הפשיטה להיות הכלי המועדף על ישראל ועל אויביה בשנות ה-50 ובסוף שנות ה-70 של המאה ה-20. הפשיטה מאפשרת פגיעה חוזרת ונשנית באויב, תוך הימנעות מקבלת האחריות הממושכת על שטח - גורם המעסיק במיוחד את הדרג המדיני.

עם זאת, הפשיטה אינה דרך פעולה "זולה". היא מחייבת השקעת סד"כ ומשאבים ההולמים את מטרות המבצע, באופן חוזר ונשנה, למשך זמן ארוך. הפשיטה, מטבעה, אינה צורת קרב הכרעית, אלא שחיקתית. היא מבקשת להשיג עליונות מקומית ומוגבלת בזמן - גם אם למשך זמן של ימים עד כדי שבועות. השחיקה שמייצרת הפשיטה מתווספת במשך הזמן לתוצא שעשוי לשנות את החישוב האסטרטגי של האויב, ובהתאם גם את דרך פעולתו. תוך כדי כך, הפשיטה יוצרת מודיעין באמצעות איסוף מודיעין ושלל טקטי (אמש"ט) ושביים, ומחזקת את ההיכרות הטקטית בין הכוחות השונים. כאן טמון עקב אכילס

אפשרי של הפשיטה - היא עשויה לחזק את האויב אם הוא מצליח ללמוד טוב יותר את דפוס פעולות כוחותינו. עם זאת, החיכוך ההדדי עשוי לאפשר גם לצד הפושט ללמוד את האויב, בשונה מפשיטות אוויריות שבהן תחרות הלמידה היא יותר חד-צדדית (בהיעדר התנגדות אקטיבית של המגן).

סוגיות הלוגיסטיקה, ההפתעה ובידוד המרחב, הן רק חלק מהנושאים המצריכים התאמות בתכנון הפשיטה ובביצועה, ועלינו לתת את הדעת לייחודיות צורת קרב זו ולהבדלים ביישומה בכוחות גדולים ביחס ליישומה בכוחות קטנים. אף שכל כוח אמור להיות מסוגל לערוך פשיטה, אפשר שיש היגיון בארגון ובניין של כוחות פשיטה ייעודיים - הן כוחות קלים והן כוחות כבדים - אם ברצוננו לנצל גישה זו באופן מיטבי. אפשר שמשימה זו מתאימה במיוחד למגוון עוצבות הקונצ'פנט ("קומנדו", "חיר-אש קל" ו"רב-ממדיות") שהקים צה"ל בשנים האחרונות.

קיום הכוח במבצע מיוחד הנערך על ידי כוח קטן נעשה על ידי הכוח עצמו, באמצעיו. כוח קטן שכזה נדרש לשאת בעצמו את כל האמצעים, התחמושת, המים והמזון שיידרשו לו למשך המבצע - או להחזיק את היכולת להשיגם בעצמו בתוך מרחב המבצעים

לבסוף, הפשיטה מדגימה יכולת, נכונות ותעוזה לפעול בתוך שטח האויב גם לנוכח מחירים אפשריים בדמים. כיוון שהמלחמה היא בסופו של דבר תחרות בכוח רצון, אין לזלול בהדגמות אלה ובהשפעתן על האויב ועל הבנתו את נכונותנו להכות בו. אף על פי כן, יש להסביר לכוחותינו ולציבור את ההיגיון העומד בבסיס "מערכת של פשיטות", כדי למנוע הופעתן של שאלות "מדוע צה"ל נסוג מהמרחב רק כדי לחזור אליו" ותחושה של חוסר תוחלת אסטרטגית (הידועה גם כ"דשדוש" או "בוץ"). בד בבד, יש לחבר את הפשיטות למסגרת אסטרטגית ומדינית כוללת, כדי להימנע מתופעת "פול גו בניוטרל" המאפיינת מערכות ממושכות רבות - ללא קשר לתווך שהכוח מופעל בו.

סיכום

במציאות הנוכחית בה נמצאת ישראל, אנו נדרשים לפעול נגד נוכחות אויב בגבולותינו וההיסטוריה הקרובה והרחוקה לימדו אותנו שיש לעשות זאת בשגרה משני צידי הגבול.¹³ הצורך לשחוק מערכים גדולים ומוכנים של האויב שנבנו בגבולותינו, מחייב פעולה בסדר כוחות גדול, למשך זמן ממושך. בשונה ממה שאולי מקובל לחשוב, גם כוח גדול ו"רגיל" מסוגל לערוך פשיטות - תוך תשומת הלב לנקודות השוני בין הפשיטה המיוחדת של כוח קטן לבין הפשיטה הממושכת יותר של כוח גדול. מערכה סדורה של פשיטות חוזרות ונשנות, בכוחות גדולים, עשויה להקנות לנו חלק מהיתרונות המבצעיים והמורליים הגלומים בפעולה קרקעית רחבת היקף, בלי לשלם מחירים מדיניים ופוליטיים הנגזרים מכיבוש המרחב.

אם נבחר בדרך זו, עלינו לעשות זאת תוך תשומת לב לאופי המתמשך וההתשתי של מערכה מסוג זה, תוך נכונות לספוג פעולות תגמול מהאויב ובתשומת לב לתחרות הלמידה ההדדית.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

איפה התחבולה?

האם צה"ל הצליח לתרגם במלחמה את מימוש עקרונות התחבולה מהרמה הטקטית לרמה האופרטיבית באופן שפירק את המערכת היריבה וקיצר את משך המלחמה? נוכח האפשרות שצה"ל ידרש לתמרון בלבנון, עלינו ללמוד היטב את המערכה ברצועת עזה, כדי לשפר את מוכנות הכוחות למערכה הבאה, אם תיפתח

הראשונה, מן המקורות, קבעה "פי בתחבולות תעשה לך מלחמה"⁸. השנייה, סיסמת השירות האווירי המיוחד, יחידת הקומנדו הבריטית שהקים דייוויד סטירלינג במלחמת העולם השנייה, קבעה כי "המעז מנצח"⁹. אימוץ מימרות אלה נבע ממגבלות הכוח של צה"ל במשאבים ובכוח אדם ומהצורך לנהל מלחמה קצרה כדי להסיר את הנטל מהמשק ואת האיום מהעורף. היכולת לייצר תחבולה מוצלחת, יעילה ומקצרת מלחמה, מחייבת לקיחת סיכונים מחושבים, העזה, נכונות לפעול בקו בלתי צפוי. נשאלת השאלה עד כמה הצליח בכך צה"ל במלחמות "חרבות ברזל", שכן המלחמה נמשכת חודשים ארוכים. מבחינה טקטית, ניכר כי צה"ל שב לפעול בהתאם לעקרונות התחבולה, מהדרג הבכיר למפקדי השדה. מבחינה מערכתית, אף שצה"ל פגע קשות בחמאס, ההצלחה חלקית.

"כל מלחמה עומדת על הטעיה"

אלוף אמיר ברעם וסא"ל (מיל') ד"ר שגיא טורגן קבעו במאמר שפרסמו כי: "התחבולה היא הכלי הראשון והבסיסי באומנות המלחמה, והיא מורכבת מארבעה מושגי יסוד: הפתעה, הונאה, הטעיה וטכסיס. בכוחה של התחבולה לייצר אצל האויב תמונת מצב שגויה, ליצור בקרב חוסר ודאות ולפגוע בהחלטותיו"¹⁰. באמצעות תחבולה יכול הצבא לגרום לאויב לפעול באופן שגוי, לבזבז זמן יקר בניסיונו להעריך את המצב נכונה, לנצל נקודות תורפה או לגרום להיווצרותן ולפגוע קשות במורל וברוח הלחימה של האויב. למעשה, כפי שכתב בשעתו החכם הסיני סון טסו, "כל מלחמה עומדת על הטעיה"¹¹.

"הטקטיקה זה החוכמה והאמנות של כל אחד מכם. זאת אומרת, להוביל את האנשים בראש הכוח, עם תוכנית שיש בה גם תחבולה לא רק יוזמה, מתחשבת באויב ובשטח, בניתוח נכון ומפעילה את מרכיבי הכוח נכון" (רא"ל גבי אשכנזי).¹

בעבר, עוד בטרם נוסד צה"ל, העלה כוח המגן העברי את התחבולה על נס. כבר בימי פלגות הלילה המיוחדות בפיקוד הקפטן הבריטי אורד וינגייט שמו דגש על הצורך לפעול מתוך חשיבה תחבולנית, בהפתעה.² וינגייט שאב השראה מהתנ"ך, ובמיוחד מן השופט גדעון בן יואש שקבע את העיקרון "מִמְנֵי תִרְאוּ אֶת יָדְיָ וְכֵן תַּעֲשׂוּ"³ ותקף את מחנה מדיין בלילה מכמה כיוונים, תוך שימוש בשופרות ובלפידים כדי לזרוע בהלה בקרב מגיני המחנה.⁴ בהמשך מימשו עיקרון זה בצה"ל לא פעם במלחמת העצמאות בקרבות שניהלו כוחות הפלמ"ח ואחרים, כמו בהתקפת הלילה על מנזר סן סימון⁵ ובמבצע "חורב" בחזית הדרום.⁶

בעקד הפיקוד והשליטה במבצעי כוחות היבשה מגדירים את התחבולה כך: "חיפוש תורפות אצל האויב או יצירתן, ולאחר מכן ניצולן לשם הכרעת האויב. לפיכך, החל מתחילת גיבוש תמונת המצב ועד סיום הערכת המצב וגיבוש הדפ"ן, ילוו את תהליך הערכת המצב לכל שלביו, כחוט השני, החיפוש והחתימה למצוא את תורפות האויב, או כיצד ניתן ליצור תורפות אצלו ולנצלן".⁷ במשך שנים עוצב האתוס הצה"לי בהתאם לשתי מימרות.

בתמונה למעלה: **תמרון כוחות צה"ל ב"חרבות ברזל".** כוחו של התמרון תלוי במומנטום, וחייבת להיות עוצמת אש וכוזר תנועה. צילום: דו"ץ

סרן (מילי) גל פרל, חוקר במרכז דדו

שנגע לראיית האויב כמערכת מבצעית נעשה בשל חשיבות ניתוח האויב כמערכת מבצעית על רכיביה השונים והבנת קשרי הגומלין ביניהם הנו חיוני (למשל, התצפית והנ"ט, שתומכים את המארב, וסיוע האש שמסייע לעמדות ההגנה במתחם האויב). לפי הפקודה המעודכנת, בכל מערכת יריבה יש מרכז כובד (שטח שולט, מרכז פו"ש, מבנה מרכזי), רכיב שפגיעה בו מערער את המערכת היריבה ומוציא אותה משיווי משקל.

גישת התמרון (אין הכוונה לתמרון יבשתי בהכרח), מטרתה לעקוף את גורמי העוצמה של האויב ולנצל את נקודות התורפה כדי להביא למיטוטו המהיר. אומנם אפשר להשיג את הכרעת האויב, ביטול רצונו להילחם ויכולתו לעשות כן באמצעות פעולה שחיקתית במהותה, המשמידה יכולות של האויב בקצב גבוהה מיכולתו לשקם אותן, אך זוהי גישה שמשכה ארוך והיא גוזלת משאבים,¹⁷ ובניגוד לשגרה, בבט"ש ובמב"ם, טובה פחות לישראל בשל הנטל על המשק והאיום על העורף. יש לציין כי בשתי הגישות יכול להתקיים שילוב בין אש לתמרון קרקעי, אך גישת התמרון מתאימה יותר לישראל במלחמה נוכח ממד הזמן.¹⁸ בבסיס גישת התמרון הזו, עומדת התחבולה, שכן היא ניתוח המערכת היריבה, איתור מרכז כובד זה והבנה כיצד לפגוע בו באופן לא צפוי ובמהירות.¹⁹ ניתוח שלם של קרקע ומערכת יריבה מאפשר למפקד לזהות את התורפות והחוזקות של האויב, ועל בסיסן לגבש באופן אנליטי באמצעות תהליך מחתמ"א²⁰ רעיון מבצעי תחבולני המכוון לנקודת תורפה, שהפגיעה בה תשלול מהאויב רכיבי עוצמה ואף תביא למיטוטו.²¹

נוכח האיום החמור על העורף הישראלי, הנטל הגובר על המשק, וסופיות המשאבים, הזמן הוא רכיב חיוני שמחייב אותה להכריע את אויביה במהירות. פעולה תחבולנית נועדה לאפשר לצה"ל להכריע את האויב באופן חסכוני בכוחו, במהירות ועל ידי ריכוז המאמץ בנקודת התורפה "במקסימום כוח, במינימום זמן"

הרעיון המבצעי שהתחבולה מגולמת בו הוא הקומה הרעיונית המחברת בין המשימה לשיטה.²² הוא גם המקום להמחיש למפקדי המשנה והכוחות את התחבולה בעזרת שפה חופשית כדי להמחיש להם אותה. יש לציין שלטובת מימוש פעולה תחבולנית נדרש פיקוד בגישת פיקוד משימה, המאפשר למפקדים חופש לפעול באופן מקורי, נועז ולנצל הזדמנויות מבצעיות בלוח זמנים מהיר.²³

צה"ל התחבולני לעומת צה"ל "המוערך"

דוגמה בולטת למימוש תחבולה היא זו של הקרב לכיבוש מתחמי אום כתף המבוצרים במלחמת ששת הימים, עליו פיקד אלוף אריאל שרון, מפקד אוגדה 38. שרון, שבלט בתעוזתו, חשיבתו התחבולנית, וביכולתו לקרוא את שדה הקרב, עוד מימיו בצנחנים, החליט לתקוף את המתחם בלילה. לדבריו עשה כן משום ש"אין המצרים אוהבים להילחם בלילה, ואין הם נהנים מקרב פנים אל פנים – ואנו מתמחים בשניהם."²⁴ הקרב שתכנן חייב תיאום ושליטה ברמה שכמעט ולא נראתה אז בצה"ל, ונשען על תחבולה, הפתעה ומיצוי הכוח.

ברשימת עקרונות המלחמה של צה"ל הוצבה התחבולה במקום הרביעי והיא מוגדרת "דרך מחוכמת לעשיית מלחמה על ידי חיפוש תורפות האויב או על ידי גרימתן. היא נועדה להפגיע את האויב כדי להוציאו מאיזונו ולמוטטו. בכל מצב ובכל דרג, התחבולה היא מהותו של הרעיון המבצעי שסביבו מתגבשת שיטת הביצוע."¹² מטרת התחבולה להפגיע את האויב, וזו יכולה לקבל ביטוי במגוון מובנים: במקום, בשיטה, באמצעי הלחימה ובעיתוי. "התחבולה אינה רק עניין של הופעה במקום, בזמן, בעוצמה ובאמצעים בלתי צפויים ואינה מצטמצמת באיגוף וכו' – אלא הרבה יותר מזה – היא משפיעה על תודעתו והבנתו של האויב. מעצם אופייה היא דורשת כישורים וכשרים גבוהים ולעתים גם מורכבים."¹³ מכאן שהתחבולה נדרשת בכל רמה, טקטית, מערכתית ואסטרטגית. נוכח האיום החמור על העורף הישראלי, הנטל הגובר על המשק, וסופיות המשאבים (כוח אדם, חימושים, פלטפורמות לחימה, דלק, חלפים ועוד), הזמן הוא רכיב חיוני שמחייב אותה להכריע את אויביה במהירות. פעולה תחבולנית נועדה לאפשר לצה"ל להכריע את האויב באופן חסכוני בכוחו, במהירות ועל ידי ריכוז המאמץ בנקודת התורפה "במקסימום כוח, במינימום זמן."¹⁴ ככל שהפעולה נועזת יותר, והסיכון (המחושב) גדול יותר, סביר פחות שהאויב יצפה אותה, והוא יתפס בלתי מוכן.¹⁵ שיטה זו, לצד פעולה בקצב מבצעים גבוה על כל מערכי האויב, בהתאם לעקרון המלחמה רציפות והמשכיות, תאפשר את הכרעתו במהירות. כוחו של התמרון תלוי במומנטום, וחייבת להיות עוצמת אש וכושר תנועה.

נשאלת השאלה עד כמה הצליח בכך צה"ל במלחמת "חרבות ברזל", שכן המלחמה נמשכת חודשים ארוכים. מבחינה טקטית, ניכר כי צה"ל שב לפעול בהתאם לעקרון התחבולה, מהדרג הבכיר למפקדי השדה. מבחינה מערכתית, אף שצה"ל פגע קשות בחמאס, ההצלחה חלקית

הקצב, מורכב למעשה משבעה גורמים שמקיימים קשרי גומלין: ניידות פיזית, שיעור התקדמות טקטי, כמות המידע ואמינותו, סיוע לוגיסטי וקרבי, זמן השלמת התנועות ופיקוד ושליטה ותקשורת.¹⁶ כאשר לא פועלים כך – גם האויב יתאושש. ראשיתה של כל תוכנית מבצעית של כוחות היבשה היא בנייתו השטח והיכולת לגזור ממנו משמעויות, ובהן איתור שטחי מפתח והשמדה, שטחים שולטים ונשלטים ועוד. כשנתיים לפני מלחמת "חרבות ברזל" עודכנה פקודת המבצע בצה"ל, והשינוי

הקמת גשר הדוכרות במבצע "אבירי לב" לצליחת תעלת סואץ, אוקטובר 1973. בעבר הצליח צה"ל לפעול באופן תחבולני גם לאחר שהופתע. צילום: אברהם ורד, דו"ץ

עם זאת גדוד הצנחנים שנועד לתקוף ממערב התקשה בצבירת הכוח ובהתארגנות, וכאשר היה מוכן לתקיפה התברר כי גדוד 63 כבר השמיד את כוחות האויב. גדוד הצנחנים השני פשט על היעדים ממזרח, פגע בריכוזי ארטילריה ונ"ט ושב לעמדותיו.²⁶ ההתקפה הייתה אמורה לפרוץ בכמה מקומות באופן ביך-חילי וביך-זרועי. ואכן התמרון של גדוד 63, דרך הדיונות ותקיפת אום שיחאן ממערב, והתקפות חטיבה 99 וחטיבה 80 מצפון, דרך דיונות קשות למעבר, ערערו מבחינה פיזית ונפשית את הכוח המצרי,²⁷ והמתחם הוכרע. הקרב הוגדר כקרב משולב מופתי ונלמד באקדמיות צבאיות ברחבי העולם.

פעולה תחבולנית קלה יותר לביצוע כשהאויב אינו דרוך ומצפה לה, אבל גם כאשר הוא מוכן ומצפה לה יש לממש עיקרון זה. בעבר הצליח צה"ל לפעול באופן תחבולני גם לאחר שהופתע. דוגמה בולטת היא מבצע "אבירי לב", צליחת התעלה במלחמת יום הכיפורים. היה זה קרב לילי שנשען הן על מאמצי הטעיה, הן על הפתעה והן על ניצול נקודת תורפה (ה"תפר" בין הארמיות המצריות).²⁸

מאז פעל צה"ל בשורה של מבצעים, מיוחדים ורחבי היקף באופן תחבולני. בהם הנחיתה מן הים בשפך אל-אולי במלחמת לבנון הראשונה, ואפילו מהלכי הפתיחה של מבצע "עופרת יצוקה". ולמרות זאת ראוי לחזור ולקרוא את הדברים שכתב בשעתו אלוף (מיל') שרון, שהזהיר כי "אי-אפשר שנהיה פטורים מבדיקה יסודית של התזה בדבר "התהפכות" צה"ל בין תש"ח למבצע של"ג: כאן, צבא שעוצמתו נסמכת על גורמים איכותיים ועל הבסת האויב באמצעות מיטוטו בתחבולות; וכאן, צבא העומד על העדיפות הכמותית באמצעות "מערכת" האויב בכמותו העדיפה".²⁹ נשאלת השאלה האם מאז זנח צה"ל את החשיבה התחבולנית, ומימש אותה רק לעיתים נדירות, הוא רק "מועך" ושוחק את אויביו? למשל במבצע "שינוי כיוון 11", בשלהי מלחמת לבנון השנייה, במסגרתו נבחר תמרון כבד, צפוי ואיטי (שהיה ברור שלא יצליח

חטיבת השריון 14 תקפה את מוצבי החוף של המתחם וריתקה באש את מערכי החזית שלו. חטיבת החי"ר 99, בפיקוד אל"ם יקותיאל אדם, ערכה מסע בן 14 קילומטרים בחולות ובדיונות, שהמצרים החשיבו כלא עבירים, כדי לתקוף את המערך המבוצר מהכיוון הלא צפוי. בה בעת הוטסו במסוקים שני גדודים מחטיבת הצנחנים במילואים 80, בפיקוד אל"ם דני מט, לג'בל דלפה כדי לכבוש את אום שיחאן ולפגוע בריכוזי ארטילריה שהיו שם (זו הייתה הפעם הראשונה שצה"ל יצא לפעולה מוסקת בהיקף כה רחב). על גדוד השריון 63, בפיקוד סא"ל נת'קה ניר, הוטל לנוע בציר עוקף, דרך הדיונות, ולסייע בכיבוש בטור. כוחות נוספים של האוגדה שימשו במשימות חסימה והטעיה. לצד כל אלה סיפק אגד התותחנים האוגדתי סיוע צמוד ומתגלגל.

למרות תנאי הפתיחה הקשים שבהם היה נתון בפרוץ המלחמה, צה"ל התאושש, הדף את פעילי חמאס והחזיר את השליטה בשטחי עוטף עזה במחיר כבד, וכעבור שלושה שבועות מפרוץ המלחמה יצא לתמרון קרקעי רחב היקף, הגדול ביותר מאז 1982

מעט לפני ההתקפה על המתחמים, כשהכוחות כבר בנקודות הזינוק, הציע מפקד פיקוד הדרום, גביש, לשרון לדחות את ההתקפה לבוקר, כדי שניתן יהיה לקבל סיוע מחיל האוויר. שרון דחה את ההצעה בתוקף מפני שחשש שהיא תפגע בתנופת ההתקפה, תשבש את התוכנית ותיתן בידי המצרים זמן להחיש תגבורות.²⁵ במהלך הקרב אלוף שרון "חיך לשינויים" וגילה גמישות מחשבתית. משהתברר כי גדוד 63 כבר כבש את בתור, שונתה התוכנית של חטיבה 80. שני גדודי החטיבה נחתו בדיונות שמצפון לאום שיחאן ויצאו לתקוף ריכוזי ארטילריה סמוכים.

לחימה בעזה. יש אתגר של ממש בהגיית תחבולה מול צבאות טרור היברידיים, הן בראשית הלחימה הן בהמשך, מול מערכת אויב בהתפרקות. צילום: דו"ץ

פעילי חמאס והחזיר את השליטה בשטחי עוטף עזה במחיר כבד, וכעבור שלושה שבועות מפרוץ המלחמה יצא לתמרון קרקעי רחב היקף, הגדול ביותר מאז 1982.³³ יש לזכור כי התאוששות זו נערכה מול אויב מסוים, ומוטב לקחת אותה בפרופורציות הראויות ולא לדבר בה משל היה מדובר בהתאוששות ההיא ב-1973, מול הארמיות הסוריות והמצריות. במלחמה מימשו כוחות פיקוד הדרום, בסדיר ובמילואים, בפיקוד אלוף ירון פינקלמן, את עקרון התחבולה בשורה של מהלכים, שעיקרם בא לידי ביטוי במהלכי כיתור של ערים ברצועה, ניקוז ופינוי אוכלוסייה (במהלכם גם נשבים פעילי אויב) ותקיפה בניגוד להיערכות האויב.³⁴ המאמץ העיקרי של צה"ל בתמרון הקרקעי בא לידי ביטוי בהתקפות אוגדה 162 בצפון הרצועה ואוגדה 36 שפרצה את מסדרון נצרים. אוגדות אלה חדרו מהר ללב הרצועה מתוך הבנה שאנשי חמאס מיקדו את מאמצי ההגנה שלהם בשכבת ההגנה החיצונית והותירו את השכבה הפנימית חלשה בהרבה. האוגדות חברו בחוף הים ואז נעו מזרחה לעבר ישראל. היה זה מהלך תחבולני משום שחמאס בנתה את מערכה בכיוון ההפוך, ולמעשה נשללה מחמאס היכולת ללחום ביעילות בהתבסס על היערכותה לפני המלחמה.³⁵ בה בעת, ביצעה אוגדה 252, שנעה ממזרח למערב ותקפה את בית חאנון, מהלך הטעיה בהתחשב באופן התקיפה ובכיוונה כפי שחמאס ציפו לה (ציר ראיית צה"ל). האוגדות פגעו בפעילי אויב, השמידו אמל"ח, מנהרות, מפקדות ותשתיות, כדי לכתר את העיר עזה ולהפעיל לחץ על מרכזי הכובד של חמאס בצפון הרצועה, הצבאיים והשלטוניים. כמו כן, הכוחות מימשו את עקרון התחבולה בשיטות הפעולה, שכן המערכת היריבה פורקה על ידי שילוב בין מאמץ אש, שתקף את המנהרות סמוך לתמרון כוחות היבשה לשטח האויב, ושלל מפעילי חמאס את המחסה שבתווך התת-קרקעי ("מקדם השבירה"), ומאמץ תמרון יבשתי שצד והרג את פעילי חמאס שנאלצו להישאר מעל פני הקרקע.³⁶

להגיע ליעדיו בקבועי הזמן שהוגדרו לו) על פני חלופה של תמרון מוגבל אך מפתיע ותחבולני בבסיסו, כפי שהציע שר התחבורה רא"ל (מיל") שאול מופז.³⁰ גם התמרון המוגבל במבצע "צוק איתן" היה שבלוני ונטול תחבולה. הדוגמה הבולטת מהשנים האחרונות היא מבצע "דרום כחול", תקיפת מנהרות במהלך מבצע "שומר חומות", שבו נבחרה שיטת ה"מעיקה" על פני המהלך התחבולני שתוכנן במקור, לפיו התמרון המוגבל יהיה הטעיה שתמשוך את פעילי חמאס למנהרות. המהלך לא יצא לפועל במתכונתו, ולבסוף תקף חיל האוויר מנהרות ריקות מפעילים.³¹ השאלה אם זנח צה"ל את הגישה התחבולנית רק התחדדה נוכח מלחמת "חרבות ברזל".

בח'אן יונס ביצעו כוחות עוצבת האש מהלך תחבולני כאשר תמרנו במהירות ללב מערך האויב, על חשבון עקרון האבטחה, ופעלו בניגוד להיערכותו. כוחות האוגדה לחמו בקרב משולב מעל לקרקע ומתחתיה, הפתיעו את האויב בנכונותם להילחם בתווך התת-קרקעי, פגעו בפעילי חמאס והשמידו אמל"ח ותשתיות. מדוע לא לחמו כוחות צה"ל בהיקפים גדולים בתווך זה קודם לכן?

מבחינה טקטית היינו תחבולניים, ואופרטיבית?

בפרוץ מלחמת "חרבות ברזל" יצאה חמאס למתקפה מפתיעה, מבוססת תחבולה, שזיהתה היטב את מרכזי הכובד, העוצמות ונקודות התורפה של צה"ל, ומיקדה את מאמציה כדי לנטרל את יתרונות צה"ל וניצלה את חולשותיו.³² למרות תנאי הפתיחה הקשים שבהם היה נתון בפרוץ המלחמה, צה"ל התאושש, הדף את

בח'אן יונס ביצעו כוחות עוצבת האש מהלך תחבולי כאשר תמרנו במהירות ללב מערך האויב, על חשבון עקרון האבטחה, ופעלו בניגוד להיערכותו.³⁷ כוחות האוגדה לחמו בקרב משולב מעל לקרקע ומתחתיה, הפתיעו את האויב בנכונותם להילחם בתווך התת-קרקעי, פגעו בפעילי חמאס והשמידו אמל"ח ותשתיות.³⁸ מדוע לא לחמו כוחות צה"ל בהיקפים גדולים בתווך זה קודם לכן? אומנם מהלך זה כרוך בסיכון ונדרשת תעוזה ומיומנות מקצועית, אולם בכוחו להמם את חמאס, להפתיעה ואולי אף לתרום להכרעתה המהירה.³⁹ ברמה הטקטית הצטיינו כוחות צה"ל במלחמה בחשיבה תחבולנית, נועזות ולא צפויה. למשל, גדוד הצנחנים מילואים 697 בעוצבת "חצי האש", 551 (גילוי נאות: הכותב לחם במסגרתו במהלך "חרבות ברזל"), פעל באופן תחבולי במהלך כל הלחימה בעזה. הגדוד הקפיד שכל תקיפת יעד תהיה מול מרכז הכובד לא רק באמצעות מסה ועיתוי ל"מערכת" האויב, אלא גם באופן שיבטל את חוזקות המערכת היריבה שמולו.

ברמה האופרטיבית, צה"ל הצליח לממש את התחבולה באופן חלקי בלבד. הדבר נבע מהעובדה שהאויב הוא צבא טרור היברידי, המשלב בין צבא לטרור וגרילה, ומרכזי הכובד שלו ברורים פחות, וגם מהצורך להתחשב בגורם האוכלוסייה האזרחית (שיש להזהירה בטרם הכניסה ללחימה) המקשה על היכולת להפתיע

אומנם תקיפת שכונת "הסביבון" בבית חאנון נערכה מהכיוון הצפוי, אולם גם שם מימש הגדוד תחבולה כאשר עוצבת "חצי האש" תקפה את היעד בלילה מכמה כיוונים. בליל 29/28 באוקטובר 2023 חצה הגדוד את הגבול מקיבוץ ארז ונע רגלית בציר שאורכו כשלושה קילומטרים לבית חאנון. בחוד הייתה פלוגת הטנקים שהוכפפה לו, כאשר כל העת סייע לכוחות מאמץ אש עצים. עם אור ראשון תקף הגדוד את פאתי השטח הבנוי, כאשר ההישג המבצעי שבלב המשימה היה כיבוש שטח המפתח החטיבתי והתייצבות עליו עם שני צק"פים. הרעיון המבצעי כיוון לריתוק מארב האויב בפאתים על ידי כוחות השריון ואיגוף של חי"ר, באבטחת טנקים, לעבר שטח המפתח. הפלס"ר נעה באגף השמאלי, שם פגעה בכמה מחבלים שבהם נתקלה. היתקלות נוספת התרחשה באגף הימני, שם ירו צוות מפלוגה ב', חפ"ק הסמג"ד וטנק על מבנה שזיהו בו מחבלים. התנועה בלילה ומאמץ האש שהקשה על האויב להפעיל בעילות תצפיות, אפשרו לגדוד להפתיעו עם שחר בהתייצבות בפאתי השטח הבנוי, ועד מהרה הוא החל לבסס שליטה מבצעית בשכונת הסביבון בעיירה.

דוגמה אחרת אפשר למצוא בלחימה בשכונת שיח' רצ'ואן בעיר עזה בדצמבר 2023, בה ערך הגדוד שורה של פשיטות ומבצעי "גירוי-תגובה", שבמהלכם הכריח את האויב להיחשף ופגע בו במדויק. הגדוד הפעיל לא פעם טנקים כמאמץ הטעיה בכיוון אחד והסתגל עם כוחות רגליים שנערכו במארבי צלפים מכיוון אחר, תוך סגירת מעגלי אש על האויב שנחשף עם גורמי תקיפה מהאוויר. כלל הכוחות רשמו פגיעות.

צורת הקרב פשיטה אף היא תחבולנית במהותה, הן מערכתית

והן טקטית, משום שהיא מקשה על האויב לצפות את פעולת צה"ל ולהיערך בהתאם. הפשיטה, שבמסגרתה כוחות מתמרנים לשטח האויב, פוגעים בו ושבים לקווי כוחותינו, מאפשרת לכוחות להפתיע, מונעת קיבעון מחשבתי, מערערת את ביטחוננו של האויב ויוצרת בקרבו תחושת נרדפות.⁴⁰ הפשיטה יעילה במיוחד נגד צבאות טרור כמו חמאס וחזבאללה, משום שהם ערוכים להגנה נגד כיווני הגעה מסוימים, נחותים בהשוואה לצה"ל ביכולות מודיעין ושליטה בזמן אמת ונמנעים לרוב מתמרון נגדי שיהפוך אותם לפגיעים ליכולות האש והתמרון של צה"ל.⁴¹

בשלב הפשיטות במלחמה מומש ערך התחבולה לא פעם. בין אלה מבצע "ניתוח מקומי", פשיטה של כוחות אוגדה 162 בשילוב כוחות מיוחדים על בית החולים שפאא' בעזה, במהלכו הצליחו להפתיע את האויב בעצם יכולתם להגיע ולכתר במהירות את בית החולים,⁴² ואת מבצע "ארנון" לחילוץ ארבעה חטופים משבי חמאס, שבוצע בידי הימ"מ בסיוע כוחות מחטיבות כפיר, גבעתי, הצנחנים וחטיבה 7 במחנה הפליטים נציראת. הכוחות הפתיעו את האויב בעצם העובדה שפעלו דווקא ביום, על אף שהיה בכך סיכון לכוחותינו, משום שהאויב העריך שנתקוף דווקא בלילה.⁴³ מנגד, מאז שצה"ל שחרר את מרבית כוחות המילואים בראשית ינואר 2024 נעשתה בפועל עצירה אופרטיבית בלחימה, ולאחריה היה קושי בשימור המומנטום והיזומה, שכאמור, חיוניים לקיצור משך המערכה. בעוד שניכר שהאינטרס של האויב הוא להאריך את משך המלחמה ואף להופכה למלחמת התשה רב-זירתית,⁴⁴ לא פעם פעל צה"ל בצורה צפויה, שאומנם פגעה באויב אך ארכה זמן רב ועיקרה היגיון של מעיכה.

נוכח האפשרות שצה"ל ידרש לתמרון בלבנון, ראוי לשוב ולשים דגש על הנחיצות בחשיבה תחבולנית מול חזבאללה, צבא טרור יעיל מחמאס, בשל ההערכה כי מדובר במערכת אויב שתמשיך לתפקד בצורה יעילה יותר גם נוכח תמרון, וכן בשל העובדה שהאיום בלבנון אינו רק בטווחים הקצרים אלא מרחבי במהותו

מבט למלחמה הבאה

האם צה"ל הצליח לתרגם במלחמה את מימוש עקרון התחבולה מהרמה הטקטית (שבה רשם הישגים מרשימים) לרמה האופרטיבית באופן שפירק את המערכת היריבה וקיצר את משך המלחמה? צה"ל הפעיל במלחמה ברצועת עזה סיוע אש בהיקפים חסרי תקדים מבחינתו, אך עולה התהייה אם מדיניות זו "לא הובילה לעודף שימוש באש על חשבון התחבולה והחיילות הבסיסית, כי לשימוש לא מבוקר באש יש השפעה גדולה על אורך הנשימה של צה"ל ועל תלותו בקבלת תחמושת מארה"ב".⁴⁵

ברמה האופרטיבית, צה"ל הצליח לממש את התחבולה באופן חלקי בלבד. הדבר נבע מהעובדה שהאויב הוא צבא טרור היברידי, המשלב בין צבא לטרור וגרילה, ומרכזי הכובד שלו ברורים פחות, וגם מהצורך להתחשב בגורם האוכלוסייה האזרחית (שיש להזהירה בטרם הכניסה ללחימה) המקשה על היכולת להפתיע. סיבה נוספת הייתה קצב מבצעים נמוך מהנדרש שאפשר לאויב להתעשת. צה"ל מיקד תחילה את מאמציו בצפון הרצועה,⁴⁶ ולא

בגיעה של חזבאללה בבסיס צה"ל בהר מירון. כדי לפרק מערכת שכזו נדרשת חשיבה תחבולנית, המאתרת את חוזקות האויב ונקודות התורפה שלו ושוללת אותן למען ההכרעה המהירה והיעילה. צילום: חזבאללה

יעיל מחמאס, בשל ההערכה כי מדובר במערכת אויב שתמשיך לתפקד בצורה יעילה יותר גם נוכח תמרון, וכן בשל העובדה שהאיום בלבנון אינו רק בטווחים הקצרים אלא מרחבי במהותו. אפשר להעריך שהאויב יפעיל אש מדויקת מטווחים רחוקים (נ"ט ואש ארטילרית), כטב"מים ואמצעים נוספים לא רק בזירת הלחימה הסמוכה לכוחות אלא מן המרחב הסובב אותם.

יש לציין גם כי רצועת עזה, שהיא ברובה מישורית והמרחקים שנעו בה הכוחות המתמרנים היו קצרים יחסית, אתגרה פחות את צה"ל הן בתמרון והן בלוגיסטיקה. לא כך בלבנון. כדי לפרק מערכת שכזו נדרשת חשיבה תחבולנית, המאתרת את חוזקות האויב ונקודות התורפה שלו ושוללת אותן למען ההכרעה המהירה והיעילה.

לפיכך יש לפתח שיח מקצועי ולמסד ידע בנושא החשיבה התחבולנית ברמה הטקטית, המערכתית והאסטרטגית. עלינו ללמוד היטב את המערכה שניהל צה"ל ברצועת עזה, ובכלל זה אילו שיטות ורעיונות מבצעיים הוכחו כמתאימים, מה היה חסר ומה אינו רלוונטי למערכה הבאה, כדי לשפר את מוכנות הכוחות למערכה הבאה, אם תיפתח. כך עקרון התחבולה ימומש לא רק ברמה הטקטית, אלא באופן שיאפשר את הכרעת האויב במהירות ויקצר את משך המערכה.

המחבר מודה לתא"ל (מיל') גיא חיות, לתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל ולסא"ל (מיל') צח אקשטיין על הערותיהם הטובות למאמר.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

תקף בבת אחת את כלל מערכי האויב ומרכזיו גם במרכז הרצועה ובדרומה. גם בהמשך קצב המבצעים לא היה מהיר דיו, ולא פעם אפשר לאויב להתאושש. ראוי לציין שיש אתגר של ממש בהגייית תחבולה מול צבאות טרור היברידיים, הן בראשית הלחימה והן בהמשך מול מערכת אויב בהתפרקות, כפי שפגשו הכוחות בשלבי לחימה שונים בעזה. אך איננו פטורים מכך.

אין זה אומר שלמצוינות הטקטית לא היה הישג מצטבר. במלחמה השמידו כוחות צה"ל נכסים משמעותיים של האויב, ובהם מנהרות, מחסני אמל"ח ומפקדות, והרגו פעילי אויב רבים, בהם מפקדים בכירים. אובדן כל אלה, לצד הלחץ שנוצר על האוכלוסייה בשטח ואובדן הריבונות של חמאס בעזה כואבים לאויב ומשמשים מנוף לחץ לא מבוטל.⁴⁷ אבל משך הלחימה מלמד על כך שהצבא התקשה לייצר מהלך תחבולני ברמה הגבוהה יותר שיפרק את הארגון במהירות ויאפשר את קיצור משך הלחימה.

אולי מול אויב שאינו צבא סדיר ותעשייתי אין מהלך כזה, ומוטב להסתפק במה שצה"ל נהג לכוונת במשך שנים של סבבי לחימה "בגיעה קשה". ואולי אפשר להכריעו במהירות תוך התנפלות לא צפויה ממגוון כיוונים על כל מערכיו. ייתכן שאפשר למוטט צבא טרור שכזה רק במלחמת התשה שבה "ימעך" הצבא מעוז אחרי מעוז, ואז יטהר, יפשוט ויקיים נוכחות מתמדת בשטח, כפי שנעשה באיו"ש ב"חומת מגן".⁴⁸ כך או כך, הדבר מחייב בניין כוח אחר, של צבא עם אורכי נשימה גדולים פי כמה במונחי כוח אדם, מלאים ויחידות.

נוכח האפשרות שצה"ל יידרש לתמרון בלבנון, ראוי לשוב ולשים דגש על הנחיצות בחשיבה תחבולנית מול חזבאללה, צבא טרור

על הצורך של כוחות היבשה ביכולות שליטה בתעבורה האווירית

בשל השימוש ההולך והגובר בכלי טיס בקרבת כוחות היבשה, על הכוחות לקבל אחריות על ניטור המרחב האווירי הקרוב אליהם ולא להסתמך בלעדית על מערך הבקרה האווירית של חיל האוויר. כך יתייעל תהליך העברת המידע בין מערך השליטה ובין הכוחות בשטח ויאפשר לכוחות היבשה להתמודד טוב יותר עם מגוון האיומים הן מבחינת התמגנות הן מבחינת נטרול

פעילות ביחידת בקרה של חיל האוויר. בשל המבנה הריכוזי של מערך הבקרה האווירית, אנו עדים לכמות רבה של אי־זיהוי איומים וזיהוי שווא. צילום: דו"ץ

הקושי מצוי בשטחים בעלי מסתורים רבים, בייחוד אזורים אורבניים, מיוערים או הרריים. השליטה האווירית במרחב מחולקת לשלושה מרכיבים מרכזיים: (1) זיהוי ומעקב אחר כל הכלים שבגבולות הגזרה; (2) סיווג עמית-טורף לכלים אלו; (3) נטרול כלים עוינים. חיל האוויר הוא שמוביל לרוב משימות אלו, בעיקר באמצעות מערך הבקרה האווירית. בשל המבנה הריכוזי של מערך זה, אשר כל אחד מבסיסיו אחראי על תא שטח נרחב המצריך ניטור של איומים רבים בעלי מאפיינים מגוונים, אנו עדים לכמות רבה של אי־זיהוי איומים וזיהוי שווא. בעוד ההשלכות הקטלניות של אי־זיהוי של איום ברורות וידועות, ומן המפורסמות הן תוצאות המתקפה על פרל הארבור,³ כשמדובר בזיהוי שווא יש נטייה להקל בהן ראש ולהצדיקן כאמצעי הגנה של הכוחות בשטח. בפועל תופעה זו

בשנים האחרונות אנו עדים לשימוש הולך וגובר בכטב"מים הטסים בגבהים נמוכים ופועלים בסמיכות רבה לכוחות היבשה. כלים אלו הראו יכולות מרשימות במשימות סיוור, תצפית ותקיפה החל ממלחמת האזרחים בסוריה, מלחמת רוסיה-אוקראינה ועד למלחמת חרבות ברזל בעזה.¹ בשל עלותם הנמוכה יחסית של הכטב"מים והזמינות הרבה שלהם בשוק האזרחי, משתמשים בהם באופן נרחב צבאות סדירים ואף ארגוני טרור. על צה"ל לנצל את היכולות הרבות של כלים אלו ולמקסם את יכולת ההתגוננות מפניהם. בעוד כלים אוויריים קלסיים, דוגמת מטוס או מסוק, טסים לרוב בגובה רב ונמצאים לפיכך בתחום האחריות של חיל האוויר למטרות ניטור ובקרה,² טיסתם של הכטב"מים בגובה נמוך, של מטרים או עשרות מטרים בודדים, מקשה על זיהוי כלי אויב ומאתגרת את השליטה בכלים הצה"ליים. עיקר

רס"ר (מילי) ד"ר לירז מודריק, לוחם
בפלוגת העורב של חטיבת הנגב ומשתלם
לבת-רדוקטורט במחלקה להנדסת מכונות,
אווירנוטיקה וחלל של בית הספר לתארים
מתקדמים של הצי האמריקני

גובה מחיר מיכולותיהם של הכוחות ולפיכך פוגעת בכשירותם המבצעית. אם לדוגמה רחפן התצפית של יחידת חי"ר יופל, היא תיאלץ להיכנס לתא השטח הבא עם מודיעין חלקי, מה שעלול לסכן את חיי הלוחמים.

נוסף על כל אלו, חשוב לתת את הדעת על פרק הזמן הנדרש מרגע גילוי כלי טיס וסיווגו עוין עד שהמידע מגיע לכוחות בשטח. כוח מתמרן אשר מקבל ידיעה על איום אווירי מתקרב יכול לפעול למוזעור הנזק מאיום זה או לנטרלו. דוגמאות לפעולות מנע של הכוחות בשטח הם ניסיונות יירוט הכלי, כאשר במקרה של רחפן כל רובאי יכול לייטו בעזרת נשקו האישי. במתאר של שטח פתוח הכוח יכול להגדיל את הרווחים בין הלוחמים ובכך לצמצם את כמות הנפגעים, ובמתאר אורבני אפשר להיכנס אל חדרים פנימיים בתוך מבנה, שקשה יותר לפגוע בהם עם כלי טיס קטנים.

בעוד ההשלכות הקטלניות של אי-זיהוי של איום ברורות וידועות, ומן המפורסמות הן תוצאות המתקפה על פרל הארבור, כשמדובר בזיהוי שווא יש נטייה להקל בהן ראש ולהצדיקן כאמצעי הגנה של הכוחות בשטח. בפועל תופעה זו גובה מחיר מיכולותיהם של הכוחות ולפיכך פוגעת בכשירותם המבצעית

מערכת ניטור מרכזית: אתגר לא פשוט או בלתי אפשרי בימינו?

מבחינה היסטורית, ישראל ביססה את מערך השליטה האווירית שלה על חיל האוויר. עיקר התעבורה האווירית משייטת בגובה רב, הכלים נמצאים במרחק גדול זה מזה, ואפשר לזהותם רק באמצעות כלים טכנולוגיים כמו מכ"ם או בלון תצפית. מודל זה היה הגיוני ומתבקש בעבר, וגם כיום השליטה והבקרה של כלים אלו צריכה להישאר בתחום האחריות של יחידות מערך השליטה האווירית. עם זאת, בשל ריבוי הכלים הבלתי מאוישים, בסיס צה"לי או כוח צה"לי מתמרן בסדר גודל חטיבתי ואף גדודי יכול למצוא את עצמו בנוכחות של עד עשרות כלים אוויריים, עמיתים ואויבים, תעבורה אווירית המזכירה נמל תעופה. לפיכך התבססות על בקרי שליטה אווירית ואמצעי זיהוי המרוחקים עשרות עד מאות קילומטרים לצורך ניהול תעבורה זו, כאשר זמני התגובה לאירוע צריכים להיות מהירים מאוד, היא פשוט בלתי אפשרית.

במקום זאת, על יחידות השדה לקבל אחריות על חלקו התחתון של המרחב האווירי שבשטחן. יכולות אלו צריכות לכלול

ממשק עם כלי הגילוי הכלל צה"ליים, אך עליהם גם להצטייד בכלי גילוי וזיהוי המתאימים למתארי הלחימה שכוחות היבשה פועלים בהם.⁴ כדי לספק תמונת מצב מהירה לכוחות בשטח, די להצטייד בכלים בעלי יכולות גילוי לטווחים קצרים יחסית, של קילומטרים אחדים. מתארים מבצעיים מסוימים עלולים לכלול בתוכם שטחי מסתור רבים לתנועת כלי טיס קטנים המקשים על גילויים. במתאר אורבני, כלי הטיס יכולים לטוס בסמטאות, סמוך לגגות המבנים ולעיתים אף בתוך המבנים עצמם. במתאר הררי, כלי הטיס יכולים להיעזר בכפלי הקרקע הרבים על מנת להקשות על זיהויים, ובמתאר מיוער הם יכולים לנוע סמוך לצמרות העצים. הסתמכות מוחלטת על מערכות גילוי מרכזיות לא תוכל לספק מענה לכל האתגרים. במקום זאת, שילוב של אמצעי הגילוי הקלסיים של מערך הבקרה האווירית עם כלים מקומיים, הנעים יחד עם הכוח ונפרסים על ידיו תוך כדי אפיון תא השטח, יכולים לספק פתרונות גילוי שיצמצמו את אותם שטחים מתים.

בהנחה שזוהה כלי טיס במרחב האווירי של הכוח צריך לסווגו עמית או עוין. במבנה השליטה הנוכחי במרחב האווירי, פעולה זו מסורבלת מאוד. על הכוח המקומי, אשר לרוב פועל ומשדר בתוך המבנה הפלוגתי שלו, ליצור קשר עם יחידה צה"לית אשר פועלת במסגרת חיל אחר, ולעבור דרך מפקדות הגדוד, החטיבה והאוגדה. גם בהמשך, כל יצירת קשר בין הכוח המפעיל כלי טיס ובין יחידת הבקרה צריך לעבור את כל השרשרת הארוכה הזו. בפועל, גם עקב הסרבול הרב וגם עקב צרכים מבצעיים דחופים, הכוחות בשטח נמנעים מיצירת קשר עם מערך הבקרה ומקווים שהמערך לא יפגע באחד מכלי הטיס שלהם.

הסתמכות מוחלטת על מערכות גילוי מרכזיות לא תוכל לספק מענה לכל האתגרים. במקום זאת, שילוב של אמצעי הגילוי הקלסיים של מערך הבקרה האווירית עם כלים מקומיים, הנעים יחד עם הכוח ונפרסים על ידיו תוך כדי אפיון תא השטח, יכולים לספק פתרונות גילוי שיצמצמו את אותם שטחים מתים

במקרים שבהם במערך הבקרה אכן מזהים כלי טיס סמוך לכוחות היבשה אשר הפעלתו לא אושרה על ידם, הוא מסווג אוטומטית עוין ופועלים מייד להפלתו. למרות ההיגיון הברור בהפלה של כלי טיס אשר עלול לפגוע בכוחותינו, גם הפלה של כלי טיס עמית עלולה להוביל לפגיעה בכשירות המבצעית של כוחות אלו.

אילו אתגרים צופן העתיד

כיום השליטה בכטב"ם מבוססת בעיקר על שליטה מרחוק או על תכנון מסלול מראש, כאשר המיקום העצמי של הכלי מסתמך על מידע ממערכת ג'י-פי-אס. שני המאפיינים האלו גורמים לכלי הלוחמה האלקטרונית להיות יעילים בנטרול איומים, כאשר הם מתבססים על שיבוש תדרי תקשורת ואותות ג'י-פי-אס. לעומת זאת, כאשר עוקבים אחר ההתפתחויות הטכנולוגיות האחרונות, אפשר לראות כי אמצעים אלו צפויים

מדריכות הפעלת רחפנים בצה"ל. כוח המזדה כלי טיס העובר מעליו בדרך לתקיפת יעד אחר, יעביר במהירות את המידע אל מערך הבקרה האווירי וכך ישפר את ההתמודדות עם איום זה. צילום: אתר צה"ל

ובתוכם צה"ל, מלהשתמש במערכות אלו לצרכים התקפיים, הוא לא ימנע מארגוני טרור כמו חמאס וחזבאללה להשתמש בהן. סביר להניח כי לא רחוק היום שבו נראה רחפני נפץ אוטונומיים משוטטים ומחפשים מטרת כמו חיילים, טנקים או נגמ"שים צה"ליים. במצב כזה, כאשר יכולות הלוחמה האלקטרוניות לא יכולות לשבש מתקפה זו, העברת מידע מהירה ויעילה אל הכוחות בשטח נעשית מכרעת.

לבעיית השליטה האווירית קיימים כמה פתרונות, כמו מערכת Drone dome של חברת רפאל או מערכת Red sky של חברת אלביט.⁶ מדובר במערכות קרקעיות אשר כוללות בתוכן יכולות זיהוי מבוססות טכנולוגיות מכ"ם ועיבוד תמונה ויכולות נטרול המבוססות על כלים של לוחמה אלקטרונית. מערכות אלו מסוגלות לספק פתרון מהיר לבעיות הקיימות בשטח, הכוללות הקמת מערך גילוי והתראה מקומי. עם זאת יש לציין כי המערכות אינן נותנות מענה מוחלט, בדגש על האתגרים העתידיים.

המלצות

בניגוד למצב בשטח כיום, על יחידות השדה לקבל אחריות על המרחב האווירי שצמוד אליהן וללמוד כיצד לנהלו, לנטר את האיומים, לסווג אותם ואף לנטרלם. לצד ההתבססות על כלי הגילוי של מערך השליטה האווירית, יש להשתמש בכלי גילוי מקומיים, או לפתח את הכלים הקיימים, כך שיהיו ניתנים לפריסה מהירה בתאי שטח חדשים ויצמצמו את השטחים

להיות לא יעילים כבר בעתיד הקרוב.

מחקרים מן השנים האחרונות מבססים את יכולותיהם של כלים אוטונומיים לבצע משימות ללא התערבות גורם אנושי. ב-2023 פורסם בכתב העת המדעי Nature מחקר המראה כי רחפנים אוטונומיים מסוגלים לנצח טייסים מקצועיים במרוץ.⁵ לטכנולוגיה כזו יכולה להיות השפעה ניכרת על שדה הקרב, כאשר כלי טיס יוכלו לבצע משימות תצפית, סיור ותקיפה ללא צורך בתקשורת עם המפעיל האנושי וללא צורך להסתמך על אותות ג"פ-יאס, וכך יהפכו את הלוחמה האלקטרונית נגדם לחסרת תועלת.

החיסרון המרכזי של המערכות האוטונומיות טמון באמינותן. קשה להבטיח שמערכת תקיפה כזו לא תתקוף בטעות את כוחותינו או חפים מפשע. בעוד חיסרון זה ימנע מצבאות רבים, ובתוכם צה"ל, מלהשתמש במערכות אלו לצרכים התקפיים, הוא לא ימנע מארגוני טרור כמו חמאס וחזבאללה להשתמש בהן

החיסרון המרכזי של המערכות האוטונומיות טמון באמינותן. קשה להבטיח שמערכת תקיפה כזו לא תתקוף בטעות את כוחותינו או חפים מפשע. בעוד חיסרון זה ימנע מצבאות רבים,

מפעילי כטב"ם בקרון. על יחידות השדה לקבל אחריות על חלקו התחתון של המרחב האווירי שבשטחן. צילום: אתר חיל האוויר

ובראשם כלי הנשק העומדים לרשות הכוח. כל חייל הרואה את המטרה יכול ליירט אותה עם נשקו האישי, למשל בעזרת כוונת הפגיון, אך גם באמצעות מערכות נ"מ מיושנות כגון נגמ"שי חובט המשתמשים בתותחי וולקן ליירט איומים אוויריים. גם כלי הלוחמה האלקטרונית אשר מתבססים על שיבוש תדרי תקשורת ואותות ג'י-פי-אס ירוויחו מן המעבר לניהול בקרה אווירית מקומית, משום שהשימוש בחסימות תדרים הוא יעיל יותר ככל שהחסימה קרובה יותר לכלי עצמו.

סיכום

בשל השימוש ההולך והגובר בכלי טיס בקרבת כוחות היבשה, על כוחות אלו לקבל אחריות על ניטור המרחב האווירי הקרוב אליהם ולא להסתמך בלעדית על מערך הבקרה האווירית של חיל האוויר. כך יתייעל תהליך העברת המידע בין מערך השליטה ובין הכוחות בשטח, ויאפשר לכוחות היבשה להתמודד טוב יותר עם מגוון האיומים הן מבחינת התמגנות הן מבחינת נטרול. נוסף על כך, המעבר לשליטה מקומית יכול לשפר באופן ניכר את יכולות הזיהוי, הסיווג והנטרול של האיומים המגיעים מהמרחב האווירי וגם להפחית את תופעת זיהוי השווא, הפוגעת בכשירות המבצעית של כוחותינו.

המתים, במיוחד במתארים מורכבים. כלי גילוי אלו יכולים להגיע בתצורות שונות כגון תיקי גב, רק"ם, רחפני גילוי או בלוני תצפית קטנים. חשוב שהמידע הנאסף בצורה מקומית יעבור אל מערך הבקרה האווירי וישמש ליצירת מפת איומים כלל ארצית עדכנית. למשל, כוח המזהה כלי טיס העובר מעליו בדרך לתקיפת יעד אחר, יעביר במהירות את המידע אל מערך הבקרה האווירי וכך ישפר את ההתמודדות עם איום זה.

גם כלי הלוחמה האלקטרונית אשר מתבססים על שיבוש תדרי תקשורת ואותות ג'י-פי-אס ירוויחו מן המעבר לניהול בקרה אווירית מקומית, משום שהשימוש בחסימות תדרים הוא יעיל יותר ככל שהחסימה קרובה יותר לכלי עצמו

המעבר לשליטה מקומית בתעבורה האווירית תשפיע על הקשר בין מפעיל הרחפן ומפקדו ובין מערך השליטה, בין באופן ישיר או בין דרך מפקדת הפלוגה. במצב זה כל הפעלת רחפן תוכל להיות מתואמת בזמן אמת. אם יזוהה רחפן לא מאושר, במקרים מסוימים אפשר יהיה לוודא מול הכוחות בשטח אם מדובר ברחפן שלהם.

לאחר שכלי הטיס זוהה וסווג כאיום יש לפעול כמה שיותר מהר לנטרולו. לשם כך יש סוגים שונים של אמצעי נטרול,

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

תקומת ההגנה המרחבית

הגנה מרחבית טובה הייתה ועודנה הבסיס לבניית החוסן של תושבי הספר, ושל ישראל כולה. היא אומנם קמה מחדש מתוך שבר ותחושת חוסר אמון, אבל אזרחי ישראל יצרו את התשתית עבור צה"ל והמשטרה לבניית מערך הגנה של ממש. חמש נקודות מרכזיות, הנמצאות בליבת הצטמקותו של עולם ההגמ"ר, ופטרונות אפשריים להחזרת כשירותו

פגיעת טיל נ"ט במטולה. ההחלטה של ראשי מועצות בצפון לקרוא ליישובים להתפנות אף שלא ניתנה להם פקודת פינוי, מצביעה על אמון קטן בהיערכות הצבא וביכולתו להגן. צילום: תיעוד מהצד הלבנוני

ההגנה המרחבית חיונית וכי יש לערוך חשיבה מחדשת בנוגע לאופן התחדשותה.

במהלך החודשים האחרונים, חוסר הביטחון שחשו (ועדיין חשים) האזרחים כלפי גופי החירום הוביל להקמתו של מערך הגנה יישובית עצמאית. מיום הקמתו התרחבו תחומי אחריותו, אף הם באופן עצמאי. מאות כיתות כוננות הוקמו בכל הארץ, וביישובים הוקמו, על דעת תושביהם, חמ"לים וצוותי חירום, על בסיס התנדבותי. התגבשות ההגנה האזרחית החדשה נתמכת על ידי חלוקת נשק מקילה של אקדחים לאזרחים, ומאוקטובר עד מרס השנה דווח על חלוקה של 100 אלף אקדחים על ידי המשרד לביטחון פנים.²

כיתות הכוננות החדשות מצטיידות בנשק, בהתבסס על תרומות, מכינות מערכי הגנה עצמאיים וביצורים, ו"ממציאות" תו"ל ופוי"ש חדש. ההגנה המרחבית קמה מחדש בפועל. הצבא

ב-7 באוקטובר חדרו מחבלי חמאס לעשרות מיישובי הדרום. במרבית היישובים נעצרה ונהדפה ההתקפה על ידי חברי כיתת הכוננות. לעיתים היה זה קרב של בודדים, לעיתים קרב הרואי, המשולב עם כוחות אזרחיים, צבאיים או משטרתיים. עוד לפני שנערכה חקירה מקיפה על תפקוד מערך ההגמ"ר (ההגנה המרחבית) באותו היום ובתקופה שקדמה לו, אפשר לומר שמערך ההגמ"ר הופתע, ולא היה מוכן לתסריט האימים שהתממש. הוא הופתע לא רק בהקשר של ההיערכות הטקטית, ולא רק בתזמון, אלא ובעיקר בתפיסת המרחב, הבנתו וחשיבותו. ראשית הצירים של צה"ל נולדה מתוך ההגנה על היישובים, עוד לפני הקמת המדינה. כוחות חמושים עצמחו בתוך היישובים, לצורך הגנה עצמית, התלכדו והתעצבו לידי "צבא העם".¹ ברבות השנים הפך צבא העם לכוח המגן העיקרי, וההגנה היישובית נחלשה באופן ניכר. נדמה כי היום אין חולק על העובדה שמערכת

רס"ן (מילי) לילך אשתר, רבש"צית, שימשה כקצינת הגמ"ד בגזרת לבנון

והמשטרה, שני הגופים שתחתם צומח המערך החדש, עדיין לא מבינים את גודל האירוע, ולא מצליחים לייצר גוף אחד ויעיל. עוצמתם של האזרחים שקיבלו על עצמם את משימת ההגנה עדיין לא נאספת, מועצמת ומתוכללת, אבל היא כבר כאן.

החלפת המושג "ספֶר" ב"גדר הגבול"

המושגים "גבול" ו"ספֶר" שונים במהותם. על פי נילי ואזנה,³ עד התקופה המודרנית לא היה קיים גבול קווי. הגבול היה תמיד שטח ספֶר, רצועה שרוחבה היה תלוי במידת הרצון וביכולת של השלטון לאכוף בה את חוקיו. "גבול" (border או boundary) ו"ספֶר" (frontier) משקפים שתי שיטות שונות של הפרדה טריטוריאלית. המושג "גבול" חל על תחומים מהגדר עצמה פנימה. הוא קבוע וקשור להסכמות או הסכמים שיש בהם הוראות או חוקים עבור תושבים משני צידיו. לעומת זאת, המושג "ספֶר" משקף חלוקת שטח דינמית וחיצונית. היא אינה קבועה כשטח, אלא כתהליך המתרחש בכל רגע נתון, והוא אינו סופי.

ההתקדמות הטכנולוגית של חזבאללה מראה שטווחי הנ"ט גדלים כל הזמן ומזמן עקפו את טווח היישובים המפונים, ואירועי 7 באוקטובר מדגימים שגם יישובים שאינם צמודים לגדר הותקפו ונחדרו

בשנים הראשונות להקמת המדינה היה השימוש במושג "ספֶר" הרווח.⁴ במהלך השנים הוחלף השימוש במושג "ספֶר" במושג "גבול", ומאוחר יותר, עם הקמת הגדרות, השתרש המושג "גדר הגבול". זה, בתורו, התקצר למושג "גדר". הגדר שעל הגבול הוקמה כמכשול, כאמצעי שנועד למנוע חדירת אויב לשטח ישראל. יש לציין שחלקים מהגדר לא נמצאים על קו הגבול, אלא בתוך שטח ישראל. הסיבה לכך הייתה בחירת מיקום אסטרטגי ובעל שליטה על שטח אויב. בעקבות זאת, קיימות מעבר לגדר מובלעות שהן בחזקת ישראל ואולם הכניסה אליהן נעשית כמו לשטח אויב. במרוצת הזמן התאחדו הגדר והגבול, לא רק כמושג פיזי אלא גם רעיוני.

את הגבול סימנה הגדר, שהיא מכשול צר, והאיום נתפס כמתרכז בסביבתה הקרובה בלבד. גם חברי כיתות הכוננות בגבול לבנון משתמשים במושג "גדר" כחלק מהותי מתפיסת הביטחון שלהם.⁵ הגדר, שנתפסת בהיבט המבצעי כגורם מעכב, מכשיל, היא עבור התושבים נכס, וכל הגעה אליה, שלא לדבר על מעבר שלה, נתפסת ככישלון צבאי. כישלון זה מתורגם על ידי הלוחמים כחוסר ביטחון במערכת הביטחון וביכולות שלה. בהיפוך, איי הגעה לגדר מייצגת את יכולת צה"ל להגן על היישובים. כלומר מה שמתרחש כ-200 מטר מעבר לגדר הוא

בטוח ותקיין, ראו ערך רצועת עזה והמהומות על הגדר. ייצוג הגדר כנכס מרכזי הוא אירוע חשוב שמצביע על שינוי מושגי עמוק, לא רק במוסדות הביטחוניים אלא גם אצל התושב. גם הוא הפנים עזרים מיקרו-טקטיים כמו גדרות או חומות כגורם העיקרי המשפיע על תחושת הביטחון שלו. בראייה מרחיבה אפשר לומר כי בעוד צה"ל, בגזרת לבנון למשל, ראה בהגעה לגדר אירוע מינורי והבחין בין אזרחים לבנוניים "תמימים", כמו חקלאים לבנוניים ומסתננים, ובין כוחות חזבאללה - תושבי היישובים ראו את עצם ההגעה לגדר כאיום, לא משנה מי הגיע. למעשה, הטמעת הרעיון שהגדר היא הגבול, והיא ייצוג האיום, העבירה את הגנת היישוב, כמו את המדינה כולה, ממושגים גאוגרפיים מופשטים למושגים גאומטריים של קווים וזוויות. כך נכנסו היישובים אל בין הגדרות, ואילו השטחים החקלאיים שאינם מיושבים הוצאו אל מחוץ לגדר. בעולם ההגמ"ד אפשר למצוא לכך ביטוי בשימוש במושגים של סיווג יישובים, כמו "יישוב צמוד גדר", ו"סמוך גדר". האיום על כל יישוב נמדד במרחק מהגבול, שאותו מסמנת הגדר. בכך גם הוגדרה המשימה עבור כיתת הכוננות והרבש"ץ: תחום האחריות הוא כל מה שגדר היישוב מקיפה. ביישובים הקרובים לגדר, המרחב בין גדר הגבול ובין גדר היישוב נתון לאחריות הצבא. ביישובים המרוחקים מהגבול הוא באחריות משותפת של המשטרה ושל הצבא. כך, הלכה למעשה, נעשה במהלך השנים המעבר מהגנה מרחבית ליישובית. המרחק מגדר הגבול, בלי קשר לגודלו של היישוב, לעוצמת האיום או לכמות מוסדות החינוך הפועלים בו, הפך המפתח לכל תקינה. כיתת כוננות במשגב עם תוקנה כמו כיתת כוננות ביישוב רמת מגשימים או פצאל, בלי להתחשב בסוג האיום ובגודלו.

עקב כך נוצרו עיוותים כמו תוכנית "מגן הצפון",⁶ שלפיה נבנים ממ"דים עבור יישובים הנמצאים עד קילומטר מהגבול. במציאות, יישובים אלה היו כלולים בתוכניות הפינוי של פיקוד העורף, והם אכן פונו, בעוד תושבי היישובים הרחוקים יותר מהגבול לא פונו, אף שכמות הממ"דים שבהם חלקית. אגב, בתודעה האזרחית הממ"דים נועדו להגנה מפני טילים, ולא מפני חדירת אויב.

קשה למצוא רבש"ץ או קב"ט שמאמינים כי בזמן מתקפת פתע, פיקוד העורף יגיע על אוטובוסיו לפנות את תושבי הגבול, וכי בתוך מתקפת טילים על הגליל העליון, פלוגת חילוץ תצליח להגיע לבית שנהרס בשתולה

פינוי יישובי הצפון⁷ נעשה אף הוא, ככל הנראה, על פי טווח מדידה פיזית של יכולת האויב לשגר נ"ט, או בהתאם לקלות החדירה הפיזית של כוחות רגליים. ההתקדמות הטכנולוגית של חזבאללה מראה שטווחי הנ"ט גדלים כל הזמן ומזמן עקפו את טווח היישובים המפונים, ואירועי 7 באוקטובר מדגימים שגם יישובים שאינם צמודים לגדר הותקפו ונחדרו.

על פי אותה תפיסה מטרת מנהלות החטיבות המרחביות את תכנון הגנת היישובים שתחת חסותן. לכל חטיבה מרחב שונה בגודלו ובצפיפותו, והוא יכול לכלול יישובים שצמודים לגדר וכאלה המרוחקים עשרות קילומטר מהגבול. ואולם המוצבים,

כיתת כוננות. במרבית היישובים נעצרה ונהדפה ההתקפה ב־7 באוקטובר על ידי חברי כיתת הכוננות. צילום: דניאל מוסלי

ופינוי לתושבי החזית. קשה למצוא רבש"ץ או קב"ט שמאמינים כי בזמן מתקפת פתע, פיקוד העורף יגיע על אוטובוסיו לפנות את תושבי הגבול, וכי בתוך מתקפת טילים על הגליל העליון, פלוגת חילוץ תצליח להגיע לבית שנהרס בשתולה. הבעיה אינה טכנית. היא מהותית, ולפיכך קשה יותר - דרך השפה התגבשה אצל האזרחים ההנחה שחברי כיתת הכוננות הם הלוחמים, וכל השאר באחריות פיקוד העורף משום שהם בעורף. במציאות הם אכן אינם לוחמים אבל הם גם אינם "בעורף", ופיקוד העורף כנראה לא יגיע בזמן להושיעם. האירועים ב־7 באוקטובר הדגימו שעל מעט מאוד לוחמים ביישוב הייתה מוטלת האחריות להגן עליו, בעוד העורף היישובי היה פסיבי. האזרח שעל הגבול הפנים את תפיסת העורף החדשה, שבתורה יצרה פסיביות.

אירועי 7 באוקטובר הוכיחו שתפיסת היחידה המיוחדת, המשתלשלת ממסוק, אינה מספיקה בעת מתקפת פתע רחבה. גם המכשול, גם הטכנולוגיה וגם החוליות הייעודיות אינן תחליף ללוחם החי"ר ולטנק

פן נוסף של המושגים "עורף" ו"חזית" הוא ההתייחסות לתוכניות הפינוי, או "תפיסת הפינוי". במחקר על פינוי יישובי הגולן בפרוץ מלחמת יום הכיפורים⁸ עלתה בצורה מובהקת התנגדותם של התושבים להתפנות בכל מצב מהיישובים. מן המפורסמות הוא סירובם של תושבי הגולן להתפנות ב־1970, טרום מלחמת "שלושת הימים", למרות פקודת הצבא. באותה

הכוח הלוחם, נמצאים תמיד על הגדר, בקו הראשון, ואינם פרוסים בעומק. למוצב על הגדר יכולים להיות כ־15 יישובים בתחום אחריותו. מכל הסיבות האובייקטיביות, ההתייחסות שלהם בפועל היא ליישובים הצמודים לגדר בלבד. ככל שהיישובים מרוחקים, כך ההגעה של הכוח הצבאי אליהם בלתי סבירה. למעשה, כל תרחישי הייחוס עד כה נערכו עבור יישובים הצמודים לגדר. המרחב אינו זוכה להתייחסות - אין הגנה על היישובים בקו השני, ובוודאי לא על המרחב כולו, הכולל כבישים, פארקים, אתרי טבע, צמתים ותחנות דלק. אירועי 7 באוקטובר הדגימו שהרוב המוחלט של הנרצחים היו במרחב הפתוח, לו אין תוכנית הגנה או כוח מגן מובהק המוקצה לכך.

מושגי עורף וחזית

ב־1992 הוקם פיקוד העורף במתכונתו הנוכחית, על בסיס יחידת הג"א שבה שירתו עם קום המדינה פנסיונרים ובעלי פרופיל נמוך שתמכו באוכלוסייה האזרחית. היחידה התבססה בעיקר במרכז הארץ, והייתה לה נוכחות דלה ביישובי החזית שהיו, רובם ככולם, תחת ההגמ"ר. כיום, בתהליך מוסדר של הצבא והרשויות, פיקוד העורף פועל גם במטולה ובבת ים. משמעות המושג השתנתה, והעורף מוגדר כיום לא כמיקום גאוגרפי אלא בהתאם לסיווג האוכלוסייה: לוחמת או לא לוחמת. כלומר אזרח במנרה שאינו חבר כיתת כוננות ביישוב, דינו כדין אזרח בפתח תקווה.

האם זהו מצב המתאר את המציאות? האם ייתכן שיישוב כמו דובב, שנמצא בחזית, הוא גם בעורף? בהתאם לתפיסת צה"ל, פיקוד העורף אמור לספק שירותי הצלה, חילוץ, חלוקת מזון

התקופה היה הגולן תחת שלטון צבאי. גם בצוהרי מלחמת יום הכיפורים סירבו היישובים הגדולים לקבל את פקודת הפינוי, ונאלצו להתפנות תחת אש.

בשיח לוחמי כיתות הכוננות ב־2021 נוספו למושג "פינוי" משמעויות והקשרים נוספים. בנושא זה התנהל דיון רחב וחשוב בין חברי הכיתות וגם בין היישובים השונים. לדיונים שנערכו התווסף תמיד נופך אישי וביטויים כמו "אני מעלה מייד את אשתי למכונת עם הילדים, שתיסע", או במהופך, "נראה לך שנוז?" דיונים אלה הובילו ללא מעט הבנות אבל גם לשאלות נוספות. אחת הראשונות הייתה מתי מפנים, ולאן. נדמה שהתוכנית נתפסה כתגובה לאימי הטילים. איום בפלישה בסדר גודל של 7 באוקטובר לא נכח בתודעה. אחרת, ככל הנראה, רובם לא היו נשארם ביישובם.

הטענה הרווחת הייתה שכמו לצבא, גם לכיתת הכוננות יהיה קל יותר ביישוב ריק מתושבים. לכאורה, הצדקת הפינוי נשענת על הדרג המקצועי-ביטחוני - הצבא. שיח זה מביא לידי ביטוי את הבלבול בעמדותיהם של הגופים השונים, הצבאיים, הביטחוניים והאזרחיים, לגבי מהות הפינוי, סיבותיו וזהותו של מי שמתכלל אותו. הפינוי מחזית הצפון במלחמת "חרבות ברזל" שיקף מצב זה. נדמה שמי שהוביל את הפינוי היו האזרחים, וכי מעורבותו של פיקוד העורף, שהיה אמון על הפינוי, הייתה מצומצמת.

ההחלטה של ראשי מועצות בצפון לקרוא ליישובים להתפנות אף שלא ניתנה להם פקודת פינוי, מצביעה אף היא על אמון קטן בהיערכות הצבא, שלא לדבר על הביטחון ביכולתו להגן על היישובים. כיום רוב האוכלוסייה האזרחית מהיישובים המפונים עדיין לא חזר. לעומת זאת, כשלושה שבועות לאחר פריצת מלחמת יום הכיפורים, רובה המוחלט של האוכלוסייה האזרחית ברמת הגולן חזר ליישובים. התקופה עד מאי 1974, אז נחתם הסכם הפרדת הכוחות, הייתה מורכבת עבורם. רבים מהם יעידו שמבחינת עוצמת ההפגזות, זו הייתה התקופה העצימה ביותר עבור ההתיישבות בגולן מאז עלייתה לקרקע. תושבי הגולן ב־1973 ראו את עצמם כ"קו המחרשה", וראו בחזרתם חלק מביסוס האחיזה בבבול. לא נעשתה אז הפרדה בין אוחזי נשק ביישוב ובין אלה שלא. גם כעת חבל הגולן בחר לא להתפנות, כתפיסה.

הגנה מסתמכת על מודיעין

תפיסת ההגנה המרחבית כיום עדיין נסמכת על מידע מודיעיני מוקדם, שאמור לאפשר את העלאת רמת הכוננות במרחב ולהציפו בכוחות, חלקם מיוחדים, שיבלמו את פריצת האויב למרחב וליישובים. לצורך העניין הוקמו, ועדיין מוקמות, יחידות מיוחדות למטרת תגובה מהירה, שתמהיל לוחמיהן אנשי מילואים מהגזרות השונות ומיישובי הגזרה עצמה. יחידות אלה מאומנות ומצוידות באמל"ח משופר, ויש להן יכולות להגיב באופן מובהק יותר מחיילי מחלקת ההגנה ביישוב. נוסף על כך הוקמו יחידות שתפקידן לתפוס את הצמתים ואת נקודות המפתח בתוך המרחב. לצורך כך הוקמו בנקודות מרכזיות, על צירים מרכזיים, עמדות מבוצרות הממתינות ללוחמים. אירועי 7 באוקטובר הוכיחו שתפיסת היחידה המיוחדת, המשתלשלת ממסוק, אינה מספיקה בעת מתקפת פתע רחבה. גם המכשול, גם הטכנולוגיה וגם החוליות הייעודיות אינן תחליף ללוחם החי"ר ולטנק.

ההנחה היא שבעת מתקפת פתע ייתפסו העמדות שבצמתים

על ידי האויב, ובעת מתקפה שצפינו הן, ככל הנראה, לא יאוישו. החוליות הייעודיות לא יספיקו להגיע בעת מתקפת פתע, וישאירו את התושבים להגנה עם נק"ל ואקדחים. 7 באוקטובר הוכיח, שבני אדם, תושבים, מבליים, עם אקדח או אים-16, הפכו ברגע לגיבורים.

יחסי לקוח מול שותף

בסיכום אימוני כיתות הכוננות⁹ עלה נושא מרכזי נוסף: מהות היותם לוחמי כיתת כוננות ותפקידם. הלוחמים הציפו את הכשל הלוגי שנפער בין רמת האימונים שהם עוברים, רמת הציוד שברשותם והשימוש היום-יומי בהם, ובין האיום שמולם. רבים מהם האמינו שאירוע של חוליה בודדת בת שלושה פעילים עם נק"ל, הוא בתוך גבול יכולתם. מעטים מהם האמינו בכשירותם להילחם מול כוח מאומן של חזבאללה. קל להבין את התחושה מאחר שהיא הודהדה על ידי המנהיגים, המצביאים והתקשורת. בשנים האחרונות עוברת האמירה ש"חזבאללה הוא האויב הקשה ביותר של ישראל". מול אמירה זו צריכים להתמודד חברי כיתות כוננות שגדר יישובם היא, לעיתים, גדר הגבול. התקשורת מזינה ומשקפת את התמונה של חזבאללה כצבא מאורגן, מצויד, מאומן וחכם, ומולו ניצבת כיתת כוננות החסרה ציוד לחימה בסיסי, כמו כוונות לראיית לילה, מטילים וכדומה.

במשך שנים הצבא הפך קטן ומקצועי, וההגמ"ר הצטמצם מכיוון שצה"ל לא הרגיש שהוא זקוק לו. הוא נמנע מלהציב חיילים ביישובים כילתפיסתו, הוא יגיע כשצריך, ומשימתו לתת לאזרח לחיות בשקט. הוא הפך את התושב משותף ללקוח, והמהלך יצר נתק בין פעילות הצבא לאזרח.

צמצום מערך ההגמ"ר

הפיכת ההגמ"ר לשולי באה לידי ביטוי לא רק בצמצום כיתות הכוננות, ויש לה ביטוי ממשי גם בתוך צה"ל. בעוד בראש פיקוד העורף עומד קצין בדרגת אלוף, בראש מערך הגנת הגבולות עומד קצין בדרגת תא"ל. מפקד המערך אחראי לקבוצת יחידות הכוללות תצפיתניות, גדודי בט"ש, סמב"ציות, גששים, חיילי הגמ"ר ואיסוף קרבי. כל אחת מיחידות אלה דורשות פיקוד מקצועי, ועל כל אחת מהן מוטלת אחריות כבדה בשגרה ובלחימה. מערך ההגמ"ר הוא אולי היחיד שאין לו פיקוד צומח מהשטח. אין השלמת קצונה של הגמ"ר, אין מסלול התקדמות ואין אופק לקצינים שבו. יתרה מכך, התו"ל והפו"ש בכל פיקוד ואוגדה שונה, כך גם כמות המשאבים המושקעים בהגמ"ר ותלויים בעיקר בתפיסת עולמם של מח"טים ומאור"גים. אין לו מערך הדרכה, בקרה ולמידה רחב ומתפתח. המערך המקצועי מדולל, ואינו מורגש בשטח.

ביטוי לחולשתו של המערך הוא מעמד הרבש"ץ - הדמות המרכזית שמולה עובד קצין ההגמ"ר. אולם הרבש"ץ כלל אינו חייל, אלא עובד של הרשות היישובית שבה הוא גר. היישוב בוחר את הרבש"ץ, וקצין ההגמ"ר מקבל אותו. היישוב משלם לרבש"ץ תשלום שמקורו בתקציב שהוא מקבל ממשרד הביטחון, ורבש"צים רבים עוסקים בעבודות נוספות כדי להתפרנס בכבוד. מדרגות השכר נמוכות ביחס לעובדה שאחריות הרבש"ץ להגנת היישוב כוללת כוונות 24/7.

דוגמה נוספת היא כיתות הכוננות. התקינה לכל כיתה אינה מותאמת לאיום או למרכיבי היישוב. תקינת יישוב שבו 1,500 נפשות דומה בפועל לתקינה של יישוב שבו 200 נפשות. יישוב

אימון של יחידת רדואן של חזבאללה במאי 2023, בדרום לבנון. מול האמירה שחזבאללה הוא האויב הקשה ביותר של ישראל צריכים להתמודד חברי כיתות כוננות שגדר יישובם היא, לעיתים, גדר הגבול. צילום: ויקימדיה, סוכנות הידיעות של התנזים

יסודות לשיפור המצב בהגנת היישובים. כיתות ההגנה הפכו בן לילה למחלקות הגנה, נשק חולק כמעט ללא תבחינים, חלק ממחלקות ההגנה המעובות צידו על ידי הצבא, חלק על ידי תורמים. במקביל היישובים בוצרו, ועדיין ממשיכים להתבצר. נבנו ביצורים בצמתים, והיישובים הורשו, לצורכי הגנה, לתפוס עמדות ולפעול גם מחוץ לגדר היישוב. סיווג היישובים השתנה אף הוא, והאלמנט העיקרי, הקובע, של מרחק מגדר הגבול, כבר אינו היחיד. למעשה, כמות לוחמי כיתת הכוננות גדלה ביחס שווה לכל היישובים במרחב. במרחבים שבהן אין יחידות התערבות מקומיות מוקמות יחידות חדשות מסוג זה. למעשה, הפעולות שנעשו היו הרחבה של התפיסה שרווחה עד 6 באוקטובר, ללא העמקה או חשיבה מספקת על מהות ההגנה המרחבית והתאמתה לתקופה ולאיומים בכל גזרה וגזרה.

הנחת היסוד של צה"ל צריכה להיות שאנו במצב תמידי של מלחמה. גם אם היא אינה נכונה, עבור הצבא היא צריכה להיות נכונה תמיד. כמו שכל בית חולים מוכן לאירוע רב-נפגעים, גם אם הסבירות לכך נמוכה, כך צה"ל צריך להיות מוכן לתרחיש החמור ביותר.

הנחת יסוד נוספת שנטועה בבסיס ההגנה המרחבית היא "קו המגע לעולם ייפץ". הנחה זאת נמצאת בבסיס תפיסת ההגנה בצה"ל, אך פרשנותה צריכה להיות מרחיבה ולא מצומצמת. ההיסטוריה מלמדת שפריצת קרב המגע, אפילו במקומות ספורים, יכולה למוטט את כולו או את רובו. תוכנית הגנה טובה

שיש בו מאות תלמידי בית ספר לא עולה בתקינה על יישוב שאין בו מוסד חינוכי אחד. גיוס לוחמים לכיתות הכוננות הוא נושא שנזקק לטיפול מיידי. ברוב היישובים יש מיעוט של לוחמים בעלי סיווג רובאי לוחם, שאינם נמצאים במילואים ביחידות האם שלהם, וכיתת הכוננות מגייסת לרוב לוחמים מבוגרים שסיימו את התנדבותם למילואים. מכיוון שאין רבים כאלה היא נאלצת לגייס בוגרי צבא בעלי סיווג רובאי 02, שאינם במערך המילואים. מספר ימי האימונים של מחלקות ההגנה נמוך מאוד, ולכן קשה להכשיר אותם כלוחמים.

כמו כן, רוב המושבים והקיבוצים שצמודים לגדר הגבול בגזרת לבנון קטנים, ומלכתחילה יכולתם לגייס לוחמים מקרב תושבי היישובים מצומצמת. כבר עכשיו, אף שגדלה התקינה, רבים מהיישובים לא מצליחים למלא את השורות. נושא חשוב נוסף הוא תחומי האחריות של הרבש"ץ ומחלקות ההגנה. חברי המחלקה הפכו למעשה לזרוע המבצעת של כל גופי החירום, חובשים, כבאים ולוחמים. הם מטפלים בחסימות צמתים, בשרפות ובפינוי הריסות, וביישובים המפונים גם דואגים לאזרחים שנותרו ביישובים. ריבוי משימות שהוטלו על מספר כה מצומצם של אנשים עלול לפגוע באופן ביצוען.

דרכנו לאן?

נפילת היישובים והמרחבים ב־7 באוקטובר זעזעה גם את מערך ההגמ"ר, והביאה לאישור של תוכנית מהירה שהניחה

רבש"ץ בפעולה. מערך ההגמ"ר הופתע לא רק בהקשר של ההיערכות הטקטית, ולא רק בתזמון, אלא ובעיקר בתפיסת המרחב, הבנתו וחשיבותו. צילום: דניאל מוסלי

הפגיעות בעת הגנה על המוצב ותאפשר חופש פעולה במרחב, פיזור כוחות ויצירת קו שני. הדבר יאפשר לצבא בעת מתקפת פתע יתרונו לא רק בהגנה, אלא גם בהתקפה. התפיסה הנוכחית מייצרת מצב שבו פלוגה שלמה מרוכזת במוצב אחד, הופכת למטרה ומחייבת את הלוחמים לקרב הגנה על המוצב, ולא על המרחב. יש לבנות תורת לחימה חדשה להגנה המרחבית שכוללת את המרחב כולו.

גם את הפיקוד והשליטה צריך להוריד קומה. יש ליצור אשכולות הגנה מקומיים. אשכולות אלה יתאמנו יחד וייצרו תוכנית הגנה הדדית המשותפת למשטרה, לצבא ולמחלקות ההגנה. הכשרת מחלקות ההגנה צריכה להיות מותאמת לאיום. המחלקות חייבות להתאמן עם הגדוד הגזרתי. לא עוד אימון בהתאם לתרחיש של חדירה ליישוב, שלפיו הפלוגה תגיע כדי להגן עליו, אלא אימון מחלקתי משולב, "על מלא".

כל חטיבה מרחבית צריכה למפות את האיומים על כל יישוב, ועל פיהם בלבד לייצר תוכנית הגנה. בכל מרחב כזה צריכות להיות יחידות צבאיות קבועות השייכות למרחב. התחלופה הגדולה בין הקווים אינה מאפשרת היכרות אמיתית עם השטח. שיום הגזרות על פי המדינה שממוקמת מצידן האחר צריך להימחק.

אמורה לתת מענה גם להתמוטטותו של כל קו הגבול. אירועי 7 באוקטובר מוכיחים שאנו זקוקים לשינוי טקטי ואסטרטגי ככלל, ובתפיסת ההגנה המרחבית בפרט. הגנה מרחבית צריכה להיות חזקה בכל גזרה, לא משנה מה האיום הנשקף אליה בשעה מסוימת. האיום משתנה ונע בין הגזרות השונות מהר יותר מיכולת המערכת הצבאית להגיב. לכן תושבי הגבול צריכים מערך הגנת חזק בשגרה, ובוודאי בחירום.

המלצות לחיזוק ההגנה המרחבית

בבסיס ההגנה המרחבית יש לתפוס את המרחב כשלם, על כבישיו, על הפארקים ועל המחנות הצבאיים שבו. יש לעשות זאת בכל המדינה. רשויות ויישובים צריכים לקבל אחריות ביטחונית מרחיבה על כל המרחב. השטח הפתוח, כולל השטחים החקלאיים, צריך להיות באחריות היישוב הקרוב. המוצב אחראי למרחב הגבול בלבד, הוא קו המגע. משימתו: הגן על גזרתך, ולא בגזרתך. היישובים צריכים להכפיל ולהשליש את כמות נושאי הנשק המאומנים. מצוקת לוחמי מחלקות ההגנה נובעת, בראש ובראשונה, מכך שצה"ל אינו מכשיר די לוחמים. רוב אזרחי ישראל, חיילות וחיילים, קצינות וקצינים, מסיימים שירות חשוב בלי יכולת להשתמש בנשק.

הנחת יסוד נוספת שנטועה בבסיס ההגנה המרחבית היא "קו המגע לעולם ייפרץ". הנחה זאת נמצאת בבסיס תפיסת ההגנה בצה"ל, אך פרשנותה צריכה להיות מרחיבה ולא מצומצמת. ההיסטוריה מלמדת שפריצת קרב המגע, אפילו במקומות ספורים, יכולה למוטט את כולו או את רובו

אין היגיון שחיילות בעלות פרופיל 97, בעלות נתונים אישיים גבוהים, לא יודעות לתפעל נשק בעקבות שירותן במסלולי הדרכה. צה"ל צריך לעבור מסיווג רובאי 02 לסיווג רובאי 03. במשטרת ישראל, לדוגמה, גם נגן המצלתיים בתזמורת המשטרה הוא שוטר לכל דבר, ובעל כשירות מספקת כדי להגיב בעת אירוע פלילי או ביטחוני. הכשרת החיילים לרובאי 03 תשפר גם את הגנת מחנות צה"ל מהותית, ותחלק את הנטל טוב יותר. יתרה מכך, הכשרה זו עשויה לחולל מהפך בחברה האזרחית עצמה מאחר שבעקבות זאת ישתחררו מדי שנה למרחב האזרחי עשרות אלפי לוחמים. הרווח של המרחב האזרחי יהיה עצום; בכל היישובים יוכלו גם רוב הנשים להיות חלק ממחלקות ההגנה. המשמעות היא הכפלה והשלשה של כמות המגינים. המשמעות הנוספת היא לא רק שוויון בנטל, אלא שוויון בזכויות. מחלקות ההגנה מוגדלות אלה צריכות להיות פעילות גם בשגרה, במרחב כולו. את מחלקות ההגנה יש לצייד באמצעי לחימה שתואמים את האיום סביבן. במקביל להוספת סוירים בשגרה, יש לצמצם את מספר העמדות הנייחות, שמשמשות מטרה לפעילות האויב. את האמל"ח המשופר של מחלקות ההתערבות יש להעביר למחלקות ההגנה, ולבנות צוותי התערבות מתוך היישוב עצמו. רצוי שמחלקות הצבא מתוך המוצבים יעברו ליישובים קטנים, ויהיו חלק מובהק מהפעלת הכוח באירועי חירום. יתרה מכך, הוצאת מחלקות מהמוצבים תקטין את

פגיעת רקטה במגרש משחקים במגידל שמש, ממנה נהרגו 12 ילדים. בבסיס ההגנה המרחבית יש לתפוס את המרחב כשלם, על כבישיו, על הפארקים ועל המחנות הצבאיים שבו. צילום: דו"ץ

בגולן, וגם בגליל, מועצות מקומיות ואזוריות בחרו להשאיר את תושביהן ולנהל שגרת חירום. אירועי 7 באוקטובר העמיקו את חוסר האמון של מתיישבי הגבול בצבא. החזרת האמון תתרחש בעבודה משותפת, תוך כדי החזרת הכוח לחברה האזרחית. בכל הנוגע לחיל הגנת הגבולות - לאזרחי ישראל ראוי שיהיה אלוף האמון על הגנת המרחבים. יש לאסוף את כל הכוחות שכבר פועלים בשטח, ולהפוך אותם לכוח גדול ויעיל. נוסף על חברי כיתות ומחלקות הכוננות של הצבא והמשטרה, יש ככל הנראה יותר מ-200 אלף אזרחים נושאי אקדחים. בהערכה גסה, כמות האזרחים שנושאים כלי נשק בשגרה מתקרבת במהירות לכמות נושאי הנשק של הצבא הסדיר. אין צורך להקים משמר לאומי.

מזמן אין "גזרת סוריה" או "גזרת לבנון". לא המדינה הריבונית מגדירה את האיום, אלא האויב. אם חזבאללה יושב גם בגבול סוריה וגם בגבול לבנון, צריך לשים את הגזרה כ"גזרת חזבאללה". ואם האויב הוא חמאס, אז זוהי "גזרת חמאס". מדינה מתייחסת למדינה, צבא מתייחס לאויב. יש לכך חשיבות גדולה. תפיסת האויב במושגים מדיניים יוצרת חשיבה אסטרטגית, ואילו צבא חייב לחשוב במושגים טקטיים מבצעיים.

יש להקים מערך מודיעין אזרחי מקומי מובנה, המחובר למודיעין הצבאי ומאפשר שיתוף פעולה ושאיבת ידע מקצועי מהשטח. הרבש"ץ וחברי מחלקת ההגנה מכירים את הגזרה היטב. יש לבנות מנגנון ידע ושימור ידע, מתוך תפיסת הצבא כחלק מהמרחב ולא כנותן שירותים לתושב

יש להקים מערך מודיעין אזרחי מקומי מובנה, המחובר למודיעין הצבאי ומאפשר שיתוף פעולה ושאיבת ידע מקצועי מהשטח. הרבש"ץ וחברי מחלקת ההגנה מכירים את הגזרה היטב. יש לבנות מנגנון ידע ושימור ידע, מתוך תפיסת הצבא כחלק מהמרחב ולא כנותן שירותים לתושב. כל אלה הם צעדים קטנים שניתן לבצע ללא תוספת משאבים, ובאופן מידי.

מערך פינוי היישובים, על אף חשיבותו, אינו מנוהל כראוי. הסמכות לפינוי היישובים ניתנה לכמה גורמים בצבא,

והיא גמישה. כל נושא פינוי תושבים וחילוץ מקו החזית במלחמת "חרבות ברזל" אינו ברור עד כה, ודורש בירור מעמיק. הנושא החשוב שיש לטפל בו כעת הוא הסטת תוכניות פינוי לבניית תוכניות הישארות ברוב המוחלט של היישובים. תוכנית זו אינה צבאית אלא אזרחית, שהצבא משלים דרך מחלקות ההגנה. אין סיבה שיהיה שימוש במשאבים מתוך הצבא, ואין יכולת אמיתית לצבא לנהל אותה ולהשפיע עליה בזמן אמת. אם יישוב או רשות מחליטים להתפנות, לצבא אין סמכות לעצור את הפינוי. הכנת תוכנית הישארות טובה, המובלת על ידי השלטון המקומי, היא הבסיס לחוסן החזית. התוכנית צריכה לכלול עצמאות יישובית לתקופה מוגבלת והתנהלות אזרחית בסמוך לאזורי לחימה. יישובים ורשויות חזקות עושים זאת כבר כעת.

מטולה בראשית המאה ה-20. ב-1919, לאחר שעזב הצבא הצרפתי מרחב זה, נמצאו בתל-חי ובכפר-גלעדי 45 איש, שמסביבם מאות אלפי בדואים עוינים. צילום: ויקימדיה, ישראל פרקר

דברי א' שר, חבר קבוצת כנרת: "למרות ההכרה הברורה כי את המקום אין עוזבים, כי על הבנוי אין מותרים, אינה פוסקת ההרגשה, כי הננו אך קומץ, קומץ, קומץ [...] צריכים אנו להרחיב את גבולי שמירתנו, ולהוציאה מארבעה קירות הבית על פני כל השדה מסביב [...] ומה שיכולנו לעשות אתמול בנקל, יעלה לנו ביסורים ואולי גם בקורבנות, אל תתנו לגליל העליון ליפול"¹⁰. הגנה מרחבית טובה הייתה ועודנה הבסיס לבניית החוסן של תושבי הספר, ושל ישראל כולה. היא אומנם קמה מחדש מתוך שבר ותחושת חוסר אמון, אבל אזרחי ישראל יצרו את התשתית עבור צה"ל והמשטרה לבניית מערך הגנה של ממש. התגייסותם של האזרחים דומה במידה ניכרת לצמיחת "ההגנה", מתוך ההתיישבות, לפני הקמת המדינה. נדמה שקבוצה זו החליטה לקבל את האחריות ולדאוג לעצמם, לשכניהם וליישובם. כמו אז. זו בשורה משמחת בעת הזו. שותפות, לכידות ואקטיביות היו מאז ומעולם הזרעים של השדה שנבטו בקו המחרשה. ויש לזכור, קו המחרשה סרטט את גבולות המדינה.

הוא כבר קם. יש לאזרח חלק מהתפקידים בהגמ"ר ולאיישם בקצינים בעלי שיעור קומה מתוך ההתיישבות. כמו כן יש להקים מערך של למידה שיביא לידי ביטוי את ההתמודדות מול האיום בגזרות השונות, להסדיר את המקצוע ואת האחריות של בעלי המקצוע. בצה"ל יש צורך להכניס את נושא הגנת היישוב לתוך תהליכי הלמידה והפיקוד. ההגמ"ר כמעט אינו מיוצג בקורסי ההכשרה והפיקוד השונים. דוגמה לכמה הוא נעלם ונאלם היא העובדה שאין לחיל אתר הנצחה לחלליו.

בכל הנוגע לחיל הגנת הגבולות - לאזרחי ישראל ראוי שיהיה אלוף האמון על הגנת המרחבים. יש לאסוף את כל הכוחות שכבר פועלים בשטח, ולהפוך אותם לכוח גדול ויעיל

סיכום

ב-1919, לאחר שעזב הצבא הצרפתי את מרחב מטולה, כפר-גלעדי ותל-חי, נמצאו בתל-חי ובכפר-גלעדי 45 איש, שמסביבם מאות אלפי בדואים עוינים. דוד בן-גוריון הביא בזיכרונותיו את

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

מגמות יסוד בתנועת חמאס ממבצע "צוק איתן" ועד "חרבות ברזל"

במהלך כ־15 שנה הקימה חמאס צבא של ממש בעזרת מנגנוני התנועה בחו"ל, וערכה את ההתאמות הנדרשות במבנה הארגוני שלה. הכול לטובת תוכנית מבצעית התקפית, שיישמו בשטחה הריבוני של ישראל ב־7 באוקטובר, ועתידה להילמד דורות רבים קדימה במיטב המכללות הצבאיות. מאמר על הצד האחר של הגבעה: חמש מגמות מרכזיות בתנועת חמאס בשנים 2014-2023 אל מול יעדי העל ויעדי המשנה שלה

מפגן של מחבלי חמאס. הזרוע הצבאית של חמאס, שבמהותה היא ארגון לומד, הפיקה לקחים ממבצע "צוק איתן" והטמיעה אותם בבניין הכוח שלה. מקור: אתר צה"ל

אינה מקרית. תחילתו של מיזם צעדות השיבה ביום האדמה ב־30 במרס סיים תקופה בת שלוש שנים וחצי שהייתה רגועה באופן יחסי בגזרת הרצועה, ופתח תקופה סוערת שכללה הפרות סדר על הגדר וכ־15 סבבי לחימה בתדירות גוברת והולכת ובעוצמות משתנות. ואולם כדי להבין טוב יותר כיצד הגענו לשבת המדממת של 7 באוקטובר 2023, ובפרט כיצד תנועת חמאס בעזה בנתה צבא טרור בהיקף כזה ברצועת עזה, נדרש ניתוח עמוק יותר, שלכל הפחות יתחיל בנקודת הסיום של מבצע "צוק איתן" בקיץ 2014.

מאמר זה מתמקד בצד האחר של הגבעה, ומטרתו להצביע על חמש מגמות מרכזיות בתנועת חמאס בשנים 2014-2023

ב-7 במרס 2024 הפיץ צה"ל את הפקודה המטכ"לית לתחקור האירועים שקדמו למלחמת "חרבות ברזל" ועד לשלב שבו הושגה שליטה ביטחונית בנגב המערבי. חטיבת הזמן שאליה התייחסה הפקודה עוסקת בשנים 2018-2023, מתחילתן של צעדות השיבה בגבול הרצועה, שזכו לשם הקוד הצה"לי אירועי "שומרי הסף", ועד לפלישת חמאס לשטח ישראל ולשלושת הימים הראשונים שבהם פעל צה"ל לטיהור השטח מנוכחות אויב. שניים מתוך ארבעת מוקדי התחקור העיקריים נועדו לבחון את המענה האופרטיבי לאיום שנשקף מרצועת עזה ואת תפיסת המודיעין והאויב באותן חמש השנים, בעוד השניים האחרים עוסקים במסגרת זמן מצומצמת באוקטובר 2023.¹ הבחירה בשנת 2018 ובאירועי "שומרי הסף" כנקודת הפתיחה

רס"ן (מיל') גיא אביעד, לשעבר קצין וחוקר במחלקת ההיסטוריה של צה"ל. השתתף בצוותי תחקור מטכ"ליים שעסקו בלחימה בעזה בשנים 2014-2021, ומחבר הספר לקסיקון חמאס

בחירות, אי שם בעתיד.

המצרף בין יעדי חמאס, שהיו המצפן והפרוגרמה של התנועה, ובין המגמות המרכזיות שפקדו אותה בעשור האחרון, עשוי לסרטט בצורה בהירה את הניתב שהוביל את התנועה לפלוש ב-7 באוקטובר 2023 לשטחה של ישראל.

ממשל חמאס ברצועת עזה - מאמצי שיקום ואתגרי שלטון

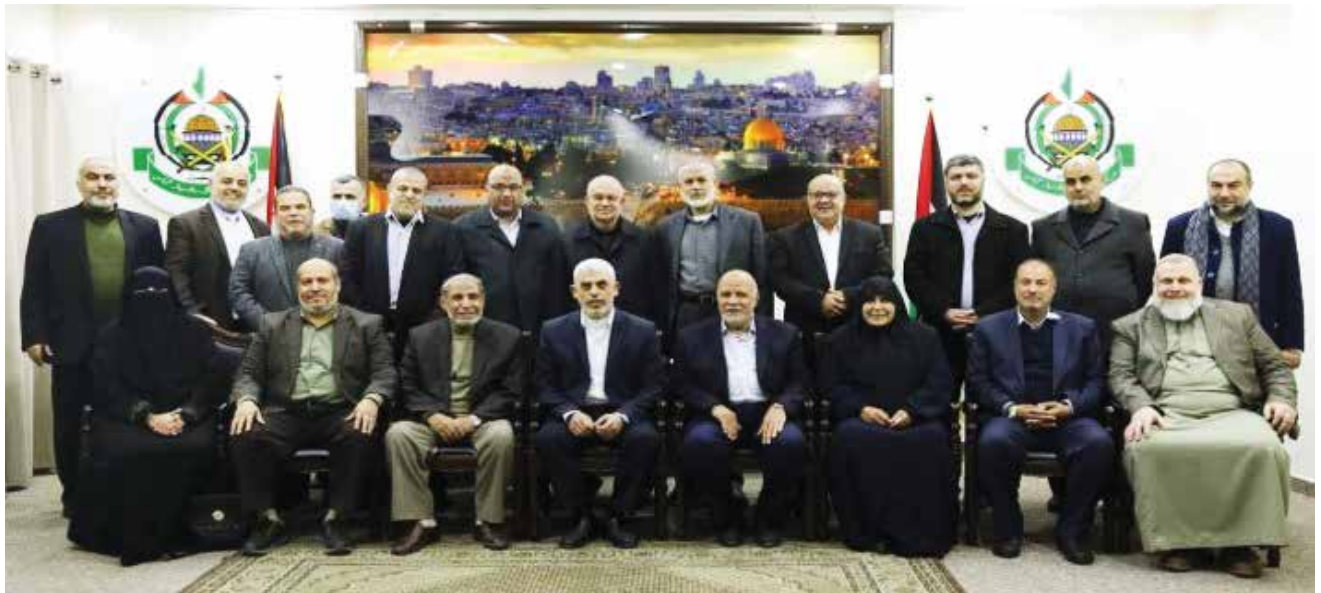
מבצע "צוק איתן" הסתיים ב-26 באוגוסט 2014, בתום 50 ימי לחימה, ועד אז נחשב לעימות ההרסני והקטלני ביותר שידעה רצועת עזה, בוודאי מאז כיבושה במלחמת ששת הימים. לפלסטינים היו כ-2,200 הרוגים ופי חמישה מכך פצועים, למעלה מ-17 אלף יחידות דויר נפגעו ברמות שונות, 171 מסגדים נהרסו, מהם 69 באורח מלא, ומוסדות ציבור נוספים כמו מרפאות ובתי ספר ספגו נזק ניכר.² בכל האמור לתנועת חמאס, המערכה הממושכת גרמה לה לרווח ולהפסד כאחד. בכף הזכות, ההנהגה הפוליטית שלה לא נפגעה, ומערך הפיקוד והשליטה של הזרוע הצבאית נותר ברובו על כנו. במהלך הלחימה שמרה הזרוע הצבאית על רציפות בשיגור רקטות לשטח ישראל, ועלה בידה לשתק את החיים באזור הדרום. נוסף על כך, עלה בידי פעילי הזרוע הצבאית להסב לצה"ל 70 הרוגים וכ-1,400 פצועים, ולתפיסת חמאס, הימנעות צה"ל מתמרון לעומק הרצועה נחשבה הישג. בכף החובה, היו לחמאס מאות הרוגים ופצועים, ודרג הפיקוד הצבאי שלה בדרום הרצועה נפגע עם חיסולם של מוחמד אבו-שמאלה, מפקד המרחב הדרומי בגדודי עז אל-דין אל-קסאם, וראא'ד אל-עטאר, מפקד חטיבת רפיח. נוסף על כך, סוכלה תוכניתם המקורית לפשוט על יישובי עוטף עזה דרך תת-הקרקע, ונפגעו 32 צירי מנהור התקפי. גם בכל האמור ליכולות להסב נזק כבד לישראל, הן באמצעות ירי תלול מסלול הן באמצעות "הפתעות" כמו נחיתה מהים ושיגור כטב"מים נושאי חימוש, ההצלחה הייתה חלקית בלבד. הזרוע הצבאית של חמאס, שבמהותה היא ארגון לומד, הפיקה לקחים שעתידים להיטמע בבניין הכוח העתידי, שעליו ידובר בהמשך, והתמקדה בהרחבת המערך התת-קרקעי בתוך הרצועה, בהגדלה ניכרת של כוחות הנוח'בה ובפיתוח "הפתעות" בממדי הלחימה השונים.

בראש ובראשונה הקדיש ממשל חמאס ברצועת עזה את מאמציו לשיקום ההריסות ולקידום פרויקטים מרכזיים לרווחת האוכלוסייה, בסיוע מענקים ותרומות שהתקבלו משורה של מדינות. ב-12 באוקטובר 2014 התכנסה בקהיר ועידה בהשתתפות כ-50 מדינות אסלאמיות, ערביות ומערביות במטרה לדון בשיקומה של רצועת עזה. במהלכה ניתנו התחייבויות בסך כחמישה מיליארדי דולרים לטובת

אל מול יעדי העל ויעדי המשנה שלה. תנועת חמאס אשר השתלטה בכוח על רצועת עזה ביוני 2007 שמה לה למטרה לשמור על שלטונה, ומאז נקטה שיטות מגוונות לשבירת המצור שלתפיסתה השיתה עליה ישראל. הרצון של ממשל חמאס לספק את צורכי האוכלוסייה, בד בבד עם הברחה "סיטונאית" של חומרי גלם ואמל"ח, נתפסו כבעלי חשיבות לביצור שלטונה מבית וכתנאי הכרחי למימוש שני יעדי-על נוספים הנוגעים הן לזירה הפנים-פלסטינית הן למאבק המזוין בישראל. תנועת חמאס ראתה עצמה, בראייה ארוכת טווח, אלטרנטיבה לאש"ף. הצטרפותה לתהליך הפוליטי בשנים 2005-2006 והשתתפותה במערכות הבחירות המקומיות והכלליות, סימנו את תחילתו של תהליך השתלטות בגישה עקיפה אך לגיטימית, בעוד ב-7200 בחרה בעימות חזיתי וכוננה ממשל משלה ברצועה. במקביל, חמאס לא נטשה את החזון האידיאולוגי שלה ליזום מערכה עם ישראל שתזרוז את קיצה. לפיכך התנועה ברצועת עזה ניצלה את תקופות הרגיעה הביטחונית לבניין כוח ולהתעצמות, בעוד השלוחה שלה בגדה המערבית שימרה את הלחימה בישראל כביטוי לכך שדרך ההתנגדות מעולם לא נזנחה. בתקופה הנדונה חלה מעת לעת התנגשות בין היעדים השונים. לדוגמה: היוזמה לחמם את קו הגבול בשנים 2018-2019 פגעה ברגיעה אך נועדה להביא להתרופפות המצור על הרצועה, לסחוט הטבות כלכליות ולחזק את ממשל חמאס ברצועה. דוגמה נוספת היא העימות המהותי שיזמה חמאס במאי 2021, אשר הפר את הרגיעה ולכאורה פגע בהתעצמותה. ואולם בפועל, המהלך שימש כלי לניגוח הרש"פ (הרשות הפלסטינית), על רקע ההחלטה לבטל את הבחירות למועצה המחוקקת ולנשיאות, ושירת את מטרתה ארוכת הטווח לצבור עוד אהדה בחברה הפלסטינית לקראת

הרשים 1: מגמות מרכזיות בתנועת חמאס בשנים 2014-2023

הלשכה המדינית של חמאס אשר נבחרה ב־2021. הייצוג של רצועת עזה בגוף קבלת ההחלטות העליון של חמאס גדל עם בחירתם של אישים כמו חליל חיה ופתחי חמאד לשורותיו. מקור: paltoday (אתר חדשות המזוהה עם גא"פ)

כפועל יוצא מכך, אספקת החשמל ברצועה שובשה ותושביה זכו בדרך כלל לארבע שעות חשמל יומיות, היה קושי להפעיל בתי חולים ומפעלים באופן רצוף בהיעדר מקור אנרגטי, ואחוזי האבטלה האמירו. ניסיון להגיע לפיוס עם הרש"פ לא צלח, ולפיכך הגיעו בחמאס למסקנה כי הסלמה עם ישראל עתידה לשמש כלי לסחיטת הטבות. צעדות השיבה העלו את המתיחות הביטחוניות בגבול הרצועה אך גם הביאו למעורבות בין-לאומית, שסיפקה לממשל חמאס פתרון ראוי. באישורה של ישראל העבירה קטר מדי חודש מימון למשכורות של אלפי פקידים, לקניית דלק לתחנת הכוח ולמתן סיוע של 100 דולר לכ-100 אלף משפחות נזקקות. באופן זה, עלה בידי תנועת חמאס לייצב את הממשל בהנהגתה ברצועה, לספק לתושבים צרכים בסיסיים ואף יותר מכך, ולצלוח את אתגרי מגפת הקורונה שהערימו עליה קשיים נוספים.

שינויים ארגוניים בתנועת חמאס

נוסף על ההתמודדות עם המורכבות שהייתה כרוכה בניהול חיי היום-יום ברצועת עזה, ערכה תנועת חמאס לאחר "צוק איתן" שורה של שינויים במבנה הארגוני שלה, אשר עיצבו מחדש את מנגנוניה ושדרגו את בניין הכוח שלה. ראשית, מונו בצמרת הפיקוד של הזרוע הצבאית ברצועה מפקדים חדשים תחת אלה שנהרגו. מוחמד סנואר, שעד אז פיקד על חטיבת חאן יונס בגדודי עז אל-דין אל-קסאם, היה למפקד מרחב דרום הרצועה במקום מוחמד אבו-שמאלה, ראפע סלאמה החליפו בפיקוד על חטיבת חאן יונס, ומוחמד שבאנה מונה למפקד חטיבת רפיח במקומו של ראא'ד אל-עטאר. לאחר מבצע "שומר החומות" חל שינוי נוסף בדרג המח"טים: עז אל-דין חדאד מונה למפקד חטיבת עזה במקום באסם עיסא שנהרג. לעומת זאת, דרג מפקדי הגדודים שכמעט לא נפגעו ידע תזוזות מינוריות, ומפקדים ותיקים כמו ויסאם פרחאת, מג'ד שג'אעיה, ואברהים ביארי, מג'ד מרכז ג'באליה, המשיכו בבניין הכוח בתא

העניין. התורמת העיקרית הייתה נסיכות קטר.³ בשנים הבאות ידעה הרצועה תנופת בנייה חסרת תקדים, והדגש הושם על הקמת שכונות ובתי חולים חדשים ועל שיפוץ המסגדים שנפגעו ב"צוק איתן". בין הפרויקטים הבולטים אפשר למנות את הקמת העיר חמד מצפון לחאן יונס, שכללה כ-3,000 יחידות דיור ומבני ציבור בעלות של 113 מיליון דולר במימון קטר;⁴ בניית 600 יחידות דיור בשכונת שיח' חליפה בן זאיד בעלות של 20 מיליון דולר, במימון איחוד האמירויות הערביות;⁵ בניית 320 יחידות דיור בעיירה ג'חר אל-דיכ בעלות של 14 מיליון דולר, במימון אגודת תיקה הטורקית;⁶ הקמת היכל בית המשפט העליון וקריית המשפט בעיר זהראא' במרכז הרצועה בעלות של 11 מיליון דולר, במימון קטר;⁷ הקמת בית החולים על שם האמיר חמד בן חליפה אל-ת'אני לשיקום ולפרוטזות במערב העיר עזה, בעלות של 16 מיליון דולר, במימון קטר,⁸ ועוד.

חמאס לא נטשה את החזון האידאולוגי שלה ליזום מערכה עם ישראל שתזרז את קיצה. לפיכך התנועה ברצועת עזה ניצלה את תקופות הרגיעה הביטחונית לבניין כוח ולהתעצמות, בעוד השלוחה שלה בגדה המערבית שימרה את הלחימה בישראל כביטוי לכך שדרך ההתנגדות מעולם לא נזנחה

לצד מגמות הפיתוח ברצועה ידע ממשל חמאס קשיים ואתגרים ניכרים בתקופה הנדונה, שהלכו וגברו מאמצע 2017. אבו-מאזן, נשיא הרש"פ, החליט לקצץ אחוז ניכר משכר הפקידים ברצועת עזה ולבטל את ההנחה על מס הבלו על דלקים, במטרה להחליש את ממשל חמאס. נוסף על כך, החליט נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ להקפיא אחוז ניכר מתקציב אוני"א.

תרשים 2: גדודי עז אלדין אל-קסאם ברצועת עזה: תפיסת ההפעלה ואבני בניין הכוח

השטח שבפיקודם. שינוי כוח אדם חשוב נערך גם במנגנוני ביטחון הפנים ברצועה: בדצמבר 2015 מונה תאופיק אבו-נעים, שותפם לתא המאסר של יחיא סנואר ורוחי מִשתהא, ומשוחרר עסקת שליט, לממונה על המנגנונים במקומו של צלאח אבו-שרח.⁹ חילופי גברי אלה הכשירו את הקרקע לעלייתו של יחיא סנואר, ולהפיכתו לאיש החזק ברצועה ולשליטתו בכל מוקדי הכוח בתנועה שם.

שינויים מהותיים יותר חלו בדרכי ההנהגה הפוליטית של

ובהברחתם לתוך הרצועה. גוף זה, שהעסיק מוקדי ידע ברחבי העולם האסלאמי - דוגמת מוחמד זוארי, שפיתח כטב"מים וכלי שיט תת-מימיים וחוסל בדצמבר 2016 בתוניסיה, ופאדי אל-בטש, מהנדס חשמל שחוסל באפריל 2018 במלזיה - עמד בקשר הדוק עם מערך הייצור והפיתוח של הזרוע הצבאית של חמאס. בדרך כלל היו אנשי מקבלים דרישות מבצעיות ממהנדסי התנועה ברצועת עזה, ונהגו לתרגם אותן למוצרים, לאמל"ח ולידע טכני שהיו מוחדרים לתוכה בסוף התהליך, ובכך נתנו דחיפה לבניין כוח צבאי גדול.

לבד מכך, הוקמו עוד שני גופים שנועדו להרחיב את פעילות הטרור של חמאס בגדה המערבית ובדרום לבנון. ברצועת עזה הוקם על טהרת משוחררי עסקת שליט שמוצאם מאיו"ש, מטה הגדה אשר הכווין טרור מרחוק. אותם אסירים לשעבר חילקו את הגדה לשלושה מרחבים גאוגרפיים, גייסו פעילים, שלחו כספים ותוכניות פעולה וחתרו להוצאת פיגועי טרור קשים בשטחים ובעומק ישראל. עלה בידם להקים בעשור האחרון חוליות מבצעיות רבות ומעבדות נפץ שרובן ככולן סוכלו. בדרום לבנון ייסד אל-עארורי שלוחת חמאס שנועדה, בטווח הרחוק, לאתגר את ישראל גם מצפון. באישור חזבאללה, גויסו עשרות פעילים מקרב תושבי מחנות הפליטים הפלסטיניים בציר החוף הלבנוני, שהוכשרו לירי רקטות, והוקמו מחסני אמל"ח לקראת יום פקודה.

חתירה לפיוס פנים-פלסטיני

לצד ניסיונותיה של חמאס לשפר את חיי התושבים ברצועת עזה בסיוע מענקים ותרומות ממדינות מבחוץ, לחזק את מנגנוני התנועה בכל מרכזי הכובד שלה ולהרחיב את פעילותם "בפנים" ו"בחוץ", נותר בעינו הפילוג בחברה הפלסטינית. מאז ההשתלטות האלימה של חמאס על רצועת עזה ביוני 2007, חל בידול בין אזור זה ובין הרש"פ בהובלת פתח בשטחי A בגדה המערבית. אומנם, הרש"פ מימנה חלק ניכר ממשכורות הפקידים ברצועה במהלך עשור נוסף, אך האיבה בין שתי התנועות כמעט לא ניתנה לאיחוי. דומה כי פתח מעולם לא השלימה עם תבוסתה בבחירות בינואר 2006 למועצה המחוקקת, וודאי לא ששה לספוג הפסד נוסף בבחירות עתידיות לגוף זה ולנשיאות. בראיית חמאס, ההימנעות המכוונת של הרש"פ מסבב בחירות חדש שִמטה מתנועת חמאס את היכולת לתרגם את האהדה

התנועה, הן "בפנים" הן "בחוץ". בפברואר 2017 נבחר יחיא סנואר לראש הלשכה המדינית של חמאס ברצועת עזה, במקום אסמאעיל הניה, אשר נבחר שלושה חודשים אחר כך לראש הלשכה המדינית של חמאס בחו"ל ולמנהיג התנועה בפועל. לבחירות אלה, שתוצאותיהן חזרו על עצמן גם בתחילת 2021, היו כמה השלכות. חאלד משעל שהנהיג את חמאס במשך 22 שנה זו הצידה, והדבר אפשר לחמאס להדק מחדש את היחסים עם איראן, לאחר שהאחרונה ראתה בו אישיות בלתי רצויה לנוכח החלטתו להפנות גב לסוריה ולהוציא ממנה את משרדי התנועה. גם בחירתו של צאלח אל-עארורי, שהיה מקורב להנהגת חזבאללה והתגורר חלק מהזמן בבירות, לסגנו של הניה, סייעה למגמה זו. נוסף על כך, גדל הייצוג של רצועת עזה בגוף קבלת ההחלטות העליון של חמאס, עם בחירתם של אישים כמו חליל חיה ופתחי חמאד לשורותיו.¹⁰ כפועל יוצא מכך, גם עמדותיהם הניציות קיבלו משקל רב יותר והקצינו אף יותר את מדיניות חמאס. בלשכה המדינית של חמאס ברצועת עזה הודקו עוד יותר הקשרים בין הדרג הפוליטי לזרוע הצבאית בשל העובדה שהאחים יחיא ומוחמד סנואר החזיקו בעמדות מפתח ולנוכח בחירתו של מרוואן עיסא, רמטכ"ל חמאס בפועל, במרס 2021, כחבר מן המניין בלשכה המדינית של חמאס ברצועת עזה.¹¹

חאלד משעל שהנהיג את חמאס במשך 22 שנה זו הצידה, והדבר אפשר לחמאס להדק מחדש את היחסים עם איראן, לאחר שהאחרונה ראתה בו אישיות בלתי רצויה לנוכח החלטתו להפנות גב לסוריה ולהוציא ממנה את משרדי התנועה

מבנה תנועת חמאס עבר שדרוג גם עם הקמת מנגנונים חדשים או עיבוים של גופים קיימים ברבים ממשוחררי עסקת שליט שהוגלו לחו"ל או לרצועת עזה. בטורקיה, שהפכה לבסיס פעולה עיקרי של חמאס, ישבה המחלקה הפיננסית בראשות זאהר ג'בארין, ממייסדי הזרוע הצבאית בצפון השומרון בתחילת שנות ה-90. מחלקה זו חלשה על נכסי הארגון ועל רשת של חלפנים אשר החדירו לרצועה כסף בהיקף ניכר. עוד פעלה בטורקיה לשכת הבינוי אשר עסקה ברכישת ידע צבאי וחומרי גלם

תרשים 3: תכנון אופרטיבי להגנה ולהתקפה

את חמאס מאוהב לאויב. תהליכים אלה געגו הן בתמיכה הכספית שהגיעה מאיראן, הן במערך ההברחות בגבול מצרים, שספג פגיעה מרכזית בשעתו, ודרדרו את תנאי המחיה ברצועת עזה. כפועל יוצא מכך נחתם הסכם שאטי, והוחלט על הקמת ממשלת ההסכמה הלאומית ועל היערכות לבחירות.¹² ואולם הבידול בין הגדה לרצועה נותר בעינו, בחירות לא התקיימו וחמאס התרעמה על חוסר נכונותה של הרש"פ לסייע בשיקום החיים ברצועת עזה לאחר ההרס הרב שנגרם ב"צוק איתן".

הניסיון השני להגיע לפיוס פנים-פלסטיני אירע באוקטובר 2017. בעקבות החלטת נשיא הרש"פ אבו-מאזן חודשים מספר קודם לכן, לקצץ בשכר הפקידים ברצועת עזה ולבטל את ההנחה על מס הבלו, על דלקים, נקלע ממשל חמאס למצוקה גדולה מקודמתה. הכסף למימון תחנת הכוח בנציראת אזל, חלו שיבושים חמורים באספקת החשמל לתושבים ונפגעו שירותים חיוניים בסיסיים. כפועל יוצא מכך נחתם הסכם קהיר, שלפיו ניאותה חמאס להעביר את הסמכות לניהול הרצועה ולניהול המעברים לידי ממשלת הרש"פ.¹³ ואולם לנוכח העובדה שאבו-מאזן לא הסיר את הסנקציות שהטיל על הרצועה וגם לא הראה נכונות לשלב נציגי חמאס בממשלת אחדות מורחבת, גם הסכם זה נותר בעיקר על הנייר. חמאס האשימה את אבו-מאזן כשותף פעיל במצור שהוטל על הרצועה, ובהמשך חתרה להביא להסלמה מבוקרת לאורך גדר הגבול עם ישראל כדי להשיג הטבות כלכליות ממצרים ומקטר.

הניסיון השלישי להגיע לפיוס פנים-פלסטיני חל בסוף 2020 ובתחילת 2021. בעקבות התפרצותה של מגפת הקורונה חלה החמרה נוספת במצב הכלכלי ברצועת עזה. האתגרים הבריאותיים שהיו נחלת העולם כולו הביאו להקפאת המשק ברצועת עזה ולאבטלה בהיקף גבוה, שדרדר משפחות רבות לעוני מחפיר. כפועל יוצא מכך, נערכו שורה של סבבי שיחות בין חמאס ופתח בבירות, בדוחא ובאיסטנבול אשר הובילו להסכמה לסיים את הפילוג, לערוך בחירות למועצה המחוקקת במאי 2021 ולנשיאות חודשיים אחר כך, ולבחון מחדש את מבנה

שלה זכתה בגדה לכדי השתלטות חוקית על מוסדות הרש"פ, ולהפיכתה לנציג הלגיטימי של הפלסטינים על פני פתח ואש"ף. חרף הדם הרע שזרם בין שתי התנועות נעשו בעשור האחרון לפחות שלושה ניסיונות מהותיים מצד חמאס להגיע לפיוס פנים-פלסטיני ולעגנו בהסכם בתיווך חיצוני. המניע העיקרי למאמצים אלה נבע לא בהכרח מתוך רצון כן לאחות את הקרע, אלא מתוך המצוקה הכלכלית שבה היה נתון ממשל חמאס ברצועה. מאחר ששרידותו הייתה כאמור יעד-על, גילתה חמאס מעת לעת נכונות להגמיש עמדות מול הרש"פ כדי לתחוק את שלטונה שם, אך בה בעת ידעה לשלב זאת גם בדרישה לעריכת בחירות חדשות למועצה המחוקקת ולנשיאות כדי להשיג את יעדה להשתלט על הרש"פ.

בראיית חמאס, ההימנעות המכוונת של הרש"פ מסבב בחירות חדש שמתה מתנועת חמאס את היכולת לתרגם את האהדה שלה זכתה בגדה לכדי השתלטות חוקית על מוסדות הרש"פ, ולהפיכתה לנציג הלגיטימי של הפלסטינים על פני פתח ואש"ף

הניסיון הראשון להגיע לפיוס פנים-פלסטיני אירע באפריל 2014. תנועת חמאס נקלעה למצוקה בשל כמה הימורים כושלים במהלך אירועי "האביב הערבי". עזיבתה את סוריה בשל ההערכה, שהתבררה כשגויה, כי סופו של משטר אסד קרב, הביאה לא רק לאובדן מאחז חשוב אלא גם לפגיעה ביחסים עם איראן, שסוריה הייתה בעלת ברית שלה ומרכיב חשוב בציר ההתנגדות שהקימה. כמו כן, חמאס הטילה את יהבה על משטר האחים המוסלמים במצרים ועל הנשיא מוחמד מורסי, שנבחר מטעמם. ואולם ההפיכה הצבאית בקיץ 2013 בהובלת שר ההגנה עבד אל-פתאח אל-סיסי, שלימים נבחר לנשיא, הפכה באחת

אש"ף¹⁴ ואולם החלטתו החד-צדדית של אבו-מאזן באפריל 2021 לדחות את הבחירות למועד בלתי ידוע, בתואנה שללא עריכתן גם במזרח ירושלים אין אפשרות לקיימן בכלל, סיכלה גם מאמץ זה ודחפה את חמאס לזיום סבב אלימות מול ישראל. הכישלונות הסדרתיים בניסיונות להגיע לאחדות לאומית היו עדות לכך כי בסופו של דבר מדובר במשחק סכום אפס. חמאס לא הייתה מעוניינת שמימושו המלא של תהליך הפיוס יכפה עליה לפרק את הזרוע הצבאית מנשקה, לנתק קשריה עם איראן ולהכיר במידה זו או אחרת בישראל. פתח חתרה להחליש את ממשל חמאס ברצועת עזה ולהימנע פעם אחר פעם מהבטחתה לערוך בחירות למוסדות הרש"פ אשר, על פי הסקרים, היו מובילים להפסד שלה, ומכאן - לאיבוד השליטה על מוקדי הכוח לטובת חמאס.

צעדות השיבה וסבבי לחימה עם ישראל

המשבר הכלכלי הנמשך ברצועת עזה בתחילת 2018, על רקע התמסמסות הסכם הפיוס עם הרש"פ והיעדר אופק לשינוי מציאות זו, הוביל את הנהגת חמאס לאמץ גישה אקטיבית יותר, כדי להביא למפנה. יוזמה מקומית שקראה לפלסטינים לצעוד בהמוניהם לגדר הגבול עם ישראל אומצה עד מהרה על ידי חמאס כשיטת פעולה והפכה בשנים 2018-2019 לפרויקט הדגל של התנועה. התקבלה, אפוא, החלטה לזיום את צעדות השיבה מדי יום שישי, בין יום האדמה שחל ב-30 במרס ובין יום הנכבה ב-15 במאי, שבמסגרתן אלפי פלסטינים יתקרבו לגדר הגבול ויתעמתו עם כוחות צה"ל באמצעים קרים. לשם כך הוקמו חמישה מחנות אוהלים ממזרח למחנה הפליטים ג'באליא, לעזה, למחנה הפליטים אל-ברייג', לח'אן יונס ולרפיח, שבהם נערכו מיצגים לאומיים, נישאו נאומים חוצבי להבות ומשם יצאו ההמונים להפרות סדר על הגדר. בהמשך, נפתח גם מוקד שישי בפנינה הצפון-מערבית של הרצועה, לא הרחק מקיבוץ וחוף זיקים מעבר לגבול. הצלחת המיזם בראיית חמאס הביאה להארכתו, ובמהלך למעלה משנה וחצי אלפים השחיתו את הגדר, הבעירו צמיגים, ידו אבנים, שיגרו בלוני תבערה ולעיתים אף שילבו אמצעים חמים לעבר חיילי צה"ל.

בצעדות השיבה נהרגו כ-250 פלסטינים ונפצעו אלפים רבים, בעיקר מיירי צלפים לעבר הגפיים התחתונות ומרימוני גז מדמיע. האלימות הגיעה לשיא ב-14 במאי 2018 עם ציון פתיחת השגרירות האמריקנית בירושלים, אז נהרגו 60 פלסטינים סמוך לגדר. חרף המחיר הכבד ששילמו תושבי הרצועה, מבחינת חמאס סללו צעדות השיבה את שביל הזהב. חמאס לקחה סיכון מחושב והעריכה כי הפרות הסדר על הגדר לא יובילו למערכה שאין היא ערוכה אליה בעת ההיא, ומנגד ישראל תהיה מוגבלת בתגובותיה נוכח אירועים שהיו בסף הנמוך של הלחימה. עד מהרה הערכה זו התבררה כנכונה וככזו שפירות רבים לצידה. חמאס הצליחה להחזיר את הסוגיה הפלסטינית ואת מצוקותיה של רצועת עזה לסדר היום העולמי, ובה בעת להשחיר את פניה של ישראל בשל כמות הנפגעים הגדולה. נוסף על כך, הפכו צעדות השיבה לאמצעי לחץ חשוב לשם קבלת הטבות כלכליות וכלי לעקיפת הסנקציות של הרש"פ. בחסות בין-לאומית ובהסכמה ישראלית נוסד מנגנון בסיוע קטר להעברת כספים ודלק לרצועה, ודרך מעברי רפיח וכרם שלום הוזרמו סחורות פנימה. כך, אפוא, כל אימת שחל עיכוב בהעברת הסיוע או כשראשי חמאס לא היו שבעי רצון מקצב האספקה, אפשר

היה להגביר את היקף האלימות על הגדר ולהוביל להישגים בתמורה לשקט.

בד בבד עם צעדות השיבה שנתפסו כלחימה מוגבלת ובעצמות נמוכה, נערכו בשנים 2018-2023 כ-15 סבבי לחימה בין ישראל ובין רצועת עזה, שהתאפיינו במהלומות אש מנגד משני הצדדים, נעדרו תמרון קרקעי, ושיעור האבדות בהם היה נמוך למדי. שלוש פעמים החלו הסבבים כתוצאה משיגורים שגויים שנבעו, לטענת הפלגים הפלסטיניים, מפגיעת ברקים או מתקלות טכניות - שיגור לבאר שבע שב-17 באוקטובר 2018, שיגור לגוש דן ב-14 במרס 2019 ושיגור למושב משמרת בשרון ב-25 במרס 2019. לעיתים, הסבבים נבעו מתוך יוזמה ישראלית בעיקר נגד גא"פ (ג'האד אסלאמי פלסטיני), כתגובה לפיגועי צליפה על הגדר או לשיגורי רקטות לשטח ישראל. סבבים אלה ארכו בדרך כלל בין יומיים לחמישה ימים ונפתחו בסיכול ממוקד של דמויות בכירות בפלוגות ירושלים, הזרוע הצבאית של גא"פ - מבצע "חגורה שחורה" בנובמבר 2019, שבו חוסל בהא' אבו אל-עטא, מבצע "עלות השחר" באוגוסט 2022, שבו חוסל תיסיר ג'עברי, ומבצע "מגן וחץ" במאי 2023 שבו חוסלו ח'ליל בהתיני, טארק עז אל-דין וג'האד ע'נאם. הסבבים הנותרים נפתחו ביוזמה פלסטינית, בדרך כלל על רקע העימותים בקרבת גדר הגבול, והיו קצרים בזמן. חמאס נמנעה בדרך כלל ממעורבות פעילה במרבית הסבבים ואפשרה לגא"פ, שפעלה עימה בתיאום הדוק למדי, להוביל אותם.

בחסות בין-לאומית ובהסכמה ישראלית נוסד מנגנון בסיוע קטר להעברת כספים ודלק לרצועה, ודרך מעברי רפיח וכרם שלום הוזרמו סחורות פנימה. כך, אפוא, כל אימת שחל עיכוב בהעברת הסיוע או כשראשי חמאס לא היו שבעי רצון מקצב האספקה, אפשר היה להגביר את היקף האלימות על הגדר ולהוביל להישגים בתמורה לשקט

עם זאת, היו בתקופה זו שתי חריגות, שבהן יזמה חמאס שני סבבי לחימה מרכזיים בשל פגיעה בדברים שהיו בנפשה. בנובמבר 2018 פתחה חמאס במבצע "חוד החרב" (חד אל-סיף) בעקבות חשיפת כוח של סירת מטכ"ל שפעל בשטח הרצועה, ובמאי 2021 במבצע "חרב ירושלים" (סיף אל-קדס), בשל מה שנתפס בעיניה כפרובוקציות ישראליות בירושלים. במקרה הראשון ראתה חמאס בפעולה הישראלית משום הפרת ריבונות וניסיון לפגוע בבניין הכוח שלה, בעוד המקרה השני - הפגיעה בהר הבית ובמתפללים בעיצומו של חודש הרמדאן - נתפס כחציית קו אדום המחייבת תגובה. שני מקרים אלה גררו תגובת נגד ישראלית חריפה, אך בהיעדר תמרון קרקעי, כפי שחמאס העריכה שיקרה, המחיר עבור עמידה על עקרונותיה השתלם. זאת ועוד, הימנעותה של ישראל מפעולה קרקעית ורצונה להרחיק ככל האפשר את סבב הלחימה הבא אפשרו לתהליך ההתעצמות של חמאס, על שלל מרכיביו, להימשך כמעט ללא הפרעה.

מבנה מגורים שרוף בקיבוץ בארי לאחר 7 באוקטובר. תרגילים רבים נערכו באופן שוטף, תוך שימוש במודלים שדימו את כוחות צה"ל ואת יישובי העוטף. צילום: יואב קרן

תפיסת ההפעלה ובניין הכוח של חמאס

המערכות החוזרות ונשנות בין ישראל ובין רצועת עזה, תדירותם הגבוהה של סבבי הלחימה בין צה"ל ובין הפלגים הפלסטיניים והמהומות הממושכות לאורך הגדר הפכו את הזרוע הצבאית של חמאס לארגון לומד. בתום כל מבצע או סבב בחן דרג הפיקוד שלה את מאזן ההישגים והכישלונות וידע להצביע על הנקודות לשימור או לשיפור. תקופות הרגיעה בין מופעי הלחימה נוצלו להפקת לקחים, להתבוננות עצמית לצורך איתור נקודות תורפה, למילוי מלאי התחמושת, בדגש על רקטות, ולשיפור דרכי הלחימה בעתיד. התבוננות שנלמדו הוטמעו בתהליך ההתעצמות ובתכנון האופרטיבי של חמאס, אשר נועדו לשרת את יעד העל שלה - מערכה עם ישראל שתכליתה

לקרב את קיצה ולהחיש את התפוררותה מבפנים.

ראשי הזרוע הצבאית של חמאס הכירו היטב את יחסי הכוחות בינם ובין צה"ל. הם הבינו כי מול עוצמת האש, בעיקר של חיל האוויר, ומול יכולות המודיעין המתקדמות בהיבטי תצפית והאזנה, יקשה עליהם להתמודד. לפיכך, הם תרו אחר קלף מנצח שיקזז את יכולות צה"ל מחד גיסא ויאפשר להם מיגון אפקטיבי ואורך נשימה מאידך גיסא. התווך התת-קרקעי, שלא היה זר לחמאס עוד מימי האנתפאדה השנייה, ואשר יעילותו הוכחה במלחמת לבנון השנייה בין ישראל לחזבאללה, נתפס כאמצעי המספק את שני הצרכים הללו. כפועל יוצא מכך, לאחר השתלטות חמאס על רצועת עזה ביוני 2007, ובפרט לאחר מבצע "עופרת יצוקה" בינואר 2009, הפך תת-הקרקע לאבן הראשה של תפיסת ההפעלה של חמאס, וכל המערכים הצבאיים שלה הורדו בהדרגה אל מתחת לפני הקרקע.¹⁵

במהלך 15 השנים האחרונות בנתה חמאס - לצד מערך מנהרות התקפיות, שנועדו להעביר את הלחימה לשטח ישראל, וברובן נחשפו במהלך "צוק איתן" ובמהלך בניית המכשול - מערך מסועף וייחודי בסוגו בעומק השטח הבנוי ברצועת עזה, הנאמד באורך של למעלה מ-500 ק"מ.¹⁶ מערך זה אפשר לכל מפקדי השטח הבכירים, בעיקר בדרגות מג"ד ומח"ט, לנהל מתת-הקרקע את הלחימה ובה בעת לשמור על הישרדותם האישית ועל שרשרת פיקוד מתפקדת. הטמנת מערך הייצור מתחת לאדמה, ובפרט של פסי ייצור רקטות בהיקף תעשייתי ושל מעבדות חבלה לייצור מטענים, גם הקשו על צה"ל לפגוע בתשתית אסטרטגית זו וגם אפשרו לחמאס אורך נשימה בהיבטי אמל"ח וניהול כלכלת חימוש גמישה תוך כדי לחימה. מערך חשוב נוסף שהורד למעבה האדמה היה מערך האש שכלל את הרקטות ואת המרגמות. חמאס בנתה אלפי בורות שיגור בכל רחבי הרצועה, שאפשרו ירי רקטות לטווחים שונים ובהפעלה מרחוק בלי לסכן את חוליות הירי בחשיפה. באופן זה התקשה חיל האוויר לפגוע בנקודות השיגור טרם הפעלתן, אנשי מערך האש של חמאס בדרך כלל נותרו חסויים, אפשר היה לשמור על רצף שיגורים בכמות ובאיכות לאורך זמן, ואף לנהל תוכנית אש סדורה ומתואמת מול מטרות במרחב, לצורכי

תודעה ולהעברת מסרים.

לצד ההישענות על תת-הקרקע כבסיס המתכלל את מרבית היכולות הצבאיות, בנתה חמאס את כוחה במהלך השנים באופן מכוון למימוש התכלית המבצעית ובהתאם לשיטת הפעולה הנבחרת שלה הן בהגנה הן בהתקפה. בניין הכוח שלה נבנה על בסיס חמש אבני יסוד - תכנון אופרטיבי, פיקוד ושליטה, כוח אדם, אמל"ח ואימונים והכשרות - והפך את הזרוע הצבאית של חמאס לצבא בעל מבנה היררכי ומערכים תומכי לחימה, הפועל בהתאם לתוכנית מבצעית סדורה ומצויד בכוח אדם מיומן ובאמל"ח מגוון.

● תכנון אופרטיבי - חמאס הכינה עצמה למערכה צבאית הן בהתקפה הן בהגנה, ובשני המצבים חתרה לכך שזו תהיה רב-זירתית, במטרה להקטין את היקף הפגיעה של צה"ל ברצועת עזה על ידי פיצול הקשב והמאמצים שלו. תוכנית ההתקפה של חמאס התמקדה בהעברת הלחימה לשטח ישראל, ושיטת הפעולה הייתה פריצה במפתיע של כוחות מובחרים, בהיקף ניכר, בעשרות נקודות לאורך קו הגבול. עד 2014 הכוונה הייתה להחדיר לנגב המערבי מאות פעילי נוח'בה דרך מנהרות חוצות גדר, אך "צוק איתן" סיכל זאת.¹⁷ לאחר 2014 ובפרט לאחר העבודות על המכשול, שהביאו בשנים 2017-2019 לגדיעתן של כ-20 מנהרות התקפיות, התמקדה חמאס בפלישה על הקרקע, תוך שילוב פעולות איגוף מהאוויר באמצעות כטב"מים וטרקטורונים מעופפים, ומהים על ידי נחיתה בסירות על חוף זיקים ושימוש בצוללנים. תזמון ההתקפה תוכנן למועד שבו ישראל תהיה מוכנה פחות וכוחותיה בקו יהיו מדוללים [הדממת פסח/הדממת סוכות/שבתות], באופן שיוביל למקסום הכוח ולמיטוט תפיסת ההגנה של ישראל בגזרת הרצועה. על ידי כך אפשר יהיה לגרום לנזק רב ולמספר אבדות גבוה, תוך הטלת אימה, ואף להשיג קלפי מייקוח לצורך עסקת חילופי אסירים בעלת ערך. בכל האמור לתוכנית ההגנה, ההערכה בחמאס הייתה כי תמרון עמוק של צה"ל ברצועת עזה בוא יבוא, בפרט אם וכאשר תמומש תוכנית ההתקפה. לנוכח האסימטריה המובהקת ביחסי

(יאסין 105) יוצר באופן המוני גם כן עד כדי הפיכתו לנשק אישי לפעילי הזרוע הצבאית על מנת שהשימוש המוגבר בו ישבש בבוא העת את התמרון של צה"ל ברצועת עזה. כמו כן, פותחו אמצעים שנועדו לעקוף את המכשול בגבול, כמו כטב"מים המסוגלים להטיל חימוש וכלי שיט תת-מימיים לחדירה מהים.

● אימונים והכשרות - הגדלת סד"כ הזרוע הצבאית, ייצור אמל"ח מגוון, הפקת לקחים מסבבי לחימה קודמים והטמעתם בתכנון האופרטיבי, היו כשלעצמם חשובים, אך לא מספיקים דיים כדי לממש את התכלית המבצעית. כדי להפוך את התוכנית למעשית, חמאס נדרשה להכשיר את אנשיה ליום פקודה, ולשם כך הקדישה הזרוע הצבאית חלק ניכר משגרת יומה לאימונים ולחניכה. חוברות הדרכה בתחומים צבאיים שונים הופצו הן באופן קשיח הן באופן דיגיטלי לפעילים, חלק ממגוויסי הזרוע הצבאית נשלחו לקורסים ולהשתלמויות בחו"ל, ותרגילים רבים נערכו באופן שוטף, תוך שימוש במודלים שדימו את כוחות צה"ל ואת יישובי העוטף. בין השאר, החל מ-2020 נערך מדי שנה בדצמבר, תרגיל מקיף תחת שם הקוד "המשענת האיתנה" אשר שילב את הזרועות הצבאיות של כל עשרת הפלגים ברצועה. אלה תרגלו במשותף ירי רקטות, הסתערות על מחנות צבא ויישובים אזרחיים, השתלטות על טנקים וחטיפת חיילים.

החל מ-2020 נערך מדי שנה בדצמבר, תרגיל מקיף תחת שם הקוד "המשענת האיתנה" אשר שילב את הזרועות הצבאיות של כל עשרת הפלגים ברצועה. אלה תרגלו במשותף ירי רקטות, הסתערות על מחנות צבא ויישובים אזרחיים, השתלטות על טנקים וחטיפת חיילים

סיכום

שימור ממשל חמאס ברצועת עזה בכל מחיר, בכלל זה מאמצים לפיוס פנים-פלסטיני שלא צלחו, היה תנאי יסוד לבניין הכוח של הזרוע הצבאית שלה כהכנה למערכה בישראל. במהלך כ-15 שנה הקימה חמאס בעמל רב צבא של ממש בעזרת מנגנוני התנועה בחו"ל וערכה את ההתאמות הנדרשות במבנה הארגוני שלה, בהתאם למבחני הזמן ולקריאת המציאות מבעד לעיניה. גם החיכוך התמידי שקיימה עם צה"ל בגבול הרצועה ובסבבי הלחימה חידד את יכולותיה והכשיר את פעיליה עקב בצד אגודל, בתהליך למידה ארוך טווח. כך, אפוא, ערב 7 באוקטובר 2023 עמד לרשותה כוח צבאי מאומן ומצויד היטב, מערך תת-קרקעי חסר תקדים בהיקפו ומערך אש אשר מנה אלפי רקטות ובורות שיגור. כל המרכיבים הללו שולבו בתוכנית מבצעית התקפית, שיושמה באופן מפתיע ומדויק כל כך בשטחה הריבוני של ישראל, ועתידה להילמד דורות רבים קדימה במיטב המכללות הצבאיות.

מאמר זה הוא פרי שיתוף פעולה בין "מערכות" למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

הכוחות, ובהיעדר יכולת להתמודד עם חיל האוויר ואגודות השריון, תכננה חמאס להערים קשיים על התמרון, לשבש ככל האפשר ולהאריך את משכו. השיטה התמקדה בלחימה בארבעה ממדים בשטח הבנוי (גגות, מבנה, פני הקרקע ותת-הקרקע), תוך ניצול הנוכחות של האוכלוסייה האזרחית והצפת השטח במטעני חבלה ובטיילי נ"ט. באופן זה היעד היה להביא לאבדות כבדות בקרב החיילים, דבר שיוביל בהכרח לתסיסה בחברה הישראלית, ולפעילות אגרסיבית של צה"ל אשר תוביל להרג המוני של האוכלוסייה המקומית ותגרום להשחרת פניה של ישראל בעולם. השילוב בין הנוק הפיזי לצה"ל ובין הפגיעה המדינית והתדמיתית בישראל נועד להוביל ללחץ בין-לאומי שבסופו יוביל להפסקת הלחימה ולשימור ממשל חמאס ברצועת עזה.

● פיקוד ושליטה - הזרוע הצבאית נבנתה במוטת שליטה רחבה בכל רצועת עזה ובחלוקה למרחבים שכיסו את תאי השטח שלה באופן מלא. לחמאס היו חמש חטיבות מרחביות (צפון הרצועה, עזה, מרכז הרצועה, חאן ינוס ורפיח) אשר כללו יחדיו 24 מסגרות גדודיות וקרוב ל-100 מסגרות פלוגתיות. לכל חטיבה היו גם מערכי לחימה תומכים כגון אש, מודיעין וייצור אמל"ח וכוחות אוויר וים, אשר אפשרו לה לנהל לחימה בזרתה באופן בלתי תלוי במרחבים אחרים. כמו כן, לכל מסגרת צבאית היו פירים פזורים בשטח הבנוי שאפשרו לחימת גרילה, ומערכת תת-קרקעית בעלת תקשורת קווית שאפשרה את שרידות הפיקוד ואת היכולת להעביר פקודות, לחלוק מודיעין ולתאם פעולות.

● כוח אדם - הפיקוד הבכיר של הזרוע הצבאית בדרגות מח"ט, מג"ד ומפקדי מערכים תומכי לחימה הסתמך על אנשים עתירי ניסיון קרבי. רובם מבוקשים זה 20 שנה ויותר על ידי כוחות הביטחון ולקחו חלק בכל המערכות הצבאיות המרכזיות מול צה"ל. יכולתם לשרוד תקופה כה ארוכה אפשרה להם להנחיל את הידע הרב שצברו לפעילים רבים. אובדן מאות אנשים בדרג הלוחם ב"צוק איתן" הוביל לצורך למלא את השורות החסרות, אך גם לתובנה שיש להגדילן בהיקף ניכר מבעבר. לשם כך, ערכה תנועת חמאס מדי סוף שנת לימודים מחנות קיץ עבור תלמידי בתי הספר התיכוניים, בהם אימנה רבבות מהם בשימוש בנשק וחינכה אותם על ברכי משנתה. באופן זה איתרה מועמדים פוטנציאליים לגיוס, ומדי שנה גדלה בהתמדה מצבת לוחמיה. העלייה בכמות הפעילים אפשרה גם לזקק מתוכם את הטובים שבהם, הן מבחינת כושר גופני ורמה אישית הן מבחינת הלהט הדתי, ובכך להגדיל גם את כוח הנוח'בה עד כדי גדוד עילית בכל חטיבה מרחבית.

● אמל"ח - תנועת חמאס הייתה מודעת למגבלות להבריה נשק תקני מבחוץ לתוך רצועת עזה, אך כדי לממש את התכלית המבצעית הן בהגנה הן בהתקפה היא נדרשה להיקפים רחבים של רקטות, מטעני חבלה, רובי צלפים ונשק נ"ט. לשם כך, טובי המוחות במערך הייצור שלה, אשר עבדו מול לשכת הבינוי בחו"ל, הצליחו להכניס לרצועה חומרי גלם רבים, שאפשר היה להמירם לשימוש צבאי ולהקים תעש מקומי. עלה בידיהם להקים רשת סדנאות ופסי ייצור מעל הקרקע ומתחתיה, ובדרך זו הביאו לייצור המוני של רקטות שהטווח שלהן גדל בהתמדה עד כדי 250 ק"מ (רקטת עיאש 250). על ידי כך אפשר היה לייצר מסה של אש ולאטגר את מערך כיפת ברזל של צה"ל במקבצי שיגור צפופים. נוסף על כך, נשק הנ"ט

השפעת חיכוך צבאי במרחב הימי על הביטחון הלאומי של ישראל: תקיפות החות'ים בים האדום ובים הערבי

מלחמת "חרבות ברזל" והחיכוך באזור באב אל-מנדב מדגישים את המתח שבין עצמאות ישראל והבטחת חופש הפעולה שלה, ובין ההכרח בשיתוף פעולה בין-לאומי במרחב הימי. על ישראל לפעול לגיבוש קואליציות במרחב בהרכבים ומטרות שונים, ממקום של עוצמה

נזק לספינה שהחות'ים תקפו. כך ארגון טרור תת-מדינתי, עם יכולות תקיפה זולות אך בעלות משמעות אסטרטגית, משבש את נתיבי הסחר הבין-לאומיים. צילום: Indian Navy Spokesperson

שיט. במשך השנים ישראל גם צמצמה את צי הסוחר המקומי שלה ונמנעה משותפות באמנות בין-לאומיות הנוגעות למשפט הים. בעשור האחרון מגמה זו משתנה באופן ניכר עקב גילוי מרבצי גז נרחבים מול חופי ישראל, כמו גם העמקת שיתופי פעולה עם מדינות מזרח הים התיכון מצד אחד, ומדינות המפרץ הערבי מצד אחר, סביב צורכי הגנה משותפת ומסחר. מאמר זה יצביע על המתח שבין מדיניות הביטחון המסורתית של ישראל, המאופיינת בבידוד יחסי מהאזור שלה, ובין הצורך לשתף פעולה עם מדינות אחרות במרחב הימי שלה כדי לגוון ולחזק את דרכי הפעולה האפשריות להתמודדות עם אירועים מסוגים אלו בעתיד.

החיכוך הצבאי בים הערבי והיווצרותן של קואליציות ימיות

ב-19 באוקטובר 2023 תקפו החות'ים מתימן את ישראל באמצעות שיגור כטב"מים וטילי שיט שיורטו על ידי המשחתת האמריקנית USS Carney וערב הסעודית. החיכוך

למרחב הימי חשיבות מיוחדת בתורת הביטחון הלאומי של ישויות מדיניות במערכת הבין-לאומית. הביטחון הלאומי של כל מדינה עם מוצא לים כולל שורה של היבטים הקשורים מטבעם לפעילות ימית ולביטחון שיט, כגון הגנה על גבולות ימיים ומניעת חדירה של ציים זרים לשטחי המדינה, ייצוא וייבוא סחורות ומשאבי אנרגיה מהים, יחסי חוץ ושיתופי פעולה עם מדינות אחרות החולקות את אותו מרחב ימי. עם זאת, המרחב הימי מכיל מאפיינים ייחודיים, כגון מרחקים עצומים, המקשים על אכיפת גבולות ימיים והבטחת חופש השיט באופן חד-צדדי. מאפיינים אלה מעודדים שיתופי פעולה בין מדינות כדרך להגביר את חוסנה של כל אחת מהן.

במהלך השנים לא זכה המרחב הימי ליחס מעמיק בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, חרף החשיבות של הים לביטחונה ולכלכלתה. בשל הנטייה לפעול בצורה מבודדת בתחושת "מצור" ובידוד אזורי, ישראל נמנעה מלהגדיר את גבולותיה הימיים במשך השנים, או מלקדם שיתופי פעולה עם מדינות האזור סביב מיזמים ימיים הנוגעים לסביבה, אנרגיה או ביטחון

אל"ם אחסאן דקסה,
מח"ט 401

אל"ם ארז בן ציון,
רמ"ח אמל"ח, חיל הים

גיל בן עמי,
סגן בכיר לראש מלמ"ב,
משרד הביטחון

קרן שחר,
סגנית בכירה ליועצת
המשפטית, משרד החוץ

האחרון בתקיפות נובע בעיקרו מהאינטרסים של החות'ים, אשר מאבדים לגיטימציה בתימן ולא מצליחים להתקדם עם הסכם השלום מול ערב הסעודית, שעיקרו הכרה בהם כשולט לגיטימי בתימן. נסיבות אלה מתלכדות עם ההקשר הרחב יותר של השאיפות האזוריות של איראן ותמיכתם בחות'ים. כ־20 אלף ספינות מסחריות עוברות דרך הים האדום ומפרץ עדן מדי שנה, מה שהופך את האזור הזה לבסיס למסחר בין־לאומי. ההתקפות הן גם סיכון סביבתי, שהתממש ב־18 בפברואר 2024, עם טביעתה של אוניית הצובר רובימאר שנשא 41,000 טון דשן.⁴ אירוע זה האיר זרקור גם על חשיבות תגובה בין־לאומית מתואמת להבטחת יציבותן של שרשראות אספקה גלובליות.⁵

התגובות הבין־לאומיות לתקיפות החות'ים היו מגוונות, ושיקפו את האינטרסים של מדינות האזור, כמו גם את חשיבות מרחב הים האדום והמפרץ הערבי למעצמות הגדולות וההשפעה של אירוע נקודתי יחסית בים על המערכת הבין־לאומית. יותר מכול הן יצרו חלוקה מובהקת של שני צירים באזור: ציר אחד של מדינות המערב, תוך תמיכה לוגיסטית ממדינות המפרץ הערביות, ירדן ומצרים, וציר שני שעיקרו איראן, רוסיה וסין. האינטרסים והאינטראקציות בין השחקנים הללו יוצרים תמונת מצב מורכבת, שבה כל שחקן מפעיל את האסטרטגיות שלו בתוך הקואליציה המתגבשת כדי לשמור על אינטרסים לאומיים בזירה המתוחה של המרחב הימי.

השפעות האיום על הביטחון הלאומי של ישראל

האיום מכיוון החות'ים עבר שינוי מאיום שטיבו עקיף, הבא לידי ביטוי בתקיפת כלי שיט עם זיקה לישראל באזור באב אל־מנדב, לאיום ישיר שהתבטא בירי טילים וכטב"מים על אילת ובהמשך שיגור כטב"ם לתל אביב. ישראל נמנעה במשך תקופה ארוכה מלהגיב למתקפות החות'ים גם לאחר שתקפו ספינות שהיו בדרך לישראל וספינות בבעלות פרטית של ישראלים, ואף נמנעה מלהגיב כאשר שיגרו טילים וכטב"מים למרחב אילת. במקום זאת נקטה ישראל אסטרטגיה של מניעת חיכוך ישיר עם החות'ים, הותירה דה־פקטו את הבעיה לקואליציה בין־לאומית ובחרה להתייבב במאמץ ההגנתי על שטחה בלבד. רק ב־20 ביולי 2024, לאחר תקיפת כטב"ם בתל אביב שגרם למותו של אזרח ישראלי, הגיבה ישראל בתקיפה ישירה ופומבית בנמל חודידה בתימן, המצוי בשליטת החות'ים.

תהליך קבלת החלטות זה שונה מאירועי עבר, שבהם הגיבה ישראל נגד פגיעה איראנית בספינה ישראלית, ויצרה בסמיכות זמנים משוואת הרתעה שלפיה פגיעות בנכסים ישראליים יענו

הסלים כאשר תקפו החות'ים ספינות אזרחיות בכטב"מים ובטילים, וחטפו את ספינת הסוחר Galaxy Leader. תוקפנות זו הובילה לתגובה בין־לאומית לשמירה על המסדרון הימי החיוני. ארצות הברית, המכירה בחשיבות האסטרטגית של הים האדום לסחר העולמי ולביטחון אזורי, עמדה בראש הקמת כוח משימה Prosperity Guardian, יוזמה ביטחונית רב־לאומית שמטרתה להבטיח את חופש השיט באמצעות הגנה על ספינות סוחר מפני החות'ים. המבצע זכה לתמיכה מקואליציה של מדינות כולל בריטניה, בחריין, קנדה, צרפת, איטליה, הולנד, נורווגיה, סיישל וספרד. יוזמה זו פועלת תחת הכוחות הימיים המשולבים ומתמקדת לא רק באבטחת השיט בים האדום אלא גם במפרץ עומאן, האוקיינוס ההודי, המפרץ הפרסי ומפרץ עדן מפני איומים שונים כולל פירטיות והברחות.¹ יוזמה נוספת, התקפית במהותה, היא מבצע "קשת פוסידון" (Operation Poseidon Archer – OPA), בהובלת ארצות הברית ובריטניה, עם תמיכה מאוסטרליה, בחריין, קנדה, דנמרק, הולנד וניו זילנד.²

בהיעדר משטר ייחודי המסדיר את ההתנהלות במצרי באב אל־מנדב, הם כפופים למשטר הימי הכללי הקבוע ב־UNCLOS (United Nations Convention on the Law of the Sea), המאפשר חופש שיט במצרים ברחבי העולם ומקנה זכות מעבר (passage) וזכות בלתי ניתנת להשעיה של מעבר בתום לב אובייקטיבי (non-suspendable innocent passage objectively) במצרים.³

בהיעדר משטר ייחודי המסדיר את ההתנהלות במצרי באב אל־מנדב, הם כפופים למשטר הימי הכללי הקבוע ב־UNCLOS, המאפשר חופש שיט במצרים ברחבי העולם ומקנה זכות מעבר וזכות בלתי ניתנת להשעיה של מעבר בתום לב אובייקטיבי במצרים

נכון למועד כתיבת שורות אלה החות'ים, בגיבוי איראן, תקפו יותר מ־70 ספינות על ידי שיגור של יותר מ־190 התקפות כטב"מים וטילים על ספינות סוחר. כך ארגון טרור תת־מדינת, עם יכולות תקיפה זולות אך בעלות משמעות אסטרטגית, משבש את נתיבי הסחר הבין־לאומיים ומשפיע על היציבות האזורית והכלכלה העולמית. ההערכה היא כי על אף שהחות'ים מקשרים את ההסלמה האחרונה למלחמה בעזה, הזינוק

המשחתת האמריקנית USS Carney מיירטת טיל חותי' ששוגר לישראל, 2023. תוקפנות החות'ים הובילה לתגובה בין-לאומית לשמירה על המסדרון הימי החיוני. צילום: צי ארצות הברית

מאיום על ביטחון ההפלגה אליה וממנה בנתיבי השיט החיוניים. בעבר חסימה מעין זו של נתיב שיט חיוני כגון מצרי טיראן, טרום מלחמת ששת הימים, הייתה עילה למלחמה ("קאזוס בלי"). המתקפה החות'ית פגעה בפועל בכלכלת ישראל, אולם לא בצורה ניכרת, וייתכן שהיא אף קידמה שיתופי פעולה אזוריים בין ישראל לשכנותיה כדי להקים מסדרון תשתיות יבשתי לעקיפת הים האדום. בכל זאת החסימות שיצרו החות'ים חשפו חולשות מסוימות במשק הישראלי, הנובעות מהתלות שלה בייבוא חומרי בסיס, לצד המחסור בצי סוחר ישראלי, העומד לרשות המדינה בעת חירום כדי לספק לה סחורה ולעגון בנמליה, כאשר חברות זרות מסרבות לעשות זאת משיקולים ביטחוניים או כלכליים שונים. אומנם שיבושים בנתיבי השיט באזור באב אל-מנדב התרחשו גם לפני המלחמה, אך מאז תחילת מתקפות החות'ים הם איום ממשי על הסחר והכלכלה הגלובליים, כמו גם על הכלכלה הישראלית. אפשר לראות את השינוי בתנועה הימית בתעלת סואץ לאחר שחלקה עבר למסלול ארוך יותר מסיבב לאפריקה.⁶ ב-2022 עמד ההיקף הכלכלי של מצרי באב אל-מנדב במונחי ייבוא ישראלי על 23.5 מיליארד דולר מתוך 73.4 מיליארד ייבוא דרך הים, בעוד שהייצוא הישראלי באותה שנה עמד על 4.7 מיליארד מתוך 26.3 מיליארד ייצוא דרך הים.⁷ מפרסומים שונים עולה כי חברות ספנות גדולות הודיעו על

בתגובת נגד. במקרה דנן, ייתכן שהדבר נבע מאינטרס הדדי של הקואליציה ושל ישראל. באמצעות פגיעה בנתיבי סחר של מדינות שונות, החות'ים מעוניינים להפעיל לחץ על ישראל כדי להפסיק את המלחמה בעזה או לכל הפחות לצמצם את עצימותה. בהקשר זה, נשאלת השאלה אם העובדה שישראל נשענת על קואליציה בין-לאומית שתפתור את הבעיה משרתת את הביטחון הלאומי שלה, או מפעילה עליה לחץ לשנות את מדיניותה כיוון שזו גוררת מדיניות אחרות לתוך מלחמה אזורית. עד היום גורמי הכוח שרצו להשפיע על ישראל פעלו מולה ישירות, גם אם ממרחק, לרבות באמצעות כוחות פרוקסי ולרבות כלפי שלוחות ישראליות בעולם כגון שגרירויות וסמלים ישראליים. החידוש באיום הנוכחי הוא מימוש איום צבאי נגד מדינות שתומכות בישראל, או לכל הפחות לא לוחצות עליה. מודל תקדימי זה עלול להופיע גם במקומות אחרים בעולם, והוא מודגש במיוחד במצרים ואזורי משנק ימיים שבו קל יחסית ליצור הפרעה עולמית באמצעות פעולות צבאיות נקודתיות ופשוטות.

היבטי ביטחון לאומי-כלכלי

חופש השיט חיוני לכלכלה העולמית, ולכלכלת ישראל בפרט. ביטחונה הלאומי של ישראל מושפע באופן מיידי מחסימה או

עליית מחירי ההובלה הימית לישראל. לדוגמה "צים" הודיעה בדצמבר 2023 על הכפלת עלות שילוח המכולות.⁸ הודעתן של ענקיות ההובלה העולמיות "מארסק" ואף של "צים" הישראלית שאין בכוונתן לעבור במצרי באב אל-מנדב מצביעה על השפעה פסיכולוגית שיוצרת מעין אפקט דומינו על חברות אחרות. על אף שתקיפות החות'ים כשלעצמן לא פגעו באופן ניכר בכלכלת ישראל, התארכות המלחמה עלולה לגרום לעליית מחירים איטית ולהתרוקנות מחסני היבואנים ושרשראות האספקה השונות, בעיקר במוצרים המגיעים מאסיה. הכלכלן הראשי הודיע כי ההשפעות הישירות של התקפות מחירי התובלה הימית מוגבלות. הוא צופה כי עלייה בשיעור של 160% במחירי הובלה ימית תבוא לידי ביטוי בנקודת אחוז אחת למדד המחירים לצרכן בשנה הקרובה.⁹

באמצעות פגיעה בנתיבי סחר של מדינות שונות, החות'ים מעוניינים להפעיל לחץ על ישראל כדי להפסיק את המלחמה בעזה או לכל הפחות לצמצם את עצימותה. בהקשר זה, נשאלת השאלה אם העובדה שישראל נשענת על קואליציה בין-לאומית שתפתור את הבעיה משרתת את הביטחון הלאומי שלה, או מפעילה עליה לחץ לשנות את מדיניותה

בשל מורכבות המעבר במוצרים, התגבש בה בעת גם מעין מסדרון יבשתי כחלופה או תוספת אפשרית לדרך הימית. הסעודים, למשל, אימצו את החלופה היבשתית לאחר הפגיעה בנמל ג'דה. העברת הסחורות והנפט באופן יבשתי אפשרה להם לעקוף את הצורך במעבר במוצרים וחיידד את החשיבות של כינון חלופה יבשתית לציר הודו (אסיה)-אירופה דרך ערב הסעודית, איחוד האמירויות, ירדן וישראל, המכונה חלופת IMEC (India-Middle East-Europe Economic Corridor). ציר זה עשוי לתת מענה חלקי למעבר ולקצר את משך ההובלה. הסכמתן של ערב הסעודית ואיחוד האמירויות בתקופת מלחמת "חברות ברזל" לאפשר מסדרון יבשתי בשטחן, חשובה להיתכנות המהלך הנרחב יותר.

היבטי יחסי חוץ והיבטים גאופוליטיים

הקהילה הבין-לאומית, בהובלת ארצות הברית ובריטניה ובהשתתפות לא מעט מדינות נוספות, מתייחסת לתקיפות החות'ים במרחב הימי כאירוע בין-לאומי רחב, על רקע הפגיעה הכמעט בלתי מבחינה בכלי שיט והנוק העצום בתחומי הביטחון, הסחר, הכלכלה, משק האנרגיה והסביבה הגלובליים. מועצת הביטחון אף אימצה החלטה המגנה את התקיפות החות'יות באזור באב אל-מנדב וקוראת להם להפסיק, על דעת כל המעצמות שיכולות היו להטיל וטו.

חברות הקואליציות שהתגבשו להגנה ולהתקפה באזור מעדיפות, ככל הנראה, שישראל לא תצטרף אליהן פומבית כדי לאפשר השתתפות רחבה ככל האפשר של מדינות האזור, אשר לחלקן אין יחסים דיפלומטיים עימה, וחלקן חוששות

מלהיתפס כמשתפות פעולה עם ישראל בעת המלחמה בעזה. במובן זה, ועל רקע החשיבות שישראל מייחסת לעצמאותה הביטחונית ולעקרון ההרתעה, היא זוכה להערכה על שאינה מתעקשת לפעול ישירות. אין זה שולל בהכרח קיומם של שיתופי פעולה מסוגים אחרים בהקשר זה ברמת התיאום וברמה המודיעינית.

נראה כי בעת הזו, טוב לישראל לא להיות בקדמת הבמה בעניין זה, כל עוד מדינות חזקות אחרות, מקבלות אחריות ופועלות לשם פתרון הבעיה. גם מעשית, נראה כי לישראל אין עניין להעמיק מעורבות בגזרה נוספת בזמן ניהול מלחמה בעזה והתמודדות בגזרות נוספות. אף על פי שיש לה עניין שבעיית חופש השיט בבאב אל-מנדב תיפתר, אין לה עניין לקבל על עצמה את האחריות להובלת הפתרון.

מתחילה, פעלו הגיבוי והסיוע האמריקניים סביב החיכוך במרחב הימי בבאב אל-מנדב מעבר למצופה, כאשר ארצות הברית יירטה טילים חות'ים ששוגרו לעבר ישראל, והם נמשכים עד עתה במסגרת ההובלה האמריקנית של בינאום האירוע. גם כאשר יש אי הסכמות בשל המלחמה בעזה, נראה כי התיאום בעניין מרחב זה שמור ובטוח. כך גם מצד מדינות הסכמי אברהם, הרושם הוא כי הברית החדשה מחזיקה מעמד היטב, וכי הנורמליזציה לא נפגעה, אולי אפילו התחזקה במובנים מסוימים, במיוחד בכל הקשור למציאת פתרונות משותפים לחסימה בפועל של המצרים.

האירוע חיזק גם את זהות האינטרסים בין ישראל לערב הסעודית, הנאבקת באיום החות'י זה שנים. הסעודים אומנם מנסים לפתור את הבעיה שלהם מול החות'ים גם באופן עצמאי, בלי לכרוך אותה בבעיה הגלובלית, אולם ההתמודדות המשותפת עם אותו פרוקסי איראני ועם נזקים כלכליים דומים מקדמת שיתוף פעולה למציאת פתרון משותף, כמו המשאיות העוברות דרך ירדן וישראל לנמל חיפה ושיתופי פעולה פוטנציאליים נוספים, המערבים גם מעגלים רחבים יותר, כגון IMEC.

חברות הקואליציות שהתגבשו להגנה ולהתקפה באזור מעדיפות, ככל הנראה, שישראל לא תצטרף אליהן פומבית כדי לאפשר השתתפות רחבה ככל האפשר של מדינות האזור, אשר לחלקן אין יחסים דיפלומטיים עימה. במובן זה, ועל רקע החשיבות שישראל מייחסת לעצמאותה הביטחונית ולעקרון ההרתעה, היא זוכה להערכה על שאינה מתעקשת לפעול ישירות

חסימת מצרי באב אל-מנדב אומנם הובילה לסגירת נמל אילת אך היא פגעה קשות במצרים (תעלת סואץ, שעליה מתבסס חלק ניכר מכלכלתה) ובירדן (נמל עקבה, הגישה היחידה של ירדן ליים). שתי המדינות, אשר הממשלות שלהן מצויות ביחסים ביטחוניים וכלכליים קרובים עם ישראל, לא יכולות להרשות לעצמן לצאת באופן פומבי ונחרץ נגד החות'ים, כי

תרגיל ימי בין-לאומי בבחרין בהובלת הצי האמריקני. פעילות מסוג זה מרתיעה תוקפים אפשריים, בשל הפגנת אחדות וכוח של מדינות האזור. צילום: אתר צה"ל

הנוכחי לא רק שסין נתפסה בחולשתה ובחוסר יכולתה להשפיע באזור זה, אלא גם התחדדה עמדתה האנטי-ישראלית הבסיסית הן בקשר לסכסוך עם הפלסטינים, והן בקשר לצי הסוחר שלה. האחרון לא הגיע בחודשים האחרונים לישראל בשל איומי החות'ים. לא מן הנמנע שהתגובה הסינית מושפעת גם מהחלוקה הגאופוליטית הברורה באירוע הרחב יותר בין ארצות הברית ובנות בריתה, שעמדו בבירור לצד ישראל, ובין האחרים. עם זאת, היחסים עם סין חשובים לישראל ואין לה אינטרס להרחיב את הסדק הזה, אולם מדובר במופע נוסף המחדד את השאלה היכן ישראל ממוקמת בגאופוליטיקה העולמית ומה מנעד הציפיות הריאליות מיחסיה עם סין.

רוסיה אומנם קשורה פחות לחיכוך הימי בבאב אל-מנדב מבחינה גאוגרפית, אולם תגובתה הכללית, שיתוף הפעולה והגיבוי ההדדי עם איראן, אשר מממנת, מאמנת ומתחזקת את החות'ים, וכן הפעולות האקטיביות של רוסיה נגד ישראל ב"חרבות ברזל", יכולים לגרום לחדש של היחסים בין שתי המדינות. רוסיה היא הנהנית העיקרית מהסטת תשומת הלב העולמית מהמלחמה באוקראינה לזירות אחרות בעולם, כמו עזה או אזור באב אל-מנדב, על כן יש לה אינטרס ישיר להעצים את המשברים הללו. לנוכח השנתיים האחרונות, אין ספק כי רוסיה מחויבת לאיראן, ומשכך העמיקה את אחיזתה בציר העוין את ישראל. גם כאן, כמו מול סין, החיבור החזק

הדבר עלול להעמיד אותן מבחינה ציבורית לצד ישראל, עמדה שהציבור בשתי המדינות לא יוכל להכיל, לא בשגרה ובייחוד לא בעת מלחמה. עם זאת, שתי המדינות ממשיכות לקיים שיתוף פעולה קרוב עם ישראל, כולל גיבוש מיוזמים כלכליים לעקיפת החסימה דה-פקטו של מצרי באב אל-מנדב.

רוסיה אומנם קשורה פחות לחיכוך הימי בבאב אל-מנדב מבחינה גאוגרפית, אולם תגובתה הכללית, שיתוף הפעולה והגיבוי ההדדי עם איראן, אשר מממנת, מאמנת ומתחזקת את החות'ים, וכן הפעולות האקטיביות של רוסיה נגד ישראל ב"חרבות ברזל", יכולים לגרום לחדש של היחסים בין שתי המדינות

מנגד, החיכוך במרחב הימי הבלטי את חולשת היחסים של ישראל עם סין. היחסים מבוססים זה כמה עשורים על שיתוף פעולה בתחומים כלכליים בלבד, על רקע היריבות בינה ובין ארצות הברית, ומאז פרשות הפלקון (2000) וההארפי (2004), במסגרתן הבהירה ארצות הברית לישראל את החשיבות שהיא מייחסת להפסקת היחסים הביטחוניים עם סין.¹⁰ באירוע

לאיראן כבר משפיע על אופי היחסים בין המדינות. אין בכך כדי להפסיק שיתופי פעולה והבנות קיימים מול רוסיה ביחס לסוריה וביחס לסוגיות נוספות, אולם נכון יהיה לבחון אותם מחדש.

פן נוסף, חשוב לא פחות מבחינת מדיניות החוץ של ישראל, הוא ההכרה הברורה כי החות"ם הם פרוקסי איראני.¹¹ הקישור מופיע בהכרזות האמריקניות ואף עולה מדיוני מועצת הביטחון. הקישור לא נכנס להחלטה האחרונה (2024) באופן מפורש בשל פשרה על ניסוח בין רוסיה, שסירבה לנקוב בשמה של איראן, ובין ארצות הברית ובריטניה, שסירבו להכניס אזכור מפורש למלחמה בעזה.¹² במובן מסוים, האירוע, על השלכותיו הגלובליות הקשות, משחיר את איראן וחושף את מה שישאל טוענת לגביה כבר שנים בנוגע לתמיכה בטרור והפעלת גורמי פרוקסי,¹³ למרות הטענות כי ההשפעה האיראנית על החות"ם מוערכת יתר על המידה.¹⁴

היחסים עם סין חשובים לישראל ואין לה אינטרס להרחיב את הסדק הזה, אולם מדובר במופע נוסף המחדד את השאלה היכן ישראל ממוקמת בגאופוליטיקה העולמית ומה מנעד הציפיות הריאליות מיחסיה עם סין

המלצות

מתחזקת ההבנה כי ישראל נדרשת לשינוי תפיסתי בנוגע למקומה במרחב הימי של האזור. שינוי זה מאתגר את התפיסה המסורתית של ישראל שהיא "עם לבדד ישכון", והחשיבות שהיא מייחסת לעצמאותה וחופש הפעולה הצבאי שלה. מול זה ניצב הצורך הגובר בשיתוף פעולה בין-לאומי במרחב הימי, אשר מטבעו מחייב ביתר שאת בניית שותפויות עם מדינות אחרות באזור, מעצם הפריסה הגאוגרפית של המדינות במרחב והפריסה הימית של כלי שיט. מדינה אחת לבדה לא יכולה לשלוט על כל המעברים הימיים המובילים לנמליה, וגם לא על ביטחון השיט בנתיבי סחר בין-לאומיים.

המציאות של העשורים האחרונים, שבה הסחר הגלובלי בין מזרח למערב התעצם בצורה חסרת תקדים, קיבלה קריאת השכמה בדמות מתקפות החות"ם, שהדגימו עד כמה חסופים נתיבי סחר מרכזיים לפעולות חבלה זולות יחסית ומתוחכמות. במקרה של אזור הים האדום, חיזוק שיתוף הפעולה הימי הבין-לאומי חיוני מכיוון שישראל לא יכולה לאבטח ביעילות את כל המסדרונות הימיים החיוניים לה. שיתוף פעולה מודיעיני בין מדינות המפרץ הערבי, הים האדום והים התיכון, כמו גם שיתוף משאבים ושיטות עבודה מומלצות בין ציי חיל הים של כל מדינה, יוביל לשיפור האבטחה הכוללת נגד איומים אלו.

שיתופי הפעולה האפשריים נעים על קשת רחבה, החל מקואליציה רופפת הכוללת בעיקר תיאום דיפלומטי, ועד לברית הגנה אקטיבית, ואולי בהמשך ברית ביטחונית כוללת, אשר נראה כי העת עדיין לא בשלה לה. מודלים אפשריים אלה צריכים להיות מותאמים למדינות האזור וליכולתן לפעול זו עם זו. מגמה זו יש לעבות ולשמר. נוסף על כך, נכון להסתכל על

התהליך שארצות הברית מקדמת באמצעות בריתות במקומות אחרים כחלק מהאפשרויות לפעולה באזור הים האדום. ברית נאט"ו מתרחבת בהדרגה באירופה בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה, וכך גם שיתוף הפעולה בינה ובין הודו ומדינות אחרות באוקיינוס השקט בהובלת ארצות הברית. חשוב לפעול ליצירת קואליציה שתתמודד עם האיומים במרחב, על אחת כמה וכמה לנוכח התרגילים הימיים של סין, רוסיה ואיראן בים הערבי.¹⁵

אם בעת הזו אי אפשר לבנות קואליציה בשיתוף ישראל משיקולים שונים, יש לפעול בכמה אפיקים אחרים כדי ליצור שיתופי פעולה ותשתית להתמודדות עם איומים עתידיים. שיתוף פעולה בין מדינות האזור מתחיל בסיוורים ותרגילים ימיים משותפים, כפי שמוביל CENTCOM. פעילות מסוג זה מרתיעה תוקפים אפשריים, בשל הפגנת אחדות וכוח של מדינות האזור, ומשפרת את יכולת הפעולה בין הציים של המדינות המשתתפות בעת אירועי חירום וסיוע הדדי.

זאת ועוד, בשל קיום תקשורת וניסיון משותף, מתאפשרת תגובה מהירה ומתואמת לאיומים ביטחוניים עיתיים. כדי לבנות את היכולת להגיב באזורים המועדים לאיומי ביטחון ימיים, נדרש מהמדינות המפותחות באזור, בעלות יכולות ימיות ומשאבים טכנולוגיים מתקדמים יותר, ובראשן ישראל, לסייע למדינות מפותחות פחות בחיזוק התשתית והיכולות הביטחוניות הימיות שלהן. סיוע זה יכול לכלול הכשרה, אספקת ציוד, איתור ובניית תמונה, וכן תמיכה בהקמת מערכות אפקטיביות של מודעות לתחום ימי (MDA).

מקרה הבוחן של החיכוך בבאב אל-מנדב מעלה מגוון שאלות משפטיות ורגולטוריות בסוגיות ימיות הקשורות לביטחון הלאומי של ישראל. אנחנו עדים לאזורים רבים במשפט הבין-לאומי ובפרקטיקה הבין-לאומית שאינם מכוסים כלל, או שאינם מכוסים באופן יעיל, כגון אכיפת המשטר הנורמטיבי במצרים, טיפול בגורמי טרור הפועלים במרחב הימי ובשולחיהם וסוגיית שרשראות אספקת הנשק לגורמים אלה. המלצתנו היא למנות צוות משפטי ייעודי אינטר-דיסציפלינרי (צה"ל, ביטחון, חוץ, כלכלה, סביבה, אנרגיה, משפטים, מל"ל) שיתמחה בהיבטי המרחב הימי בישראל ובהשלכותיו הרחבות, ויתמקד בקידום האינטרסים המשפטיים של ישראל במרחב זה, כולל ייצוג בפורומים בין-לאומיים וזיהוי הישגים משפטיים ורגולטורים נדרשים.

מתקפות החות"ם, שהדגימו עד כמה חשובים נתיבי סחר מרכזיים לפעולות חבלה זולות יחסית ומתוחכמות. במקרה של אזור הים האדום, חיזוק שיתוף הפעולה הימי הבין-לאומי חיוני מכיוון שישראל לא יכולה לאבטח ביעילות את כל המסדרונות הימיים החיוניים לה

שלוש דוגמאות לסוגיות שנכון לקדמן בזירה המשפטית הן קידום משטר נורמטיבי ייחודי במצרי באב אל-מנדב ומצרי הורמוז; הרחבת הגדרת "פירטיות" בדרך שתחול גם על התקפות טרור והתקפות פליליות חמורות במרחב הימי;

המרחב הימי במבט מהחלל. מדינה אחת לבדה לא יכולה לשלוט על כל המעברים הימיים המובילים לנמליה, וגם לא על ביטחון השיט בנתיבי סחר בין־לאומיים. צילום: ויקימדיה

לצד הקצאת המשאבים הדרושים לכך. כשלב ראשון, יש להקים גוף מתכלל לנושא הימי שיהיה אחראי על כתיבת מדיניות ימית כוללת, לרבות הגדרת סמכויות ואחריות בנוגע למלוא הטיפול הנדרש במרחב הימי המחולק היום בין גופים שונים. כדי שהחלטה מסוג זה תגיע לכדי יישום, עליה להיות מתואמת עם המועצה הלאומית לכלכלה וחברה ולקבל את הסכמתו של ראש הממשלה. הגוף יהיה אחראי להכנת תוכנית רב־שנתית סדורה ומתוקצבת לניהול המרחב הימי על כלל היבטים, הגדרת סמכויות, רגולציה ותהליכים סדורים, לרבות גיבוש עמדה בעניין השקעות זרות בתשתיות ימיות. התוכנית תתייחס להכשרה והסמכה של כוח אדם ימי, לרבות טכנולוגי, באופן המותאם לאיומים המתפתחים. כמו כן, התוכנית תחייב גם השקעה בטכנולוגיות מתקדמות ויישומן כגון מערכות בלתי מאוישות, הגברת התמיכה במחקר ופיתוח בתחום הימי ושיתופי פעולה עם האקדמיה והתעשייה. נוסף על כך, התוכנית תכלול התייחסות לאבטחה של מתקני תשתית ימיים קריטיים, ולהגנה עליהם מפני תקיפות קינטיות וקיברנטיות.

בשלב השני, על ישראל לפעול לחיזוק חוסנה של הספנות הישראלית העצמאית. בשני העשורים האחרונים הספנות הישראלית נמצאת בתחרות כלכלית מתמדת מול חברות ספנות בעולם, מול מדינות המאפשרות הפלגה בדגלי נוחות¹⁹

הגבלת העברת טכנולוגיות ופריטים מפוקחים לחות"ם ולמדינות המחמשות אותם ואשר ציוד וטכנולוגיה שלהן יתגלו בידי ארגון הטרור.

מול הצורך הישראלי לשנות את תפיסת הביטחון הלאומי ולאפשר שיתופי פעולה אזוריים במרחב הימי, על ישראל לדאוג לחזק את יכולותיה העצמאיות לפעול בחופשיות במרחב הימי שלה. כך תוכל ישראל להיכנס לתוך מסגרות אזוריות של שיתופי פעולה מתוך עמדה של כוח, ולא מתוך חולשה או תלות. בהתאם לכך יש ליצור מדיניות ימית כוללת בישראל באמצעות הקמת גוף מתכלל אפקטיבי. כמו כן יש לחזק את חוסנה של הספנות הישראלית העצמאית, ולייצר חלופה יבשתית למרחב הימי עבור העברת מקורות אנרגייה וסחורות במקרה הצורך. מעבר מעיוורון ימי חלקי למודעות ימית משמעותית מוגדרת "הבנה יעילה"¹⁶ של כל דבר הקשור למרחב הימי שיכול להשפיע על הביטחון, הבטיחות, הכלכלה או הסביבה של המדינה.¹⁷ כפי שמתבקש בעידן הנוכחי וכפי שראה בן־גוריון בחזונו בנאום חזון הים מ־1948,¹⁸ ממשלת ישראל נדרשת לשים את המרחב הימי, לרבות משאבים ימיים, נתיבי שיט פתוחים ואורך נשימה במקרי חירום, במקום גבוה בסדר העדיפויות שלה. המעבר למודעות ימית ממשית כוללת קביעת מדיניות ימית הוליסטית, ובעקבותיה תכנון תוכנית פעולה סדורה בהתאם למדיניות מוגדרת ומאושרת בצורה מקצועית,

סיכום

מאמר זה נכתב בעיצומה של מלחמת "חרבות ברזל", כאשר המציאות הגאופוליטית המורכבת משתנה ברמה הלאומית, האזורית והגלובלית, והצביע על המתח שבין עצמאות ישראל והבטחת חופש הפעולה שלה כמוטיב מרכזי בתפיסת הביטחון הלאומי שלה, ובין ההכרח בשיתוף פעולה בין-לאומי במרחב הימי. הפוטנציאל העולה מהמתח הוא חשיבה מחודשת על אודות מדיניות "הבידול היחסי" של ישראל מקואליציות וקבוצות אזוריות. שינוי המדיניות יכולה לקדם את האינטרסים הישראליים, לא רק בהיבט המדיני והכלכלי, כי אם גם בהיבט הביטחוני. על ישראל לפעול לגיבוש קואליציות בהרכבים ומטרות שונים במרחב, ממקום של עוצמה. ככל שנגבש קואליציות והן יהיו משמעותיות כך תעלה קרנה של ישראל והיא תיתפס כעוצמתית ובעלת השפעה במרחב.

מול הצורך הישראלי לשנות את תפיסת הביטחון הלאומי ולאפשר שיתופי פעולה אזוריים במרחב הימי, על ישראל לדאוג לחזק את יכולותיה העצמאיות לפעול בחופשיות במרחב הימי שלה. כך תוכל ישראל להיכנס לתוך מסגרות אזוריות של שיתופי פעולה מתוך עמדה של כוח, ולא מתוך חולשה או תלות

החיכוך באזור באב אל-מנדב הוא בבחינת אירוע משברי שישראל הייתה לא מוכנה לקראתו, ועל כן אנו מציעים להביט על האירוע כעל הזדמנות לחשב מסלול ושיקולים מחדש ולהשיב את המרחב הימי לתוך ליבת שיקולי הביטחון הלאומי של ישראל. התפיסה כי הביטחון הלאומי של ישראל אינו ניתן להפרדה מהמרחב הימי ומהמציאות הגאופוליטית האזורית והגלובלית וההנחה כי על ישראל לפעול במגוון מישורים כדי להבטיח את ביטחונה הלאומי מחייבות העמקה, העצמה ושילוב שיקולי מרחב ימי בקבלת החלטות הנוגעות לחיזוק הביטחון הלאומי.

מאמר זה מבוסס על עבודת גמר במסגרת לימודי תואר שני במכללה לביטחון לאומי ובשיתוף אוניברסיטת חיפה בהנחיית ד"ר עילי רטיג. תודתנו לראש התוכנית האקדמית של התוכנית פרופ' יוסי בן ארצי ולמדריך המלווה מר אייל אורלב.

ומול מדינות עם סחר מקומי גדול המקנה להן יתרונות כלכליים מובהקים. אוניות המניפות דגל ישראל מוגבלות בכניסתן או בפעילותן בחלק מהנמלים בעולם מטעמים פוליטיים, מה שמקשה על חברות ספנות ישראליות ליצור התאגדויות ובריתות עם חברות ספנות אחרות, כפי שמקובל כיום בספנות הבין-לאומית.²⁰ לדעתנו, נדרשת בחינה מסודרת ויסודית של האפשרויות העומדות בפני ישראל להתמודדות עם האתגר האמור, לרבות כינון הסדרים עם נמלי ים קרובים ועם חברות ספנות זרות לעיתות חירום.

רצוי כי הגוף המתכלל יפעל לבניית תשתית ליכולת ספנות ישראלית עצמאית ומתקדמת כמשאב בביטחון הלאומי הישראלי, שתשמש ביטוח ותאפשר למדינה חוסן כלכלי. מבנה הספנות הימית היום, שהפכה לספנות גלובלית ולמעשה גרעה מיכולותיה של ישראל אפשרות להתערב בצורה מהותית במקרה של החלטה של חברות הספנות הגדולות לא להגיע לישראל, מחייבת חשיבה אחרת ויצירתית שתספק מענה הולם למצב. היא תאפשר לישראל המשך פעילות סדורה של המשק, אשר רובו של הייבוא והייצוא שלו נעשים דרך הים, ותאפשר אספקה סדורה של סחורות למשק הישראלי. הדרך למימוש המלצה זו מורכבת ומחייבת חשיבה יצירתית ומוקפדת לבחינת נמלי ים אפשריים (לדוגמה נמלי פיראוס ביוון או להנקה בקפריסין) למימוש המתווה בצורה יעילה ובטוחה. עליה לכלול חתימה על הסכמים ייעודיים שייכנסו לתוקפם רק בחירום ולתת לישראל את היכולת הנדרשת להמשך פעילותה הכלכלית הימית בכל מצב של לחימה ממושכת.

החיכוך באזור באב אל-מנדב הוא בבחינת אירוע משברי שישראל הייתה לא מוכנה לקראתו, ועל כן אנו מציעים להביט על האירוע כעל הזדמנות לחשב מסלול ושיקולים מחדש ולהשיב את המרחב הימי לתוך ליבת שיקולי הביטחון הלאומי של ישראל

השלב השלישי כולל יצירת תשתיות לאומיות של מרלו"גים (מרכזים לוגיסטיים) גדולים לטובת אחסון מלאים של חומרי גלם וסחורות החיוניות להמשך פעילותן של המשק הישראלי ולמניעת פגיעה בו במקרה של פגיעה בשרשראות האספקה העולמיות. הדבר יצריך גם חשיבה מחודשת על רשימת חומרי גלם ומוצרים המחייבים שמירת מלאים. כמו כן, אנו סבורים כי על ישראל לפעול לקידום חלופה יבשתית להעברת סחורות, אשר תעקוף את הצורך במעבר בים הערבי ובים אדום. מסדרון זה יהיה מרכיב נוסף, אך לא תחליף מלא, לנזקי סחר ימי ויוכל לשמש ערוץ מקביל. המלצה זו תלויה בתקצוב ובשיתוף פעולה אזורי וגלובלי עם איחוד האמירויות, ערב הסעודית, ירדן ואולי אף הודו, בתיאום עם מצרים ובמעטפת מדינית של ארצות הברית ואירופה. מסדרון כזה יכול לבוא לידי ביטוי במימוש יוזמת IMEC, בהסדרת היוזמה שבמסגרתה יוצאות כיום משאיות מערב הסעודית, דרך ירדן, לנמל חיפה. פיתוח ציר זה, ככל שניתן יהיה להתגבר על האתגרים הכרוכים בו, יכול לקצר את הדרך מאסיה לאירופה, ועשוי להעמיד חלופה חלקית טובה לציר הימי.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

דהימיליטריזציה של חברות מובסות: כיצד לכפות שינוי אופי על חברה?

לאחר השגת הכרעה של החברה העזתית, יהיה צורך בשינוי פוליטי עמוק באמצעות בניית מערכת פוליטית ומסגרת חוקתית שתשריין את השינוי התרבותי והחברתי ותאפשר קיום חברה דהימיליטריסטית בשנים הקרובות. לתהליך צפוי מחיר מדיני, וכלל לא בטוח שישראל תהיה מוכנה לשלמו

פלישת בעלות הברית לגרמניה הנאצית - חיילי הדיוויזיה האמריקנית השלישית כובשים את נירנברג. כיבוש זה התבסס על רמיסה של החברה הגרמנית עד להכנעה של הרוח הגרמנית, דבר שאפשר שינוי חברתי, פוליטי ותרבותי עמוק שהחזיק למעשה עד ימינו. צילום: ויקיפדיה, צבא ארצות הברית

המקרים השמדה מוחלטת או כמעט מוחלטת של המערכת החברתית, בין אם באמצעות הריגה או מכירה לעבדות, ובין אם באמצעות הגליה, למשל מלחמת רומא - קרתגו. זאת בניגוד למלחמות שאינן טוטליות שיכלו גם להסתיים בשעבוד כלכלי ולעיתים שלטוני, למשל כיבושי אשור, בבל או רומא שהסתיימו בכניעה של העמים שנכבשו.

במילניום השני מרבית המלחמות הטוטליות אומנם הסתיימו

מלחמות טוטליות שמסתיימות בניצחון מוחלט של אחד הצדדים, ובוודאי כאלה ששני הצדדים הלוחמים רואים בהן טוטליות, אמורות להביא בסופן לשינוי בסיסי ובר קיימא של הצד המפסיד. בחלק מהמקרים, שינוי זה אינו מוגבל רק למערכות הצבאית והשלטונית, אלא גם למערכת החברתית של הצד המפסיד.

בימי קדם פירושו של שינוי כזה עבור הצד המפסיד היה ברוב

סא"ל (מיל') ד"ר רוני נאון

בתוצאות קשות מאוד לצד המפסיד, אבל ברוב המקרים נוצר שינוי בסיסי במערכת החברתית, שלא נבע מהשמדה מוחלטת. לדוגמה בכיבוש קונסטנטינופול ב־1453 טבחו הטורקים בנוצרים תושבי העיר, ולמרות ההרג הנרחב לא נעלמה לחלוטין החברה הנוצרית בביזנטיון, אלא חל בה שינוי בסיסי והיא הפכה משליטה ובת חורין לחברה נטולת כוח שלטוני שמשלמת מס ג'יזיה לשלטון המוסלמי.

שני המקרים הבולטים בהיסטוריה הצבאית של דה־מיליטריזציה מוצלחת של חברות מיליטריסטיות בעבר הם המקרים של גרמניה המערבית ויפן לאחר מלחמת העולם השנייה

גם מלחמת שלושים השנה, ששורשיה הדתיים הופכים אותה בחלק מהמאפיינים למלחמה טוטאלית, הסתיימה בשלום וסטפליה בשינויים שלטוניים וחברתיים, חרף ההרס הרב שחוללה. בתקופה שלאחר שלום וסטפליה מלחמות טוטאליות הסתיימו לרוב בכפיית מציאות מדינית וחברתית שהיוותה שינוי בסיסי. לדוגמה מלחמות נפוליאון, שהסתיימו בקרב ווטרו ב־1815, גרמו לכפיית רסטורציה של שלטון מלוכני על צרפת המהפכנית, דבר שיצר שינוי בסיסי הן שלטוני והן חברתית. דוגמה לכך מאותה תקופה היא מלחמת האזרחים האמריקאית, שהסתיימה בשינוי שלטוני וחברתי שנכפה על מדינות הדרום. המלחמות הטוטליות של המאה ה־20 שהסתיימו בניצחון מוחלט, ובמרכזן מלחמות העולם, הסתיימו לא רק בשינוי בסיסי של המערכת השלטונית והחברתית של הצד המפסיד, אלא גם בניסיון לעצב את המציאות עבור הצד המפסיד באופן שימנע ממנו את התנאים לאיים על הסדר הקיים. דוגמה לשינוי זה במעבר שבין המאה ה־19 למאה ה־20 אפשר לראות באופן שבו כפתה גרמניה את תנאיה על צרפת לאחר שהפסידה במלחמת 1870-1871 (שבחלקה השני הייתה בעלת מאפיינים של מלחמה טוטאלית) לעומת התנהלותה מול צרפת שהפסידה ב־1940. בהסכם הכניעה שנחתם בוורסאי ב־1871¹, שבו כפתה גרמניה על צרפת ויתור על מחוזות אלזס ולורן, פיצויי מלחמה גבוהים וכן נכפה על צרפת כיבוש גרמני צבאי עד שישולמו הפיצויים. עם זאת לא נכפה כל שינוי מהותי בשלטון ובחברה הצרפתית.² לעומת זאת בהסכם הכניעה שנחתם לאחר תבוסת צרפת ב־1940 כפו הגרמנים על צרפת שינוי שלטוני בסיסי כאשר החילו כיבוש צבאי על חלקה הצפוני והקימו בחלקה הדרומי את ממשלת וישי שהייתה מדינת בובה בעלת השפעה גרמנית כמעט מוחלטת.

עם זאת, מאפייני השינויים השלטוניים והחברתיים שכפו הצדדים המנצחים בשתי מלחמות העולם היו שונים מהותית

מהשינויים שנכפו על ידי צדדים מנצחים במלחמות טוטליות עד אז. שינויים אלה, ובעיקר השינויים שהובילה הדיפלומטיה האמריקנית, נועדו לא רק למנוע מהצד המפסיד את התנאים לאיים על הסדר הקיים, אלא גם את הרצון הבסיסי לפתוח שוב במלחמה. שינויים אלה כללו בין היתר שינויים חוקתיים, הגבלות חמורות על החזקת צבא ועל מעורבות צבאית³ ועד כדי שינוי מבנים מדינתיים. אמצעים אלה נועדו לאכוף שינוי חברתי ואף תרבותי בסיסי בחברות המובסות, על מנת לעקור מתוכן את ההשפעות הצבאיות ואת הלך הרוח הצבאי אפילו עד מניעת עיסוק בחידוש המלחמה במשך כמה דורות. שינוי כזה שנאכף על חברה לאחר תבוסה במלחמה טוטלית אכנה דה־מיליטריזציה של חברה מובסת.

מטרתו של מאמר זה לזהות את המאפיינים של דה־מיליטריזציה מוצלחת של חברות מובסות באמצעות ניתוח המקרים שבהם שינוי כזה החזיק מעמד לפחות שני דורות, וכן לזהות את התנאים הנדרשים לביצוע דה־מיליטריזציה מוצלחת של חברה מובסת. שני המקרים הבולטים בהיסטוריה הצבאית של דה־מיליטריזציה מוצלחת של חברות מיליטריסטיות בעבר הם המקרים של גרמניה המערבית ויפן לאחר מלחמת העולם השנייה. במקרים אלה פעלו בעלות הברית המנצחות בהובלת ארצות הברית לניצול ההכרעה הצבאית והשלטונית לשם הכרעה חברתית. השינוי החברתי והתרבותי העמוק הביא בשני המקרים לדה־מיליטריזציה במשך כשלושה דורות.

המודל הגרמני: דה־מיליטריזציה באמצעות רמיסה

הכיבוש של בעלות הברית בשלושת החלקים המערביים של גרמניה התבסס על רמיסה של החברה הגרמנית עד להכנעה של הרוח הגרמנית, דבר שאפשר שינוי חברתי, פוליטי ותרבותי עמוק שהחזיק למעשה עד ימינו. מדיניות זו מקורה בתפיסתם של טרומן ושל עוזריו הבכירים לפיה התנהגותה של גרמניה הנאצית נבעה לא מקומוץ מנהיגים שכפו מדיניות מלחמתית על האוכלוסייה הגרמנית, אלא משורשים תרבותיים וחברתיים עמוקים בחברה הגרמנית. וכך במילותיו של טרומן:

“יותר מדי אנשים פה ובאנגליה מחזיקים בדעה שהעם הגרמני בכללותו אינו אחראי למה שקרה, שרק מעט נאצים אחראים. וזה למרבה הצער אינו מבוסס על העובדות. על העם הגרמני להבין בכפייה שהאומה כולה הייתה מעורבת בקנונית פורעי חוק נגד ההגיונות של הציוויליזציה המודרנית.”⁴

קווי המתאר של הכיבוש בגרמניה לאחר תבוסתה במלחמת העולם השנייה נקבעו כבר בוועידת יאלטה, כשלושה חודשים לפני כניעתה. בוועידה זו הסכימו מנהיגי ארצות הברית, ברית המועצות ובריטניה לחלק את גרמניה לארבעה אזורים כיבוש: צרפת, בריטי, אמריקני וסובייטי, לספח חלקים גדולים משטחה, לחסל את כוחה הצבאי של גרמניה, לעקור ממנה את הנאצים ולהביא את מנהיגיה בפני בית דין בין לאומי. בוועידת פוטסדאם, כחודשיים לאחר הכניעה, הוחלט על גביית פיצויים מגרמניה מתוך הציוד והרכוש שבאזורי הכיבוש.⁵

המצב הצבאי, הכלכלי והחברתי בגרמניה לאחר כניעתה היה קשה ביותר עבור החברה הגרמנית. המוסדות החברתיים קרסו, בתי ספר ואוניברסיטאות נסגרו או נהרסו פיזית, רשויות השלטון חדלו מלהתקיים, המשטרה התפוררה והפשיעה גאתה, גרמנים רבים איבדו את כל משפחתם עד כדי כך שכרבע מהילדים

כיבוש קונסטנטינופול בידי העות'מאנים, 1453. למרות ההרג הנרחב לא נעלמה לחלוטין החברה הנוצרית בבזנטיון, אלא חל בה שינוי בסיסי והיא הפכה משליטה ובת חורין לחברה נתולת כוח שלטוני. מקור: איור בספר שיצא בפריז, 1499, ויקיפדיה

מוות רבים. בהמשך נערכו משפטים נוספים נגד פושעי מלחמה אחרים. הדה־נאציפיקציה כללה גם הסרה של סמלים פיזיים של המשטר הנאצי, שינוי שמות רחובות, הסרת פסלים וכרזות, שינויים במדליות ועוד.¹⁰

← תוכנית מורגנטאו - רמיסה כלכלית

בשנתיים הראשונות לאחר כניעת גרמניה, פעלו כוחות הכיבוש האמריקניים לפגיעה ביכולת ההתאוששות הכלכלית ובעיקר התעשייתית של גרמניה על מנת לחסל את יכולתה לפתוח במלחמה בעתיד וכן מתוך כוונה מוצהרת לפגוע בחברה הגרמנית וברוח הלאומית הגרמנית. תוכנית זו נקראה על שם הנרי מורגנטאו הבן, שהיה שר האוצר האמריקני שעמד מאחורי ביצועה, וקיבלה גיבוי מלא מהנשיא טרומן.¹¹

התוכנית נוסחה בצו כיבוש JCS 1067 שנחתם על ידי טרומן ב־10 במאי 1945. במסמך זה הממשל הצבאי האמריקני בגרמניה הכבושה נדרש ש"לא לנקוט שום צעד לכיוון שיקום כלכלי של גרמניה [אן] לשימור או לחיזוק של הכלכלה הגרמנית" ובו גם נקבע כי רעב, מחלות וחוסר שקט של האזרחים צריכים להישמר מתחת לרמה שמסכנת את כוחות הכיבוש. לשם כך, לפי תוכנית מורגנטאו נאסר על הפקות של נפט וגומי, ייצור ספינות סוחרות

הגרמנים לאחר המלחמה היו ללא אבות, כ־12 מיליון גרמנים איבדו את כל רכושם או נעקרו מבתים שהיו בשטחים שנלקחו מגרמניה וכ־1.6 מיליון שבויים שנפלו בידי הצבא האדום עבדו שנים רבות בעבודות כפייה ברית המועצות או נרצחו במהלך שביים.⁶ כל גרמני ראה על סף ביתו חייל זר: סובייטי, אמריקני, בריטי, צרפתי או כל חייל אחר מבעלות הברית.⁷ טראומת התבוסה והכיבוש שידע העם הגרמני הובילו לתחושה עזה של ייאוש, הלם ובלבול, ובעיקר להתפכחות שאפשרה שינוי ערכים בחינוך, בפוליטיקה ובתודעה הלאומית הגרמנית.⁸

← דה־נאציפיקציה - רמיסה אידאולוגית

בעלות הברית הכובשות הכתיבו מדיניות של דה־נאציפיקציה שכללה את הוצאת המפלגה הנצינל־סוציאליסטית וגופיה השונים אל מחוץ לחוק והסרת כל הסממנים והסמלים הנאציים. מדיניות זו נבעה מההבנה כי ללא עקירת האידאולוגיה הנאצית לא ניתן יהיה לבצע דה־מיליטריזציה אמיתית בחברה הגרמנית.⁹ גרמנים רבים נחקרו על עברם הנאצי, ואלה שסומנו כבעלי עבר נאצי טוהרו מהשירות הציבורי.

ב-20 בנובמבר 1945 נפתחו משפטי נירנברג נגד פושעי המלחמה העיקריים, אשר הסתיימו ב־1 באוקטובר 1946 עם גזרי דין

ומטוסים. כמו כן חל איסור על יבוא סחורת ומזון והוחרמו משלוחי סיוע, מה שהביא לרעב בחלק הכיבוש המערבי. המדיניות האמריקנית כלפי שיקומה של גרמניה החלה להשתנות ביולי 1947 עם תכנונה של תוכנית מרשל (להבראת אירופה), וכחלק מההחלטה לחזק את גרמניה במסגרת מערך ההגנה נגד הגוש הסובייטי.

← חוקת הרפובליקה הפדרלית - שינוי פוליטי בסיסי

השינויים הפוליטיים הנדרשים לצורך דה־מיליטריזציה עמוקה של גרמניה החלו רק בחצי השני של 1948, לאחר יותר משלוש שנים של רמיסה כלכלית, תרבותית ובעיקר פסיכולוגית של החברה הגרמנית.

עקרונות החוקה הפדרלית נקבעו לא על ידי נציגים גרמנים, אלא על ידי המושלים הצבאיים של ארצות הברית, בריטניה וצרפת במסמכי פרנקפורט, שפורסמו ב־1 ביולי 1948. לאחר מכן ניסחה מועצה פרלמנטרית בראשות מנהיגים גרמנים את חוקת גרמניה. החוקה התקבלה על ידי המעצמות הכובשות ועל ידי בתי הנבחרים של מדינות המחוז בלא שנערך משאל עם, והיא נכנסה לתוקפה ב־23 במאי 1949.

החוקה הפדרלית שימשה בידי בעלות הברית אמצעי למניעת חזרה של גרמניה לגישה לאומנית מלחמתית בעתיד, מתוך ראייה ארוכת טווח לתקופה שלאחר נסיגת כוחות הכיבוש. לדוגמה נקבע בחוקה שלא ניתן לבטל זכויות אדם בסיסיות, וכן שוריין מעמדה של גרמניה כמדינה פדרלית סוציאלית ודמוקרטית.¹²

מאפייני השינויים השלטוניים והחברתיים שכפו הצדדים המנצחים בשתי מלחמות העולם היו שונים מהותית מהשינויים שנכפו על ידי צדדים מנצחים במלחמות טוטליות עד אז. שינויים אלה, ובעיקר השינויים שהובילה הדיפלומטיה האמריקנית, נועדו לא רק למנוע מהצד המפסיד את התנאים לאיים על הסדר הקיים, אלא גם את הרצון הבסיסי לפתוח שוב במלחמה

שינוי פוליטי נוסף שעשו בעלות הברית היה פירוק פרוסיה כמדינה בפברואר 1947, מתוך רצון למנוע השפעה של המסורת המיליטריסטית הפרוסית על גרמניה בעתיד.

כך, באמצעות רמיסת החברה הגרמנית המובסת ועיסוק בשורשים התרבותיים, הפוליטיים והחברתיים של המיליטריזציה הגרמנית, הצליחו בעלות הברית המערביות בהובלת ארצות הברית לחולל שינוי עמוק בחברה הגרמנית שהביא לדה־מיליטריזציה, הנשמרת עד ימינו. מדיניות הכיבוש האמריקני לאחר מלחמת העולם השנייה באה בניגוד למדיניות הכיבוש של בעלות הברית בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה, שם היא ניסתה לעקר את המיליטריזם הגרמני אך ללא הצלחה. בשני המקרים הייתה אומנם הכרעה צבאית, שלטונית וכלכלית, אך השוני ביניהם נעוץ בהכרעה החברתית שהושגה בכיבוש של

1945, וזאת באמצעות רמיסה והשפלה חברתית ותרבותית. דוגמה נוספת לדה־מיליטריזציה של חברה באמצעות רמיסה, אפשר למצוא בגזירות אדריאנוס לאחר דכוי מרד בר כוכבא. מרד בר כוכבא הגיע לאחר שתי מרידות גדולות בשבעים השנה שקדמו לו - המרד הגדול ומרד התפוצות. לאחר דכוי של כל מרידה הוטלו על החברה היהודית גזירות קשות כחלק מהכיבוש הרומי, אולם בשתי המרידות הראשונות לא עיקרו הרומאים את כוח ההתנגדות של החברה היהודית משום שלא הכריעו אותה חברתית ולאומית. לעומת זאת גזרות אדריאנוס כללו שורה של צווים שמטרתם הייתה לעקור את האלמנטים הלאומיים והדתיים מהקהילה היהודית, כולל איסורים על המילה, על סמיכת חכמים ועל שמירת השבת. יש לציין שהגזרות בוטלו לאחר שנים ספורות, כמו במקרה של מערב גרמניה, אולם החברה היהודית עברה דה־מיליטריזציה שהחזיקה מעמד כ־1,800 שנים.

המצב הצבאי, הכלכלי והחברתי בגרמניה לאחר כניעתה היה קשה ביותר עבור החברה הגרמנית. המוסדות החברתיים קרסו, בתי ספר ואוניברסיטאות נסגרו או נהרסו פיזית, רשויות השלטון חדלו מלהתקיים, המשטרה התפוררה והמשיעה גאתה, גרמנים רבים איבדו את כל משפחתם עד כדי כך שכרבע מהילדים הגרמנים לאחר המלחמה היו ללא אבות

המודל היפני: דמיליטריזציה באמצעות הלם

לעומת המודל המערבי־גרמני שהתבסס על רמיסה, הכיבוש האמריקני ביפן לאחר כניעתה ב־15 באוגוסט 1945 התבסס על שינוי חברתי עמוק בשיתוף ובהבנה של החברה היפנית, שנבע מההלם העמוק שהותירו פצצות האטום על החברה היפנית. ביום הכניעה מינה טרומן את הגנרל דאגלס מקארטור למפקד העליון של כוחות הברית ושליט בפועל של יפן. מקארטור קבע מייד כמה חוקים שמטרתם להשיג את שיתוף הפעולה של החברה היפנית: אסור שיהיה קשר אישי בין אנשי בעלות הברית ובין היפנים, אסור לאנשי בעלות הברית לתקוף אזרחים יפנים ואסור לאנשי בעלות הברית לאכול מהמזון היפני, בשל המחסור במזון ביפן.¹³ מקארטור עצמו זיהה את ההזדמנות שהעניק מצב ההלם שבו הייתה שרויה החברה היפנית: "לא היה זה רק מיגור עצמתם הצבאית. הייתה זו התמוטטותה של אמונה, הייתה זו התפוררותו של כל מה שהאמינו בו, חיו לאורו ולחמו למענו. הדבר הותיר חלל מוחלט מבחינה מוסרית, נפשית ופיזית".¹⁴ המשימה הדחופה ביותר מבחינת מקארטור הייתה לארגן מערכת להפצת מזון, שכן לאחר התמוטטות השלטון היפני וההרס של רוב הערים הגדולות, התושבים ביפן סבלו ברובם חרפת רעב. לאחר שמערכת הפצת המזון הייתה במקומה, בעלות של מיליון דולר ליום, מקארטור שאף לקבל את תמיכתו של הקיסר הירוהיטו. חרף קולות בארצות הברית להעמיד לדין

ענן פטרייה שנוצר מעל העיר נגסאקי זמן קצר לאחר הטלת הפצצה. כך הוכרעו גם השלטון היפני, בטרם היה ולו חייל אמריקני אחד על אדמת יפן, וגם החברה היפנית, שהפנימה באופן עמוק את תבוסתה. צילום: ויקיפדיה, הירושימי מטסודה

נוסף על כך, הכיבוש האמריקני טיפל בשורשים החברתיים והכלכליים של תעשיית הנשק היפנית. כוחות בעלות הברית פירקו את החברות המשפחתיות הגדולות (הזאיבצו), בשל התפיסה שהם דחפו את יפן למלחמה כדי להגביר את מכירות הנשק. המפעלים שנותרו על כנם הוסבו לתעשייה אזרחית בבעלותם של תאגידים מגוונים.¹⁶

← שינוי פוליטי ושלטוני

בדומה לתהליך הדה־נאציפיקציה בגרמניה המערבית, הכיבוש האמריקני טיהר גם את מנגנוני השלטון והחברה האזרחית ביפן מגורמים שהיו מקושרים לשלטון היפני וערך שינוי פוליטי חוקתי על מנת לשמר את מהלך הדה־מיליטריזציה לשנים רבות. תחילה פוטרו כל בעלי התפקידים הבכירים בזמן המלחמה. לאחר מכן במהלך 1946 השלים מקארתור חוקה חדשה, נוסח ארצות הברית. החוקה החדשה הבטיחה חירויות בסיסיות ואזרחיות, כגון חופש ביטוי וחופש ההתאגדות, ביטלה את האצולה ואת דת השינטו כדת מדינה והפכה את הקיסר ל"מנהיג רוחני" נטול סמכויות פוליטיות.

את הירוהיטו על מעורבותו בפשעי מלחמה, שני האישים נפגשו ב־27 בספטמבר וצולמו יחד על מנת לשדר לחברה היפנית שהקיסר תומך בכיבוש האמריקני.

← שינוי תרבותי

החברה היפנית הייתה חברה מיליטריסטית מאוד, הן משום שהצבא היה מוטמע במערכות הפוליטיות והחברתיות, והן בשל התרבות היפנית שכללה פרקטיקות וסמלים מיליטריסטיים. מקארתור הבין שכדי להשיג דה־מיליטריזציה של החברה היפנית עליו לטפל גם בשורשים אלה. על כן, זמן קצר לאחר הגעתו הורה מקארתור כי על כל היפנים לוותר על הקטאנה והוואקאיזאשי - החרב הקצרה והארוכה של הלוחם היפני, וכן אסר כל אימון באומנויות לחימה במדינה. הצבא והצי פורקו, אמצעי הלחימה הושמדו וסד"כ הצבא שוחרר. מקארתור גם הוסיף "פסקת שלום" בחוקה היפנית החדשה, שאסרה על יפן באופן מפורש להשתתף במלחמה. היא גם הגבילה את הוצאות הביטחון של יפן ל־1% מתקציבה, על מנת למנוע ממנה להפוך לכוח צבאי תוקפני.¹⁵

שער ברנדנבורג ההרוס בברלין. טראומת התבוסה והכיבוש שידע העם הגרמני הובילו לתחושה עזה של "אוש, הלם ובלבול, ובעיקר להתפכחות שאפשרה שינוי ערכים בחינוך, בפוליטיקה ובתודעה הלאומית הגרמנית. צילום: ויקיפדיה, קארל ויינרז'ר

הוצאו להורג. התקדמות תהליך הדה־מיליטריזציה של החברה היפנית (כמו גם העברת תשומת הלב האמריקנית לאיום הקומוניסטי במזרח אסיה) אפשר לאמריקנים להעביר בהדרגה החל מ־1949 חלק נרחב מסמכויות השלטון למנהיגים מקומיים, עד אשר ב־28 באפריל 1952 הסתיים הכיבוש ויפן זכתה שוב בעצמאותה. כך הצליחו שלטונות הכיבוש האמריקניים, בהובלתו של גנרל מקארטור, להביא לשינוי עמוק בחברה היפנית המיליטריסטית ללא רמיסתה והשפלתה כפי שנעשה בגרמניה. אפשרות זו נבעה לא רק משמיטת הקרקע האידאולוגית והקיומית מתחת רגליה בדומה למצבה של החברה הגרמנית, אלא גם מההלם שבו הייתה שרויה לאחר הטלת פצצות האטום על הירושימה ונגסקי. כך הוכרעו גם השלטון היפני, בטרם היה ולו חייל אמריקני אחד על אדמת יפן, וגם החברה היפנית, שהפנימה באופן עמוק את תבוסתה.

דוגמה נוספת לדה־מיליטריזציה של חברה באמצעות הלם אפשר למצוא בחברה הפלסטינית שנותרה בגבולות מדינת ישראל לאחר מלחמת העצמאות. במקרה זה, נותרה חברה פלסטינית מרוסקת ומבודדת בתחומי מדינת ישראל, כ־150 אלף איש מתוך חברה של כ־1.3 מיליון לפני המלחמה. מצב זה הביא את החברה הפלסטינית בתחומי מדינת ישראל ל"שעת אפס" שבה למעשה אותחלה החברה, תחת משטר צבאי שלא כלל רמיסה של החברה הפלסטינית. למרות הכרעת החברה, לא הגיעו בעקבותיה תהליך עמוק של דה־מיליטריזציה בתרבות

הכיבוש האמריקני הבין שכדי לקיים דה־מיליטריזציה בת קיימא יש לערוך שינויים גם בתחום החינוך. כך ארגון המורים הארצי פורק ופוטר כל המורים שנחשדו בלאומנות. כל החומר הלאומני הוצא מתוכניות הלימוד, ובמקומו הוכנסו שיעורי דמוקרטיה ולימודי המערב. כמו כן נאסר השימוש בסמלי לאום כמו דגל, המנון ותמונת הקיסר.

בעלות הברית הכובשות הכתיבו מדיניות של דה־נאציפיקציה שכללה את הוצאת המפלגה הנציונל־סוציאליסטית וגופיה השונים אל מחוץ לחוק והסרת כל הסממנים והסמלים הנאציים. מדיניות זו נבעה מההבנה כי ללא עקירת האידאולוגיה הנאצית לא ניתן יהיה לבצע דה־מיליטריזציה אמיתית בחברה הגרמנית

בדומה למשפטי נירנברג, גם ביפן הוקם בית דין מיוחד בטוקיו שבו נשפטו חלק ממנהיגי יפן כפושעי מלחמה. אולם בניגוד למשפטי נירנברג, מספר הנאשמים היה נמוך משמעותית, כמו גם מספר גזרי דין המוות: מתוך 28 נאשמים נידונו שבעה למוות. מלבד משפטי טוקיו, נערכו משפטים ברחבי מזרח אסיה לאלפי אנשי צבא יפנים, בעיקר סוהרים במחנות שבויים, וכ־700 מהם

מחבלי חמאס במפגן כוח לפני מלחמת "חרבות ברזל". יש לנסות ולנתח את השפעות המלחמה עד כה על החברה העזתית, כדי להעריך אם השפעות אלה צרבו בתודעת החברה העזתית היום חזק מספיק כדי שתפנים את התבוסה. השימוש בתמונה נעשה לפי סעיף 27 בחוק זכויות יוצרים

שטחים ומושבות ובמגבלות חוזיות על גודל הצבא, ולא בפעולות שיכלו ליצור הכרעה חברתית. דוגמה נוספת היא החברה היהודית לאחר המרד הגדול, שלא הוכרעה חרף ההכרעה הצבאית הברורה בנפילת ירושלים וחורבן בית המקדש. כאן שימרה האידיאולוגיה הדתית את הלאומיות היהודית ואת השאיפות הצבאיות לשחרור מעול הכיבוש הרומאי. על כן אפשר לומר שהכרעה צבאית היא תנאי הכרחי, אך לא בלעדי, לדה-מיליטריזציה בת קיימא. כדי לקיים תהליך מוצלח שכזה נדרשת גם הכרעה של החברה המובסת.

בשנתיים הראשונות לאחר כניעת גרמניה, פעלו כוחות הכיבוש האמריקניים לפגיעה ביכולת ההתאוששות הכלכלית ובעיקר התעשייתית של גרמניה על מנת לחסל את יכולתה לפתוח במלחמה בעתיד וכן מתוך כוונה מוצהרת לפגוע בחברה הגרמנית וברוח הלאומית הגרמנית

תנאי נוסף לקיום תהליך מוצלח של דה-מיליטריזציה בת קיימא הוא טיפול בשורשים חברתיים, התרבותיים והפוליטיים של החברה המובסת לאחר הכרעתה, כפי שמראים המקרים הגרמני והיפני. בשניהם טופלו השורשים המיליטריסטיים בתחומי

ובחברה הפלסטינית בישראל, ועל כן מצב זה החזיק רק כשנות דור עד לאמצע שנות ה־70 (יום האדמה), וייתכן שעד לסוף שנות ה־80 (האנתפאדה הראשונה והשפעותיה על הלאומיות של ערביי ישראל).

הכרעה צבאית והכרעה חברתית

המשותף לשני המודלים של שהוצגו לעיל הוא שתי ההכרעות הנדרשות לתהליך דה-מיליטריזציה מוצלח ובר קיימא. ההכרעה הראשונה היא ההכרעה הצבאית במלחמה. נדרש שההנהגה תכיר בתבוסה, וזאת ניתן להשיג באמצעות תמרון קינטי. ההכרעה השנייה הנדרשת היא הכרעה חברתית. על החברה המובסת להפנים את התבוסה, דבר שאיננו מובן מאליו לאחר הכרעה צבאית. הכרעה חברתית ניתן להשיג באמצעות רמיסת החברה המובסת, או באמצעות גרימת היום בעקבות אירוע או שינוי קיצוני (בדוגמאות שנותחו לעיל היו אלה פצצות האטום שהוטלו על יפן או הריסוק החברתי שגרמה התבוסה ב־1948 לחברה הפלסטינית בישראל).

למשל, אחרי מלחמת העולם הראשונה גרמניה הוכרעה צבאית, אבל החברה הגרמנית לא הוכרעה משום שהתפיסה העממית גרסה שהתבוסה קרתה באשמת בגידה של הקומוניסטים והיהודים ולכן החברה לא הפנימה את התבוסה. נוסף על כך, הכיבוש של בעלות הברית בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה נסוב בעיקר סביב האינטרסים הפרטיקולריים של בעלות הברית השונות ולכן התמקד בגביית פיצויים, בסיפוח

החינוך, המשפט, הפוליטיקה, השירות הציבורי וכן בתחומים תרבותיים. רק לאחר מכן ניתן היה לאשר חוקה חדשה שמעגנת את היסודות הדמוקרטיים והאנטי־מיליטריסטיים ולאפשר למדינה המובסת לקבל מחדש את עצמאותה.

דה־מיליטריזציה של החברה העזתית

במלחמה בעזה צה"ל אומנם נאבק להשלים את שלב ההכרעה הצבאית של חמאס ויש מי שמטילים ספק ביכולתו להשיג הכרעה כזאת. אולם במידה שתושג הכרעה צבאית, נשאלת השאלה כיצד יוכל הדרג המדיני להבטיח שתבוסה של חמאס בעזה תמנע את הצורך בסבבי לחימה נוספים בעתיד הקרוב. החברה העזתית היא חברה בעלת מאפיינים מיליטריסטיים ברורים. מאז השתלטות חמאס על הרצועה דאגו אנשיו להשליט באופן דיקטטורי אידאולוגיה אסלאמית מיליטריסטית על החברה העזתית וכיום היא נטועה עמוק בכל רבדיה. השתלטות זו נעשתה באמצעות שליטה מוחלטת במוסדות החינוך ובתוכנם, במערכת הכלכלית והסוציאלית וכן בשירות הציבורי ובכלל המערכות האזרחיות. שליטה בכל מערכת שהאזרח העזתי בא איתה במוגע אפשרה לחמאס לקיים אינדוקטרינציה יעילה של החברה העזתית, ועל כן אפשר לסווג אותה כיום כחברה שחייבת לעבור דה־מיליטריזציה על מנת להבטיח שבעתיד הקרוב לא תהווה איום.

הכיבוש של בעלות הברית בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה נסוב בעיקר סביב האינטרסים הפרטיקולריים של בעלות הברית השונות ולכן התמקד בגביית פיצויים, בסיפוח שטחים ומושבות ובמגבלות חוזיות על גודל הצבא, ולא בפעולות שיכלו ליצור הכרעה חברתית

האידאולוגיה הדתית של החברה העזתית אומנם נראית במבט ראשוני כגורם שמבדל את המקרה העזתי מהמודלים שנותחו לעיל, אולם ניתוח פרטני מגלה שהן המפלגה הנאצית והן הממשלה המיליטריסטית ביפן השליטו אידאולוגיות בעלות מאפיינים דתיים. מימושן כלל, כמו במקרה העזתי, מתן סמכות עליונה להנהגה, חובת ציות מצד הציבור וחובת השתתפות של כל פרט בפרקטיקות המקיימות את האידאולוגיה כגון מחנות נוער, מצעדים, כינוסים ולימוד האידאולוגיה. עם זאת, גורם המצוי במקרה העזתי ואינו מצוי במודלים שנותחו כאן הוא קיומה של האידאולוגיה שאותה מנסים לנטרל בחברות אחרות באופן מאורגן פוליטי וחברתית מחוץ לחברה המובסת. במקרה זה, מדובר על שיוך האידאולוגיה של חמאס לתנועת האחים המוסלמים כך שהאידאולוגיה החמאסית מתקיימת באופן מאורגן בחברות מחוץ לרצועת עזה, תמשיך בכל מקרה להתקיים מחוץ לרצועה והחברה העזתית ותמשיך להיות חשופה אליה. על כן נראה שיש להתאים את עוצמת הדה־חמאסיזציה כדי ליצור אפקט מספק חרף האיום של השפעה אידאולוגית חיצונית על החברה העזתית בהמשך.

כדי להגיע אפוא לדה־מיליטריזציה של החברה העזתית, בהנחה שצה"ל יכריע הכרעה צבאית את חמאס בעזה, ראשית על

ישראל להשיג גם הכרעה חברתית, להגיע למצב שבו החברה העזתית מפנימה את תבוסתה. הכרעה כזאת יכולה להיות מושגת באמצעות רמיסה (המודל הגרמני) או באמצעות הלם (המודל היפני), ובשני המקרים יידרש כיבוש ישראלי ברצועה לזמן מסוים. כמובן שבמצב שבו ישראל תנהל את הרצועה תחת כיבוש תהינה לישראל מגבלות שלא היו לארצות הברית, ועל כן עדיף היה שהכרעה של החברה העזתית תושג באמצעות הלם ולא באמצעות רמיסה. הלם כזה יכול היה להיות מושג אם ישראל הייתה מנצלת את הימים הראשונה לאחר טבח 7 באוקטובר לפעולת עונשין חריגה בהיקפה, אולם אפשרות כזאת כמובן שכבר אינה בסל האפשרויות של ישראל. על כן יש לנסות ולנתח את השפעות המלחמה עד כה על החברה העזתית, כדי להעריך אם השפעות אלה צרבו בתודעת החברה העזתית הלם חזק מספיק כדי שתפנים את התבוסה.

כדי להגיע אפוא לדה־מיליטריזציה של החברה העזתית, בהנחה שצה"ל יכריע הכרעה צבאית את חמאס בעזה, ראשית על ישראל להשיג גם הכרעה חברתית, להגיע למצב שבו החברה העזתית מפנימה את תבוסתה. הכרעה כזאת יכולה להיות מושגת באמצעות רמיסה (המודל הגרמני) או באמצעות הלם (המודל היפני), ובשני המקרים יידרש כיבוש ישראלי ברצועה לזמן מסוים

במקרה שההערכה תהיה שלילית, ישראל תידרש להכרעת החברה העזתית באמצעות רמיסה. כפי שהעלה ניתוח המודל הגרמני, פעולות אלה יכללו:

- דה־חמאסיזציה של החברה העזתית באמצעות טיהור השירות הציבורי מעובדים המזוהים עם חמאס, רפורמה במערכת החינוך כולל בתוכני הלימוד, והסרת סממנים חמאסיים כגון שמות רחובות, תמונות וסמלים.
  - השתלטות על המערכת הכלכלית באופן שחלוקת התקציבים והסיוע תיעשה על ידי ישראל.
  - ביצוע משפטי ראווי לאחראים לפשעי מלחמה והפצת מידע על פשעי המלחמה בציבור העזתי.
  - החזרת פעילי חמאס צבאיים ואזרחיים לרצועה רק לאחר זמן רב שיאפשר השפעה עמוקה על החברה העזתית.
- לאחר השגת הכרעה של החברה העזתית, יהיה צורך בשינוי פוליטי עמוק באמצעות בניית מערכת פוליטית ומסגרת חוקתית שתשריין את השינוי התרבותי והחברתי ותאפשר קיום חברה דה־מיליטריסטית שלא תהווה איום בשנים הקרובות. לתהליך כזה צפוי מחיר מדיני וכלל לא בטוח שישראל תהיה מוכנה לשלמו. מאמר זה אינו מתיימר לקבוע עבור מקבלי ההחלטות מהי ההחלטה הנכונה בנושא, אלא לסמן את המסגרת התאורטית לביצוע דה־מיליטריזציה של החברה העזתית על מנת לעקר את האיום הנשקף ממנה לתקופה ארוכה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

העתיד כבר כאן? דפוס "היוון העתיד" בתרבות הארגונית של צה"ל

בשנים האחרונות צה"ל אימצה דפוס שבמסגרתו הצהיר על יכולות צבאיות מתקדמות מבחינה טכנולוגית או על ביצוע פעולות המבטאות שינוי תפיסתי. בפועל, התקיים פער בין החזון למציאות. בעתיד יצטרך צה"ל להפריד בין יכולותיו בזמן נתון ותוכניות מלחמה המבוססות עליהן ובין תפיסות בניין כוח אשר מימושן אורך שנים

בארגונים שונים, ולרבות בצה"ל, כמו גם בחברה הישראלית בכללותה, העיסוק בעתיד כרוך בדמותו של היזם, של החדשן. צילום אילוסטרציה: freepic

סא"ל ד"ר איתי חימיניס,
סגן מפקד מרכז דדו

תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל,
ראש תחום המחקר במרכז דדו

במטכ"ל שהיו מזוהים עם חזון החדשנות, הזין את התופעה הקיימת ממילא של ריצוי רמה ממונה, וייתכן שגם העיב על תהליכי החשיבה של צה"ל בתחומי בניין הכוח והפעלתו. במבט קדימה, הדפוס אף עשוי להקרין לרעה על דימויו של צה"ל בעיני הציבור ונבחריו, משום שהוא מצייר את צה"ל כמי שאינו מודע ליכולותיו האמיתיות או חמור מכך עוסק בסילוף העובדות ומציג בידועין מצג שווא.

הגם שהניתוח המוצג במאמר אינו עוסק ישירות באירועי 7 באוקטובר או במלחמת "חרבות ברזל", ייתכן שהוא יסייע לצה"ל בבואו לעשות "בדק בית" בעקבותיהם, ויניח תשתית עיונית וביקורתית לתהליכי הלמידה והתחקור הנחוצים.

הסובייקט הנאוליברלי בצה"ל

"הכלכלה היא השיטה, אך המטרה היא לעצב את הנשמה".⁵ לעידן הנאוליברלי החולף הייתה השפעה טרנספורמטיבית על צה"ל. הן הארגון בכללותו והן הפרטים המרכיבים אותו הפנימו מערכת רעיונית וערכים חדשה, אשר שינתה את דפוסי קבלת ההחלטות ואת מאפייני בניין הכוח והפעלתו.

בשנים האחרונות בלטו כמה נקודות ציון חשובות, החל מגיבוש תפיסת ההפעלה לניצחון, הקמת יחידת הרפאים והעיסוק בחדשנות צבאית בתר"ש תנופה. בכל אחת מנקודות אלה, אפשר להצביע על דפוס "היוון העתידי". הבעיה שנוצרה הייתה בער רב בין החזון והאמירות ובין ההצטיידות, פיתוח היכולות והפעולות בתרגילים ובמבצעים, בעיקר בכוחות היבשה, אך גם בגופים נוספים

ב-1985 קיבלה ממשלת ישראל צמד החלטות הקשורות קשר הדוק ביניהן שהיו למפנה בהיסטוריה הכלכלית והביטחונית של ישראל: ליישם את תוכנית החירום לייצוב המשק ולסגת לרצועת הביטחון של לבנון. אף על פי שהנסיבות הכלכליות של אותן שנים לא היו הסיבה המרכזית לנסיגה, אלא רק האיצו אותה, הן ביטאו מערכת רעיונית הגמונית חדשה בישראל, נאוליברלית, שהלכה למעשה הכתיבה את דמותו של צה"ל מאז ועד היום.⁶ במוקד מערכת רעיונית זו, בדומה לליברליזם הקלסי, ניצב הפרט. הוא האחראי הבלעדי לגורל חייו והוא אמור לתפוס את הצלחותיו ואת כישלונותיו כתוצר של פעילותו האישית בלבד ובמנותק מהקשר רחב יותר, מערכתי, חברתי, לאומי. הפרט הוא היזם של חייו, הנוטל סיכונים לצורך הגשת שאיפותיו ומילוי צרכיו והוא אחראי בלבד על הטיפוח של עצמו, של "ההון

דמותם של המפקדים בצה"ל הושפעה מהשינויים הרחבים שחוותה החברה הישראלית בעשורים האחרונים - ובמוקדם המהפכה הנאוליברלית החולפת שהשפיעה על כל היבטי החיים במדינה, ממקרו-כלכלה ועד לרומנטיקה ותרבות פנאי. מאמר זה מבקש להצביע על הקשר בין השפעותיה של מהפכה זו בישראל ובין דפוסי קבלת ההחלטות של הפיקוד הבכיר בצה"ל ביחס לסוגיות מערכתיות, כאלה שמקיפות הן היבטי בניין כוח והן היבטי הפעלת כוח.

זהו מאמר ראשון בסדרת מאמרים של הכותבים שיעסקו בנושא, והוא משתייך לקבוצה של פרסומים אשר מצביעים על מגמות עומק תרבותיות של הפתולוגיות הארגוניות של צה"ל: השורשים הרעיוניים והתרבותיים של החתירה הישראלית לפתרון הסדרי או לכל הפחות לניהול הבעיה בעזה; הזיקה בין הנעשה בצה"ל למגמות רחבות בישראל כמו הנאוליברליות ותופעת "המדיאטיזציה" ("תקשורת יזציה") של צה"ל;² המקום הדומיננטי של הטכנולוגיה בחשיבה הצבאית הצה"לית ובהוויית משרתיו והאתגר שהוא יוצר.³

כיום אפשר למצוא ארגונים בתחומים שונים ואף גופים ציבוריים העוסקים בהיוון כחלק מתהליך רציונליזציה של קבלת ההחלטות שלהם, מסוגיות של מחקר ופיתוח ועד למכלול היבטי מדיניות ציבורית

יצירת תשתית לתהליכי הלמידה והתחקור

תחת השפעת העידן הנאוליברלי וההגמוניה של הכלכלה הפיננסית, הפכה השיטה המכונה "היוון" (Discounting), המרת תזרים כסף עתידי לסכום כסף מסוים בהווה, לנפוצה בקרב פרטים וארגונים. בדומה לשיטות חשבונאיות נוספות, גם שיטה זו זלגה מהעולם העסקי לעבר תחומי חיים נוספים.⁴ כיום אפשר למצוא ארגונים בתחומים שונים ואף גופים ציבוריים העוסקים בהיוון כחלק מתהליך רציונליזציה של קבלת ההחלטות שלהם, מסוגיות של מחקר ופיתוח ועד למכלול היבטי מדיניות ציבורית. עם זאת, לא ניתן להסביר את השימוש הנפוץ בשיטת ההיוון רק כהעדפה נגלית להווה על פני העתיד או רק חשש מוצדק מחוסר ודאות וסיכונים. בעידן הנאוליברלי, לפרט יש מגוון כלים לא רק כדי לחשוב על העתיד, אלא גם כדי להגשימו.

דפוס "היוון העתידי" בצה"ל, כלומר ייחוס יכולות צבאיות עתידיות לארגו הכלים המבצעי הנוכחי, מעמיד לשיטתנו הסבר נוסף לשורה של בעיות בצה"ל בשנים האחרונות. דפוס זה, הקשור קשר הדוק לחזון החדשנות שהוכנס לצה"ל, העצים את החשדנות והציניות כלפי תהליכי מודרניזציה טכנולוגיים, הוביל לפערי אמון בין דרגי השדה ביבשה ובין מפקדים וגופים

היחידה הרב-ממדית בפעילות בעזה ב"חרבות ברזל". במקור, הכוונה הייתה כי יכולות ושיטות לחימה חדשות שינסו ביחידה יוטמעו אחר כך בכל יחידות היבשה של צה"ל. צילום: דו"ץ

המיידיות מעבודה ויותר בצבירת הון ובקבלה מתמשכת של הערכה על יכולותיו, כישוריו, דימויו ומעמדו.⁹ בארגונים שונים, ולרבות בצה"ל, כמו גם בחברה הישראלית בכללותה, העיסוק בעתיד כרוך בדמותו של היזם, של החדשן. עם זאת ייתכן שבפועל קצב החידושים בתחום הצבאי בעולם כולו הואט במאה ה-21.¹⁰ לפיכך יש לראות את העיסוק בחדשנות וביזמות כביטוי נוסף למגמות החברתיות והתרבותיות הרחבות והמתמשכות. העידן הנאוליברלי והחיים תחת ההגמוניה של הכלכלה הפיננסית מחייבים את הפרט להמציא את עצמו ואת סביבתם מחדש כחלק מהתחרות המתמדת על משאבים, ובכלל זאת דימוי. כלומר הסובייקט הנאוליברלי נדרש להיות חדשן ויזם, בכל תחום שהוא, כחלק מהאתוס של "האדם הטוב" וכחלק מהתרבות הארגונית של כל "ארגון מצליח".

העתיד כבר כאן? חדשנות צבאית ו"היוון העתידי" בצה"ל

בשנים האחרונות בלטו כמה נקודות ציון חשובות, החל מגיבוש תפיסת ההפעלה לניצחון, הקמת יחידת הרפאים והעיסוק בחדשנות צבאית בתר"ש תנופה. בכל אחת מנקודות אלה, אפשר

האנושי" שלו. בין רעיונות אלה ובין המערכת הרעיונית שהיינו מצפים לזהות עם צה"ל עולים ניגודים עמוקים: ראשית, בעוד במודל הנאוליברלי מצופה מהפרט להיות "אדם טוב", המתמסר לקידום ענייניו האישיים וענייניהם של הקרובים לו, לצה"ל דרוש "אזרח טוב", הנכון לספוג פגיעה בענייניו לשם מימושם של יעדים קולקטיביים. בד בבד, לפי מודל זה, צה"ל כבר אינו יכול לפעול לפי המערכת הערכית והנורמטיבית הפנימית שלו ("רוח צה"ל" למשל), אלא נדרש, בדומה לארגונים ציבוריים ופרטיים אחרים,⁷ להכפיף עצמו לשלטון ההגמוני של מערכת רעיונות המותאמת לכוחות השוק וצרכיו.

שנית, תופעת הפיננסיליזציה שעומדת במוקד הסדר הנאוליברלי מאפיינת גם את חיי היום-יום של כל האוכלוסייה, החשופה יותר לאי הוודאות ולסיכונים שהמערכת הפיננסית מייצרת.⁸ העידן הנאוליברלי וההגמוניה של הכלכלה הפיננסית הפכו את הפרט, לרבות המשרת בצה"ל, למשקיע ולהון אנושי בעיני עצמו ובעיני אחרים. הפרט עוסק, בראש ובראשונה, בהערכה העצמית שלו ובהעצמת הערך שלו עצמו. הפרט נדרש להעריך את עצמו ללא הרף ולהקנות לעצמו ערך ללא הרף או לכל הפחות למנוע את שחיקת ערכו. נדרש ממנו להתמקד פחות בהכנסותיו

להצביע על דפוס "היוון העתיד". כאמור, הבעיה שנוצרה בצה"ל בשל כך הייתה פער רב בין החזון והאמירות ובין ההצטיידות, פיתוח היכולות והפעולות בתרגילים ובמבצעים, בעיקר בכוחות היבשה, אך גם בגופים נוספים. נוצר חוסר אמון בין דרגי השטח ביבשה לגופי המטה המטכ"ליים שעסקו בחדשנות. הקצינים הסדירים נמנעו מלדבר ולכתוב בעניין זה והביעו ביקורתם בעל פה ותוך חשש לקידומם.¹¹ להלן נקודות הציון והדפוסים אשר עלו במסגרתן:

תפיסת ההפעלה לניצחון במעגל ראשון. בפתיחתו למסמך תפיסת הניצחון שפורסמה בנובמבר 2020 קבע הרמטכ"ל דאז כי "אסור לנו להיות 'אסירים' של ההווה...". לשם כך הסביר כי על צה"ל להשתנות ולפתח אמצעים ושיטות לחימה חדשים שבמוקדם עקרון הרב-ממדיות, בתמרון, במהלומות ובהגנה. כלומר שילוב סימולטני של עוצמה מרבית בכל ממדי הלחימה. בהתאם, בפרק א' של התפיסה, פרק המסר המרכזי, מוסבר כי מרכיב מרכזי בעוצמה הצבאית שנדרש לבנות לצה"ל הוא טכנולוגי - "חליפה חכמה המבוססת על אמצעי חישה, תקשורת נתונים, טכנולוגיות מידע חדישות, וחיבור כל אלה למגוון חימושים ויכולות תקיפה".¹²

העידן הנאו־ליברלי וההגמוניה של הכלכלה הפיננסית הפכו את הפרט, לרבות המשרת בצה"ל, למשקיע ולהון אנושי בעיני עצמו ובעיני אחרים. הפרט עוסק, בראש ובראשונה, בהערכה העצמית שלו ובהעצמת הערך שלו עצמו. הפרט נדרש להעריך את עצמו ללא הרף ולהקנות לעצמו ערך ללא הרף או לכל הפחות למנוע את שחיקת ערכו

תפיסת ניצחון זו לא נוסחה כתפיסת בניין כוח, אשר ברור לקורא אותה כי הכתוב נועד להכווין בניין כוח לעתיד (לדוגמה חיל האוויר 2025; לוחמת היבשה 2020) וגם לא כתפיסה מבצעית מסוימת שאמורה להיות מבוססת על יכולות קיימות. הניסוחים במסמך נועדו לתת תחושה של "הווה מתמשך" - משהו שקורה כעת. דוגמה אחת היא התרגיל המטכ"לי "חודש מלחמה" שתוכנן למאי 2021 (אך נדחה עקב מבצע "שומר החומות"). אחד מיעדי התרגיל היה לבחון היבטים שונים בתפיסת ההפעלה לניצחון, מה שמעיד על כך שיישומה אמור היה להחל זמן קצר לאחר פרסומה. התרגיל נדחה בשנה ונערך במאי 2022 תחת השם "מרכבות האש", ויעדיו, מבחינת הטמעת ובחינת תפיסת הניצחון, היו דומים. מרכיב מרכזי בתפיסה היה "מהלומה רב-ממדית" הכוללת אש אווירית, יבשתית וימית, תקיפות בסייבר ובספקטרום ופעולות השפעה. זאת, אף על פי שעד למועד התרגיל לא פותחה יכולת חדשה פרט ליכולות האש שהיו קיימות עד אז.

היחידה הרב-ממדית - יחידת "רפאים". היחידה הוקמה במאי 2019 כיחידת ניסוי ליכולות חדשות שצה"ל ביקש לשלב בתוך יחידה אחת. במקור, הכוונה הייתה כי יכולות ושיטות לחימה חדשות שינוסו ביחידה יוטמעו אחר כך בכל יחידות היבשה של צה"ל. בסוף 2022 אמר הרמטכ"ל: "[...] זה ייעודה, לפתח ידע ויכולות ולייצא אותו לכלל הצבא. היחידה ממוקדת אך ורק

בפיתוח ידע אבל היא גם לוקחת חלק בפעילות המבצעית, וכפועל יוצא מכך מפתחת את הידע מתוך היכוך ובאופן רלוונטי".¹³ בפועל הפכה היחידה ליחידה מבצעית שנה בלבד לאחר הקמתה. באוגוסט 2020 דווח, כי היחידה הופעלה לפעילות מבצעית בגבול הצפון.¹⁴ שביט ואטיאס-לבובסקי טענו, כי יחידת הרפאים שימשה למיתוג תפיסת ההפעלה לניצחון ולכן תהליכי בניית היחידה החדשה כוסו בתקשורת באינטנסיביות: מסדר ההקמה, הענקת סמל היחידה, סיום שלב בניית הבסיס, החלפת מפקדים ועוד.¹⁵

מבצע "שומר החומות" ותר"ש "תנופה". בפקודת היום לצה"ל בסיום מבצע "שומר החומות" כתב הרמטכ"ל כוכבי כי: "[...] מימשנו את תפיסת ההפעלה לניצחון ואת היכולות שפיתחנו ביתר שאת במסגרת תר"ש 'תנופה'".¹⁶ בפועל עקב המשבר הפוליטי בישראל, היעדר תקציב מדינה והשלכות מגפת הקורונה, באמצע 2021 יישום תר"ש תנופה בקושי החל,¹⁷ לא כל שכן השפעתו על יכולות צה"ל בעת מבצע "שומר החומות". בפקודת היום גם נכתב כי "לאורך ימי המבצע האויב הופתע פעם אחר פעם בסדרה של מהלומות רב-ממדיות שהוציאו אותו משיווי המשקל ושללו ממנו יכולות ונכסים משמעותיים". בלי קשר לשאלה אם האויב אכן נפגע כפי שתואר, הפעולה באש לא הייתה שונה בצורה מהותית מאשר במבצעים קודמים. זאת, למעט העובדה שנועדה לתקוף תת-קרקע - יכולת ותוכנית שפותחו בשנים הקודמות וללא קשר לתפיסה או לתר"ש. התת-קרקעי לא התקיימה בתקיפה אווירית זו, ביחס לתיאור הרעיון שהובא מעלה.

"בשנים האחרונות בצה"ל הפכו אימוניה של חטיבות מסוימות למעבדת ניסויים לאמל"ח עתיד. פעולות רבות וחלקים גדולים בתרגיל חטיבתי התמקדו במערכת טכנולוגית חדישה שהגיעה לצורך התרגיל. הלוחמים מוכשרים להפעלתה בהליך מזורז ולא יעיל ולבסוף היא מופעלת על-ידי אנשי החברה המסחרית ואנשי מחלקת אמל"ח הנמצאים שם"

היכולות הטכנולוגיות המכוננות SOI (Stand-off-In) הוגדרו כאמצעים בלתי מאוישים בהיקף נרחב שיאיתרו את האויב ויפגעו בו מצד אחד מנגד (Stand-off) אבל מצד אחר בתוך (In) שדה הקרב. לצורך הפיתוח הוקמה מעבדה ופלגה שנועדו לאפשר התנסות, תוך קשר קבוע עם מפתחי האמל"ח.¹⁸ במאי 2021 אישר הרמטכ"ל לבצע רכש של להקות רחפנים כבדים בהיקף של עשרות כלים, עבור הפלוגות המתמרנות, למשימות הגנה והתקפה. כמו כן נכתב כי "לפי הגדרת גורמים במטה הכללי זו הסנונית הראשונה של הרובוטים",¹⁹ ובפועל כמות הפלוגות המתמרנות שקיבלו יכולות אלו הייתה קטנה מאוד.

למרות הבעיות הללו, מעטים בצה"ל הסכימו להביע ביקורת פומבית בנושא. בעוד הפרסומים מחוץ לצבא בנושא "גבול חכם וקטלני" בגבול רצועת עזה דיברו על גבול אוטונומי הסוגר מעגלים בין חיישנים לעמדות ירי ורובוטים, בפועל רק חלקים מוגבלים מרעיון זה מומשו בשטח. בסוף 2021 נכתב כי "באוגדת עזה חשפו את הפרויקט היקר 'גבול חכם וקטלני', שמטרתו

פרויקט "גבול חכם וקטלני" באוגדת עזה. הביקורת בתוך צה"ל על הקישור הצמוד בין הווה לעתיד כוחות היבשה הייתה נרחבת יחסית, מדרג המג"ד ועד דרג מפקדי הפיקוד, אך היא לא יצאה לתקשורת, למעט אמירות כלליות. צילום: רועי עידן ודובר צה"ל

בתרגיל חטיבתי התמקדו במערכת טכנולוגית חדישה שהגיעה לצורך התרגיל. הלוחמים מוכשרים להפעלתה בהליך מזורז ולא יעיל ולבסוף היא מופעלת על-ידי אנשי החברה המסחרית ואנשי מחלקת אמל"ח הנמצאים שם.²³

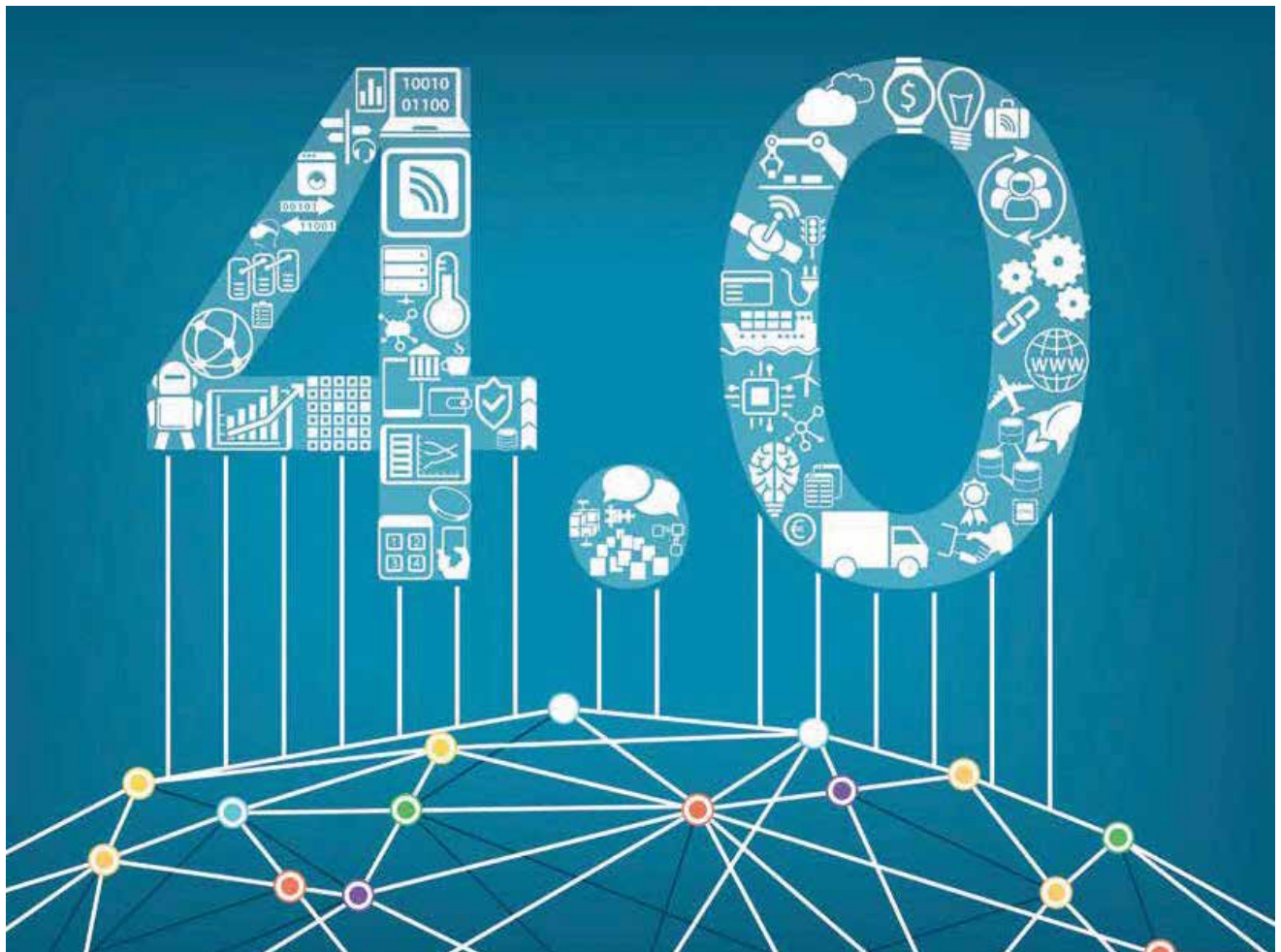
הצעתנו היא, כי צה"ל לא יוותר על זהותו הארגונית כגוף המתאפיין גם ביזמות ובחדשנות, אבל יעשה מאמץ גדול יותר על מנת להבטיח שהתוצרים של היוזמות הללו יהיו מערכות לחימה בנות קיימא בהיקפים רחבים, שהשפעתן בשדה הקרב ניכרת גם במלחמות עצימות וממושכות

בכנס בנושא לוחמת היבשה בסוף 2022 אמר מפקד זרוע היבשה, אלוף תמיר ידעי: "יש לנו נטייה לקחת חצי יכולת ולטעון שהיא יכולת מבצעית [...] בזרוע היבשה, צריך לשאול, עד כמה הטכנולוגיה שאנו מספקים עומדת במציאות בהיבט אחזקתי, ביכולת לאמן אנשים, להכשיר אותם לשמר כשירות. לוודא שיש אחזקה ראויה לכל האמצעים ושניתן לתעש אותם ולהביא אותם למסות גדולות. אנחנו לא מדברים על יחידת בוטיק. בסוף, צריך

לשלב רובוטים שיחליפו חיילים, כדי לצמצם חשיפה שלהם בגבול. אך לדברי קצינים בפיקוד הדרום, הפרויקט כלל לא מתקדם בהתאם לציפיות, ואומרים אף כי 'מי שהעביר תחושה כאילו עוד רגע זה הופך למבצעי טעה והטעה'."²⁰

הביקורת בתוך צה"ל על הקישור הצמוד בין הווה לעתיד כוחות היבשה הייתה נרחבת יחסית, מדרג המג"ד ועד דרג מפקדי הפיקוד, אך היא לא יצאה לתקשורת, למעט אמירות כלליות.²¹ בסוף 2021 כתב נקח"ל, אלוף (מיל') יצחק בריק, כי משיחות עם מפקדים זוטרים ובכירים ביחידות הקרביות של צה"ל הוא מזהה כי ההשקעה הגדולה בתר"ש "תנופה" צפויה לרדת לטמיון מכמה סיבות ובהן "בעיות של הטמעת הציוד והיכולות להפעילו כתוצאה ממחסור באימונים שהם מאוד יקרים וחוסר יכולת לבצע אימון בסימולטורים המוזילים מאוד את האימון, היות ומרכזי סימולטורים כאלה כלל לא נבנו."²²

רמ"ט חטיבת ברק וחונך באימון מפקדות גדודים וחטיבות, אל"ם (מיל') עמרי שדה, כתב: "על חשבון התקציב לאמצעי אימון, כגון שעות מנוע לרק"ם, תחמושת והקצאת ימי מילואים, צה"ל רוכש אמל"ח בצורה לא מבוקרת אשר נכנס לשירות לאחר תהליך הכשרה קצר ולא איכותי. רכישה מהירה של אמל"ח רב ללא מעטפת הטמעה פוגעת לפיכך בהכשרת הלוחם והמפקד". וכן "בשנים האחרונות בצה"ל הפכו אימוניהן של חטיבות מסוימות למעבדת ניסויים לאמל"ח עתידי. פעולות רבות וחלקים גדולים

המהפכה התעשייתית 4.0. צה"ל צריך להתחדש ולהשתנות כל העת, כדי להתמודד עם השתנות יריבו ולמצות באופן מיטבי אפשרויות חדשות העומדות לרשותו. אילוסטרציה: Depositphotos

ובחדשנות, אבל יעשה מאמץ גדול יותר כדי להבטיח שהתוצרים של היוזמות הללו יהיו מערכות לחימה בנות קיימא בהיקפים רחבים, שהשפעתן בשדה הקרב ניכרת גם במלחמות עציונות וממושכות.

בעוד הפרסומים מחוץ לצבא בנושא "גבול חכם וקטלני" בגבול רצועת עזה דיברו על גבול אוטונומי הסוגר מעגלים בין חיישנים לעמדות ירי ורובוטים, בפועל רק חלקים מוגבלים מרעיון זה מומשו בשטח

בעתיד צה"ל יצטרך להפריד הפרדה ברורה בין יכולותיו בזמן נתון ותוכניות מלחמה המבוססות עליהן ובין תפיסות בניין כוח המכוונות לעתיד, אשר מימשן אורך שנים. כחלק מכך, עליו להיפרד מדפוס "היוון העתיד" על נזקיו השונים.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

פתרון ארוך טווח. פיתוח טכנולוגיה חדשה לצבא היבשה זה מרתון, לא ספרינט". "אנחנו צריכים לדעת לאזן היטב בין חזון לבין מציאות, במיוחד כשמדובר בצבא היבשה, משום שכל רעיון או פתרון צריך להיות כזה שיעמוד במאפיינים הייחודיים של צה"ל בכלל ושל צבא היבשה בפרט, לרבות אופי ומשך השירות, גודל היבשה, כוחות המילואים ועוד"²⁴. זוהי הביקורת הבהירה ביותר בהקשר "היוון העתיד".

סיכום ומבט קדימה

צה"ל מוכיח במלחמת "חרבות ברזל" כי הוא מכונת מלחמה טכנולוגית משוכללת, שמרכיביה כוללים פלטפורמות צבאיות מתקדמות כמו טנקי מרכבה 4 עם מעיל רוח²⁵ ונמ"רים²⁶ כמו גם תהליכים מבצעיים יעילים כגון תהליכי סיוע אווירי צמוד והזרמת מידע מודיעיני לכוחות במסגרת לוחמ"ם.

צה"ל צריך להתחדש ולהשתנות כל העת, כדי להתמודד עם השתנות יריבו ולמצות באופן מיטבי אפשרויות חדשות העומדות לרשותו, בעיקר בעולם הטכנולוגי, בוודאי בעידן הנוכחי של "מהפכה תעשייתית 4.0". הצעתנו היא, כי צה"ל לא ייותר על זהותו הארגונית כגוף המתאפיין גם ביזמות

שתיקת הקצינים (עמ' 4)

1 אבולעפיה, א' (אוקטובר 2010). האומץ להביע דעה עצמאית. מערכות 433, עמ' 20-27

2 שם

3 אילנאי, א' (4 בנובמבר). "להרצי אין אויבים, אבל גם אין לו חברים": רמטכ"ל המלחמה - פרופיל. ישראל היום; יהושוע, י' (2024, 6 ביוני). קצין בכיר בביקורת נוקבת: "המטכ"ל מנותק מהשטח. יש חוסר אמון. כך לא יושג ניצחון". YNET; יהושוע, י' (2024, 4 ביוני). "אני זה שנכשל? האחראים למחדל עדיין בתפקיד": העימות בין האלוף לרמטכ"ל. YNET

4 זיתון, א' (17 בנובמבר). חשיפה: הכביסה המלוכלכת מצה"ל במסמך נוקב של קצין בכיר. YNET

5 רפפורט, ע' (9 בינואר). "אדום מבושה" - הקצין הבכיר כתב לרמטכ"ל דו"ח קשה על שחיתויות ובעיות ערכיות בצה"ל. IsrealDefense

6 אתר צה"ל (16 באוקטובר)

7 הרמטכ"ל ספר 80

8 שם

9 מינקוב, י' (נובמבר 2018), "הבעת דעה על ידי מפקדים בכירים בצה"ל: תכנית לשינוי תרבות ארגונית", מערכות, 480-1, עמ' 85-82

10 מינקוב, שם

11 ARMY LT. COL. PAUL YINGLING, A failure in generalship; Armed Forces Journal, (2007, March 1). <http://armedforcesjournal.com/a-failure-in-generalship>

12 Commander Phillip E. Pournelle, The Rise of the Missile Carriersn, U.S. Naval institute, Vol.nhs 139/5/1,323, (May 2013). <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2013/may/rise-missile-carriers>

13 DOUGLAS A. MACGREGOR , Future Battle: The Merging Levels of War, U.S. Army War College,ATTN: Parameters,122 Forbes Avenue,Carlisle,PA,17013-5238

14 המאמר תורגם לעברית ופורסם ב"מערכות": מקרגור, ד"א (1995). הרמות המתמזגות במלחמה. מערכות, 339, עמ' 36-43

15 חזות, ג' (2024). צבא ההיי־טק וצבא הפרשים. מערכות, מודן ומשרד הביטחון

16 גנסבורג, י' (אוגוסט 2013). רוצים צבא חזק? חנכו את הקצינים להביע באומץ דעות עצמאיות. מערכות 450, עמ' 28-33

17 מינקוב, שם

מפנקסו של מפקד

סיהור מרחב - ההיית או חלמתי חלוס? (עמ' 10)

1 מיכלסון, א (2011). צה"ל הכין שיעורי בית. מערכות 440

2 תורג'מן, ש"ס, (ינואר 2012). מבצעי כוחות היבשה. מערכות. כך ראשון - מבוא זרוע היבשה/ צה"ל מאי 2021. טכניקות היסוד לצוות הקרב הפלוגתי זרוע היבשה/צה"ל

4 תורג'מן (ינואר 2012), עמ' 86 שם

5 שם

6 שם

7 סימנים חריגים בקרקע המעידים על כך שמישהו דרך בה או קריסה המעידה על מנהרה גילת, א' (ינואר 2024). "ניצחון בתחרות הלמידה יביא לניצחון בקרב". מערכות 501, עמ' 4

פשיטה - דשדוש לתכלית (עמ' 18)

1 אג"ם-מה"ד (מאי 1963). תורת הקרב - כך א': התקפה, התקדמות ורדיפה, פשיטה ומארב, מטכ"ל - עקד כללי 1-2, עמ' 196-200; זרוע היבשה- תו"ת (ינואר 2012). מבצעי כוחות היבשה - כך שני: התקפה, התקדמות ורדיפה ופשיטה, מד"י - יבשה 3-זי-6, עמ' 277-280

2 משימות הכוחות מיוחדים בצבאות שונים משתנות. לאמריקנים, לדוגמה מנעד משימות רחב הכולל גם מבצעי מידע, סיוע לכוחות ביטחון מקומיים, לוחמה פסיכולוגית וכדומה. בצבאות אחרים מנעד המשימות עשוי להיות מצומצם יותר ולכלול רכיב גדול יותר של מבצעי לחימה (המכונים בעגה האמריקנית Direct Action). למשימות הליבה של הכוחות המיוחדים האמריקנים ראו: אמ"ץ-תוה"ד, מבצעים מיוחדים, תצפית 77, עמ' 31-68 אמ"ץ-תוה"ד (יולי 2012). יחידת אמל"ח מיוחד גדוד 88 "דב לבן" 1969-1974. זרקור היסטורי 39 (גרסה של מסמך זה פורסמה גם בגיליון מס' 5 של כתב העת "יסודות"); לסקירת מספר מבצעי פשיטה בסד"כים גדולים המתמקדת בסוגיות מערכתיות ומדיניות של מבצעים אלה ראו: פרידמן, י' (פברואר 2017). אכיפה - הגיון פעולה נוסף לאסטרטגיית צה"ל. פרסומי מרכז דדו

4 McRaven, W.H. (1996). Spec Ops: Case Studies in Special Operations Warfare Theory & Practice. Presidion Press תוה"ד (נובמבר 2013). מבצעים מיוחדים. תצפית 77, עמ' 69-174 <https://twitter>

268, 55	מערכות, עמ' 268, 55	com/2023gazawar	העוקב אחר פעולות צה"ל
3	שופטים, ז': 17	https://twitter.com/War_	המשתמש Mapper
4	שם, 19-22	Mapper	העוקב אחרי עימותים בכל רחבי העולם
5	קדיש, א' וארנוולד, מ' (2008). קרבות יבוס. משרד הביטחון, עמ' 153-181	https://twitter.com/Deepstate_UA	ו-העוקב אחרי המלחמה בין רוסיה לאוקראינה
6	שמש, א' (1995). בכוח התחבולה. מערכות, עמ' 93		6 לדוגמה במתקפת הצבא האוקראיני בחארכיב באוגוסט-ספטמבר 2022 השיגו האוקראינים הפתעה טקטית למרות ריכוז כוחות משמעותי.
7	זרוע היבשה (פברואר 2016). הפיקוד והשליטה במבצעי כוחות היבשה. מפקדת זרוע היבשה, עמ' 106	Koshiw, I., & Tondo, L. (2022, September 10). Ukraine's southern offensive "was designed to trick Russia". The Guardian	7 מרכז דדו-אמ"ץ (2021, 22 ביוני). תפיסת ההפעלה של צבא הודו "התחלה קרה" (Cold Start). קרוב ורחוק 33
8	משלי, כד: 6		8 אמ"ץ-תוה"ד (מאי 2013). עוצבת היסוד – החטיבה והאוגדה בצבאות העולם. תצפית 76, עמ' 15-21
9	קואלס, ו' (1958). מפקד הרפאים. מערכות, עמ' 104		9 כך – גדוד סיוע מנהלתי בכוח משימה "גדודי" (MEU), חטיבת סיוע מנהלתי בכוח משימה חטיבתי (MEB) ואגד סיוע מנהלתי בכוח משימה אוגדתי (MEF). ראו: MCRP 1.10. (2015, August 26) Organization of the United States Marine Corps. HQ USMC, pp. 1-5; Marine Littoral Regiment. (2023, January 11). Marines.mil
10	ברעם, א' וטורגן, ש' (אוגוסט 2022). עקרונות המלחמה: התאמתם למאפייני המלחמה בעת הנוכחית. מערכות 494, עמ' 11		10 שישה גדודים אמריקניים, שבעה גדודים של הצבא הדרום וייטנאמי ועוד מספר גדול של כוחות סיוע קרבי ומנהלתי
11	שמש, א' (1995). בכוח התחבולה. מערכות, עמ' 93		11 זאת נוסף על כ-905 גיחות מטוסים כנף קבועה (777 לסיוע אוויר התקפי ו-128 לגיחות סיוע מנהלתי). מבחינת סיוע אוויר התקפי, סך החימוש שהוטל במהלך המבצע עמד על כ-1,387 טון חנ"ם ו-221 טון נפלאם
12	המחלקה לתו"ל (פברואר 2007). עקד עקרונות המלחמה. אמ"ץ-תוה"ד, עמ' 23		12 Corps XXIV. (1969, August 27). Combat Operations After Action Review – Operation Apache Snow בשם הקרב על גבעת המבורגר והונצח בסרט John Irvin (Director), (1987). Hamburger Hill. Paramount Pictures
13	שם, עמ' 24		13 לקריאה על תפיסת הגנת הגבולות הפעילה של צה"ל בעבר ועל השתנותה ראו: ברלוביץ, א' (ינואר 2017). התפתחות תפיסת הגנת הגבולות בצה"ל – 1948-2016. פרסומי מרכז דדו
14	איזנקוט, ג' (2019, 21 בנובמבר). חיוניות התמרון היבשתי. הרצאה בכנס התמרון היבשתי ככלי חיוני בביטחון הלאומי, מכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) איילנד, ג' (2018). לא נרדם בלילות. ידיעות ספרים, עמ' 84		
15	סימפקין, ר' (1999). מרוץ אל העתיד. מערכות, עמ' 152, 60		
17	לידל-הארט, ב' (1956). אסטרטגיה של גישה עקיפה. מערכות, עמ' 14		
18	בזק, י' (אוגוסט 2018) בין הכרעה לניצחון, בין תמרון לשחיקה. מערכות 479, עמ' 28-30		
19	לידל-הארט, ב' (1956). אסטרטגיה של גישה עקיפה. מערכות, עמ' 344		
20	מרכז כובד, נכסים חיוניים, תורפות, מה יכריע, איך יכריע		
21	הירש, א' (מאי 2022). עדכון תבנית הפקמ"ב בכוחות היבשה – למה צריך לעדכן ומדוע זה הכרחי. מערכות 493, עמ' 42-47		
22	בהרב, א' וישורון, נ' (2021, 11 באוגוסט). פרק עשירי – רעיון מבצעי ותחבולה. למידה בתנועה – הפודקאסט של המכללות הצבאיות		
23	ריאיון עם אלוף ירון פינקלמן, מחנה אסף שמחוני, באר שבע, (2024, 15 פברואר)		
24	מגל, י' (2023). קותי. מטר, עמ' 53		
25	זלמנוביץ, ב' (עורך) (2017). לחימת צג"ם 63 קרב		

איפה התחבולה? (עמ' 22)

- 1 אוריך, י' (2009, 14 באוקטובר). צה"ל מציג: כך נפעל במערכה הבאה. אתר צה"ל
- 2 עקביה, א' (1993). אורד וינגייט: חייו ופועלו.

16 ואסטרטגיה, כרך 1, גיליון 1, עמ' 8-12.
<https://paltimeps.ps/post/297205>
 17 דיון, א' (2014, 10 בנובמבר). תשע הנשמות של
<https://www.mako.co.il/mako-vod-keshet/uvda-2015>

**השפעת חיכוך צבאי במרחב הימי על הביטחון
 הלאומי של ישראל: תקיפות החותיים בים האדום
 ובים הערבי (עמ' 48)**

1 U.S. Central Command (2024). Press releases, US CentCom website
 2 Liebermann, O and Bertrand, N. (22/1/24). US names campaign to target Houthis in Yemen "Operation Poseidon Archer". CNN
 3 Lott, A. (2021). Maritime Security Threats and the Passage Regime in the Bab el-Mandeb. Norwegian Centre for the Law of the Sea
 4 שמואל אלמס, ד' (2024, 2 במרס). החותיים הטביעו את אוניית הצובר רובימאר; חשש לאסון סביבתי. גלובס
 5 Garamone, J. (2024, February 4). U.S., U.K. launch strikes against Houthi targets in Yemen to protect Red Sea shipping. U.S. Department of Defense
 6 Dunn, Jason, Leibovici, Fernando (2024, February 15). Shipping Disruptions in the Red Sea: Ripples across the Globe. Federal Reserve Bank of St. Louis
 7 דו"ח סקירת ההשלכות הכלכליות על ישראל של שיבוש הסחר הימי דרך מיצרי באב אל-מנדב (מרס, 2024), אגף הכלכלן הראשי במשרד האוצר, חשבון הלינקדאין של משרד האוצר (נדלה: 23 באפריל 2024)
 8 דברת, ע' ובנימין, ע' (2023, 18 בדצמבר). בתוך יום: הטרור החותי הכפיל את מחיר השילוח של מכולה מהמזרח לישראל. דה מרקר
 9 אגף הכלכלן הראשי (2024)
 10 ניוירוק טיימס (2005, 8 ביוני). משרד הביטחון נכנע לדרישה האמריקאית ולא מאשר עסקות יצוא ביטחוני לסין. דה מרקר
 11 Thompson, H., & Watling, J. (2022). Assessing Dynamics of Control Through Iranian Technology Transfer to Yemen's Houthis. The RUSI Journal, 167(4-5), 64-77

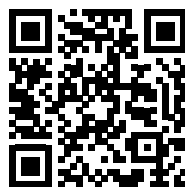
2020-2021, קיימתי סדרת אימונים שבה השתתפו כ־400 לוחמים, תושבי אצבע הגליל, המייצגים 24 יישובים, עורפיים, סמוכים וקדמיים. כחלק מהאימונים, יצרתי מקרים ותגובות לכל כיתת כוננות ביישוב. במסגרת זו נערכו דיונים משותפים בהשתתפות חברי כיתת כוננות של יישובים שונים, על בעיות ופתרונות שעלו בתרגילים אלה בעקבות שיח לוחמי כיתת הכוננות. תמצית דיונים אלה מצויה במסמך "סיכום אימוני הכוננות" השלב הראשון בתוכנית "מגן הצפון" יוצא לדרך (11 במרס, 2020). אתר צה"ל
 6 זיתון, י', קראוס, י' וליאור, ג' (2023, 16 באוקטובר). צה"ל מפנה 28 יישובים הסמוכים לגבול הצפון: "לאפשר לנו חופש פעולה התקפי". ynet
 7 אשתר, ל' (2018). הצעת מחקר לדוקטורט, פינוי יישובי רמת הגולן
 9 שיח כיתות כוננות 2021, גזרה מזרחית, לבנון
 10 בן גוריון, ד' (1971). זכרונות. עם עובד

מגמות יסוד בתנועת חמאס ממבצע "צוק איתן" ועד "חרבות ברזל" (עמ' 40)

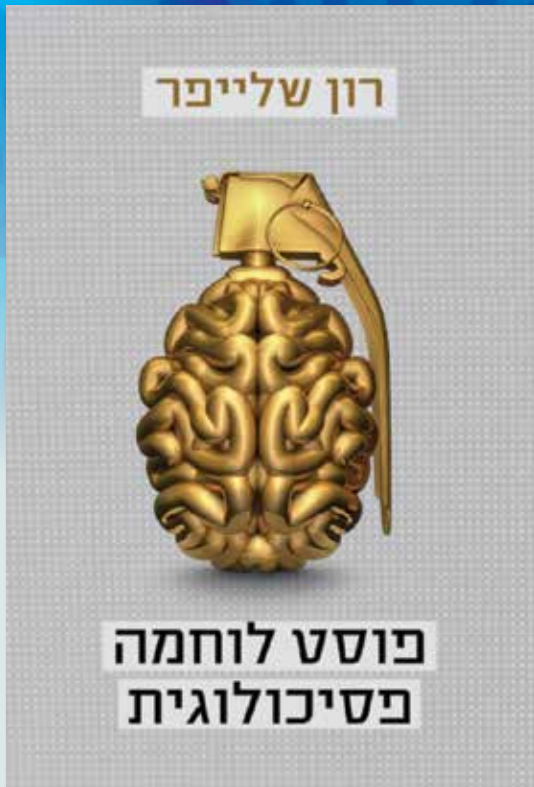
1 מערכת את"צ (2024, 7 במרס). הופצה פקודת התחקירים הפנימיים בעקבות המלחמה. המוקדים המרכזיים והתהליך. אתר צה"ל
 2 https://www.ochaopt.org/content/key-figures-2014-hostilities#_ftn5
 3 <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/cairo-conference-palestine-reconstructing-gaza-cairo-12>
 4 <https://www.raya.com/2017/07/20>
 5 <https://www.aletihad.ae/article/111221/2015>
 6 <https://www.aa.com.tr/ar>
 7 <https://www.aa.com.tr/ar/1256230>
 8 <https://www.aljazeera.net/politics/2019/4/23>
 9 <http://felesteen.ps/details/news/153456>
 10 <http://hamas.ps/ar/post/7334>
 11 <https://paltoday.ps/ar/post/401366>
 12 https://www.bbc.com/arabic/middleeast/2014/04/140423_hamas_fatih_talks
 13 https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=20135
 14 <https://paltoday.ps/ar/post/386912>
 15 אביעד, ג' (אפריל 2009). הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות, דפוסי פעולה וצפי. צבא

7	את בניגוד לתבוסת גרמניה במלחמת העולם הראשונה, אז נכנעה גרמניה בטרם היה ולו חייל זר אחד על אדמתה	United Nations Security Council Resolution, 12 (S/RES/2722 (2024)
8	Bessel, R (2009). Germany 1945: From War to Peace. Simon & Schuster	Sobelman, D. (2023). Houthis in the Footsteps of Hizbullah. In Survival: June-July 2023 (pp. 129-143). Routledge
9	Baiko, M. & Ivanov, O. (2018). The Denazification of the Post-war Germany in the American Occupation Zone in 1945-1949. European Historical Studies	Walsh, T. (2023). Securitisation imperatives and the exaggeration of Iranian involvement with the Houthi movement by international actors. Global Policy, 14(2), 385-395
10	Ziemke, E.F. (1975). The U.S. Army In the Occupation of Germany 1944-1946. Center Of Military History United States Army Washington DC. pp.380-396	Mahadzir, D. (2024, March 14). Russia, China and Iran finish drills in Gulf of Oman. USNI News
11	Zink, H. (1947). American Occupation Policies in Germany. The Review of Politics, 9(3), 284-296. doi:10.1017/S0034670500038687	The Understanding Effective
12	בר, ר' (28 בפברואר, 2023). כיצד זה ארע שבמאי 1949 גרמניה זכתה לחוקה דמוקרטית-ליברלית מתוקנת?. אלכסון	17 חורב, ש' (2021). המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם. מערכות
13	Traxson, T. (2014, June 15). Japan After World War 2	18 בן-צור, י' (ללא תאריך). הזקן והים – מעורבותו של בן גוריון בהקמת חיל הים. אתר הפלי"ם ההעפלה והרכש
14	מנצ'סטר, ו' (1982). קיסר אמריקני – סיפורו של גנרל דאגלס מקארטור. מערכות, עמ' 337	19 בעוד מדינת הדגל של אונייה היא מדינת הלאום שלה, דגלי נוחות הם דגלים של מדינות שנותנות בקלות לאוניות לשאת את הדגל שלהן, תמורת תשלום
15	Schaller, M. (1985). The American Occupation of Japan. Oxford University Press, pp. 20-51	20 גביש, א', לשם ז' ורונה א' (2019). ספנות ישראלית לאן?, הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018/2019, 262-255. המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה
16	Yafeh, Y. (1995). Corporate Ownership, Profitability, and Bank-Firm Ties Evidence from the American Occupation Reforms in Japan. Journal of Japanese and International Economies 9, pp. 154-173	
	העתיד כבר כאן? דפוס "היוון העתידי" בתרבות הארגונית של צה"ל והשפעתו על תהליכי בניין כוח והפעלתו (עמ' 64)	דה-ימיליטריזציה של חברות מובסות: כיצד לכמות שינוי אופי על חברה? (עמ' 56)
1	שורק, י' (מרס, 2024). מתאבדים על נורמליות. השילוח, גיליון 36, עמ' 87-105	1 לאחר מלחמת 1870-1871, שבחלקה השני הייתה בעלת מאפיינים של מלחמה טוטלית
2	בן ישי, ע', לוי, י' ומשה, ר' (2024). תנופה ותורפה – קריאות חברתיות בדוקטרינה הצבאית של ישראל פרס	2 אם כי שינוי כזה חל מתוך החברה והפוליטיקה הצרפתית
3	היילבון, ר' (30 במרס, 2024). בית חרושת לעיוורון. תלם און-ליין	3 בהסכם ורסאי באמצעות שלילת מושבות ולאחר מלחמת העולם השנייה באמצעות מגבלה חוקתית טרומן, ה"ס (1955). שנת הכרעות. כך ראשון, חלק שני, פרק 18, עיינות
4	Doganova, L. (2018). Discounting the future: A political technology, economic sociology the European electronic newsletter, ISSN	4 Dorn, W.L. (1957, December). The Debate Over American Occupation Policy in Germany in 1944-1945. Journal of Japanese and International Economies, Political Science Quarterly.Vol. 72, No. 4, pp. 481-501
		5 Ziemke, E.F. (1975). The U.S. Army In the Occupation of Germany 1944-1946. Center of Military History United States Army Washington DC. 269-291

- 13 נאום הפתיחה של הרמטכ"ל בכנס החדשנות המבצעית הבין לאומי (2022, 12 בדצמבר). על הטרונספורמציה הצבאית של צה"ל. אתר המכללה הביטחונית לחדשנות, יזמות והשתנות
- 14 לברם, ט' (2020, 6 באוגוסט). בעקבות המתיחות: היחידה המיוחדת "רפאים" הוקפצה לגבול לבנון. מעריב
- 15 שביט, מ' ואטיאס-לבובסקי, ל' (2024). מדיאטיזציה של צה"ל: הקמפיין התקשורתי לתפיסת ההפעלה לניצחון. בתוך: בן ישי, ע', לוי, י' ומשה, ר' (עורכים). תנופה ותורפה: קריאות חברתיות בדוקטרינה הצבאית של ישראל. פרדס, עמ' 298-267
- 16 פקודת יום של הרמטכ"ל לסיום מבצע "שומר החומות"
- 17 בסיוק, ע', פכט, א', מינקה, ה', יונה, ח' וגואטה, א' (2020, אוקטובר). מעצבים עשור - מתכננים תר"ש - מה נשתנה ב'תנופה'? בין הקטבים 28-30, עמ' 270-257
- 18 נאום הפתיחה (2022, 12 בדצמבר)
- 19 בוחבוט, א' (2021, 8 במאי). הוא ממקימי צבא הרובוטים של צה"ל. עכשיו הוא יהיה זה שיפעיל אותו. וואלה
- 20 בוחבוט, א' (28 בדצמבר 2021). צה"ל התגאה בפרויקט הרובוטים בעזה. מאז הוא תקוע ורצוף קשיים. וואלה
- 21 קצין בכיר נגד אביב כוכבי: "תוכנית הרמטכ"ל פוגעת בכוחות היבשה". (2023, 8 בינואר). ערוץ 7
- 22 בריק, י' (2021, 26 בדצמבר). האמת המרה - האם צה"ל בדרך לאסון? מידה
- 23 שדה, ע' (2022, 19 בדצמבר). בין מעילים ורוח: על האיזון בין פיתוחים טכנולוגיים ופיתוח מיומנות ורוח לחימה. מערכות, 495, עמ' 35-30
- 24 דומבה, ע"ר (2023, 1 בינואר). מרעיון לטכנולוגיה מבצעית ברוע היבשה - עשר שנים. לכל הפחות. Israel Defense
- 25 בניין כוח שהוא פועל יוצא של לקחים בעקבות מלחמת לבנון השנייה
- 26 בניין כוח שהוא פועל יוצא של לקחים בעקבות מלחמת לבנון השנייה ואשר הואץ בעקבות מבצע "צוק איתן"
- 1871-3351, Max Planck Institute for the Study of Societies (MPIfG), Cologne, Vol. 19, Iss. 2, pp. 4-9
- 5 תאצ'ר, מ' (1981, 3 במאי). ריאיון לסאנדיי טיימס
- 6 מאוטנר, מ' (2013). פתח-דבר: ליברליזם בישראל - "האדם הטוב", "האזרח הרע" והשגשוג האישי והחברתי. עיוני משפט, 36 (2-1), עמ' 79-7
- 7 דוגמה בולטת בהקשר זה היא מוסדות אומנות הנדרשים להפיק יצירות רווחיות או לפרסם ספרים שיזכו לפופולריות ולא לפעול בהתאם לסולם הערכים המקצועי שלהם המורה מה נחשב אומנות איכותית
- 8 פיננסיליזציה היא "התרחבותה של הפעילות הפיננסית וההתעצמות הכלכלית של המוסדות הפיננסיים [...] מרכיב יסודי ומכונן של המשטר הנאו-ליברלי [...] ככל שיחידים ומשקי בית ברחבי העולם נדרשים לנהל סיכונים כלכליים וחברתיים באמצעות מוצרים ושירותים פיננסיים הנרכשים בשוק - ביטוחים, מכשירי חיסכון מסוגים שונים, אשראי לצריכה - כך סיכויי החיים ותנאי החיים שלהם מושפעים יותר מההתפתחויות לטווח קצר ולטווח ארוך בשווקים הפיננסיים ומהאינטרסים שמעצבים את ההתפתחויות האלה. רוזנהק, ז' (2019). ההתעוררות הגדולה. הזמן הזה, מכון ון-ליר. הטענה אודות הפיננסיליזציה של הכלכלה היא טענה רווחת ומבוססת בספרות המחקרית. להרחבה בנושא ראו למשל: Davis, J. F. & Suntae, K. (2015). Financialization of the Economy, Annual Review of Sociology 41:1, 203-221
- 9 Feher, M. (2018). Rated Agency: Investee Politics in a Speculative Age. NY: Zone Book
- 10 Vinsel, L. & Russell, A. L. (2020). The innovation delusion. Currency; O'Hanlon, M. E. (2018, September 11). A retrospective on the so-called revolution in military affairs, 2000-2020. Brookings
- 11 אבולעפיה, א' (2004). האומץ להביע דעה עצמאית. מערכות, 433, עמ' 27-21. הבעיה המתוארת כאן רחבה יותר מהפער בין המצגות שהוצגו בדיונים ומה שדווח בתקשורת ובין המציאות. היא נוגעת להיבט אחד של תופעה רחבה יותר של "ריצוי בכירים", הבאה לידי ביטוי למשל בהיעדר התייחסות ביקורתית מספקת בתוך הצבא לסיכום "שומר החומות", לפיו המבצע היה מוצלח במיוחד, בעוד בהיבטים שונים, כמו פגיעה בפעילי חמאס במנהרות, הוא נכשל
- 12 לשכת הרמטכ"ל. (נובמבר 2020). תפיסת

הופיעו לאחרונה בהוצאת מערכות

האלבום זמין לקריאה באתר מערכות